Fra Det Kgl. Biblioteks tekstportal (tekster.kb.dk)

Forfatter: Rode, Helge

Titel: Det sjælelige Gennembrud

Citation: Rode, Helge: ”Det sjælelige Gennembrud”, i Rode, Helge: *Det sjælelige Gennembrud*, Gyldendal, 1928, s. 1. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-rode_12-root.pdf (tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: Det sjælelige Gennembrud

HELGE RODE

STYRKE. En Fortælling. 1891.

HVIDE BLOMSTER. Digte. (1892). 2. Udgave. 1918.

KONGESØNNER. Skuespil i fire Akter. 1896.

SOMMERÆVENTYR. Skuespil i tre Akter. 1897.

DANSEN GAAR. Drama i fem Akter. 1898.

DEN REJSENDE. Skitser. 1900.

KAMPENE I STEFAN BORGS HJEM. Drama i fire Akter. 1901.

LAMIA. Et dramatisk Digt. 1901.

SOLSAGN. Drama i tre Akter. 1904.

KOMEDIER. 1. Mads Bondegaards Glorie. 1905.

KOMEDIER. 11. Amor Balles Æventyr. Bartholins Glædesdag. Enhver Ting paa sin Plads eller Døden paa Natcafé.1905.

MORBUS TELLERMANN. Et Storstadsdrama i fem Akter. 1907.

DIGTE, gamle og nye. (1907). 2. Oplag. 1920.

ITALIEN. Strejftog Syd og Nord for Alperne. 1909.

KAIN OG ABEL. Skuespil i en Akt. 1909.

FLUGTEN. Komedie i fire Akter. 1909

GREV BONDE OG HANS HUS. Drama i tre Akter. 1912.

ARIEL. En Digtsamling. (1914). 2. Oplag. 1921.

DET STORE FORLIS. Et Skuespil. 1917.

KRIG OG AAND. (1917). 3. Oplag. 1918.

EN MAND GIK NED FRA JERUSALEM. Skuespil i tre Akter. 1920.

MODEREN. Et Eventyrspil i syv Billeder. (1921). 3. Oplag. 1921.

THEATRET. Et lille Festspil. 1922.

DEN STILLE HAVE. (1922). 2. Oplag. 1923.

REGENERATIONEN I VORT AANDSLIV. Udvalgte Kritiker I. 1923.

PLADSEN MED DE GRØNNE TRÆR. (1924). 6. Oplag. 1926.

DET STORE JA. (1926). 2. Oplag. 1926.

DEN SJETTE DAG. 1927.

ALT ER GODT. 1928.

ET DRØMMESPIL. Af August Strindberg. Oversat af Helge Rode. 1917.

3

HELGE RODE

DET SJÆLELIGE GENNEMBRUD UDVALGTE KRITIKER II

GYLDENDALSKE BOGHANDEL NORDISK FORLAG KØBENHAVN MCMXXVIII

4

COPYRIGHT 1928 BY GYLDENDALSKE
BOGHANDEL NORDISK FORLAG-COPENHAGEN

OPLAG 1500 EKSEMPLARER

PRINTED IN DENMARK
GYLDENDALS FORLAGSTRYKKERI
KØBENHAVN

5

FORORD

Ved Udsendelsen af denne Bog maa jeg henlede Læserens Opmærksomhed paa dens Undertitel: „Udvalgte Kritiker“. Kun saaledes forklares og forsvares den iøjnefaldende Uforholdsmæssighed i Behandlingen af de forskellige Personligheder, der her er samlede indenfor de samme Vægge. Et Udvalg har formentlig Lov til at stille den lange Kritik og den korte Karakteristik Side om Side.

Men er Bogen end sammensat af smaa og store Stykker, har min Hensigt med at drage netop disse Artikler frem af Bunken dog været saa vidt muligt at skabe en Helhed. De Forfattere, der her er kommen i Selskab sammen, har alle givet deres betydningsfulde Bidrag til en bestemt Periodes Aandsliv og belyser paa forskellig Maade, hvad der er sket i denne Tid fra før Aarhundredskiftet til nu.

Læsere af mine sidste Bøger vil muligvis nu og da studse ved at støde paa Gengangere, Ræsonnementer og Udtryk, som de allerede en Gang har gjort Bekendtskab med. Da denne Indvending rammer de ældste af Bogens Artikler (skrevne før Krigen) bør det tages i Betragtning, at det i alt Fald er Originalerne, man møder her. Jeg vilde ikke kunne sætte en Streg over dem, uden at rive Sammenhængen itu og har ogsaa af andre Grunde haft Ulyst dertil. 6Disse gamle Artikler, hvori kun faa Rettelser er foretaget, tjener til at konstatere den ubrudte Linje i mit Forfatterskab, der paa et vist Tidspunkt med megen Allarm blev bedømt, som om der forelaa et sensationelt Tilfælde af „Frafald“.

For Fuldstændighedens Skyld bemærker jeg, at Afhandlingen: „Det sjælelige Gennembrud“ ogsaa i sin oprindelige Skikkelse (Illustreret Tidende 1913) paapegede det nære Naboskab mellem Nietzsches stoiske Filosofi og Kristendommen.

H. R.

7

DET DANSKE SPROG

Jeg kender en Mand, der sommetider griber sig i at blive overrasket og rørt, naar han hører sine Landsmænd og Bysfæller tale Dansk. Det hænder ham navnlig i Sporvogne, naar han uforvarende kommer til at opfatte sine Naboers eller Genboers Ord. Et *ja* eller *nej*, et *jeg* eller *du*, nogle faa lyse og blide Lyde er nok. Sammenhæng er overflødig og tit af det Onde.

Grunden til, at denne Mand hensættes i en saadan mild og overrasket Stemning, maa formodentlig være, at han har tilbragt store Dele af sit Liv i Udlandet og desuden er tilbøjelig til at blive borte i sine egne Tanker, saaledes at Sproget faktisk ringer ham op med en fin lille Klokkeklang og fortæller ham, hvor han er. Et Øjeblik undres han da over, at nogle almindelige Sporvejsfarende kan være saa vidunderligt venlige, at de sidder og taler hans eget sjældne og rare Tungemaal.

Paa denne Maade bliver Sprogets Mysterium bestandig nyt for ham; det faar en Omgang ekstra Nyhed, idet Fortryllelsen ved Samhørigheden bliver levende i hans Erkendelse. Modersmaalet er et underfuldt Spind, der binder os sammen, den ene til den anden og alle til hinanden. Vi kan jo være forskellige 8nok indbyrdes og temmelig usentimentale; men fremmed og fremmed er dog to Ting. Her sidder Mennesker, som ikke kender noget til hinanden og er ulige i et og alt, og saa ejer de alligevel en Rigdom og et hemmeligt Tegn i Fællesskab. Smaa bitte Børn kan sige *ja* og *nej* til Oldingen og „jeg har“ og „du kører“ med en Farve og en Tone, som ingen i Verden kan eftergøre. Den unge Fabriksarbejder med det mutte Ansigt og den snakkeglade gamle Dame siger „dejligt Vejr“, begge to, som om det var en selvfølgelig Ting, at de var i dyb Overensstemmelse. Det er jo ogsaa selvfølgeligt og ikke noget at gøre Væsen af; men det aabner til et dybt Perspektiv og lukker op for en fundamental Glæde. En skjult Streng dirrer et Nu af Barndommens Fryd ved at nævne Tingene, saa de bliver ens egne og kan gives bort og faas tilbage igen, medens Sproget spinder sit Baand fra Jeg til Du.

Et ulegemtlig Baand, som Guirlander af Luftblomster fra Haven og Marken og allevegne, plukkede i Hast og bundne sammen med den Traad, der hedder Tanken, og som er af et endnu finere Stof end Ordene. Saadan sidder vi og skaber Luftvæsner, naar vi taler sammen i Sporvognen. Store og mystiske Ting foregaar! Skabelsesapparatet er ialtfald i Orden (Munden staar ikke paa den gamle Dame.)

Det, som henrykker os ved Sproget, er dets dagligdags Eventyrlighed. Ordene er Verden i den allerfineste Udgave. Jord og Himmel spejles og indkaples i noget, som er lettere end Sæbebobler, der kommer og er borte i samme Nu, 9Jeg for min Del kan aldrig blive træt af at beskue dette Under — en Verden i et Plan, der er hævet over Jordoverfladen, et Stykke paa Vej til det aandelige Univers.

Er Ordene da finere end Virkeligheden? Rummer Sproget ikke de grimme Ting, som er til? Er Luftblomsternes Ukrudt forædlet og laaner Grovheden Finhed af Sæbeboblen? Nej, tværtimod! Alle hæslige Ting bliver mere gloende hæslige. Det lette Ord faar en frygtelig Tyngde af sit Indhold og falder til Jorden, hvor det hører hjemme. I Talen sker Udvælgelsen. Det er Prøven, som viser, at Sproget er hævet over Virkeligheden.

Men Underet er ikke udtømt endnu. Forvandlingerne forvandles. Den lette Lydverden omsætter vi i synlige Tegn. Lidt Sort paa Hvidt, saa har vi det uhørlige Ord, der dog bliver ved at rumme Alverdens Stof og Toner. Og Sprogets Verden har endnu en Hemmelighed. Den kan skjule sig helt, gøre sig baade usynlig og uhørlig, formumme sig i Tankens Sfære, som er saa fjern fra den haandgribelige Jord, at den endogsaa er toldfri.

* * *

Mon noget Sprog er bleven mere forkælet og besunget end vort. Det har i Sandhed faaet Lov til at rose sig selv og synge om sin egen Yndighed; og det, skønt vi aldeles ikke synes, at Dansk er skønnere end andre Sprog, men tværtimod er fornuftige nok til at lovprise Fransk og Italiensk, ja, endogsaa Svensk og Norsk paa vor egen Bekostning. Vor 10Kærlighed til Danskens Skønhed er af en helt anden Art. Modersmaalet har Elsklighedens Skønhed, den, som kun det inderlige Kendskab og den dybe Fortrolighed kan fatte. Det er en Skønhed, som ikke har noget med regelmæssige Linjer og Farvepragt at gøre. Den er endogsaa hævet over vor egen Vurdering. Et Smilehul og en Haartjavs fra Panden, Udtrykket i et Blik, er mere end Venus fra Milo og Madonna della Sedia. Naturligvis er de skønnere; — men Sammenligning er umulig.

Der er skrevet mange dejlige Digte til det danske Sprogs Ære, baade i Vers og Prosa. To aandelige Stormestre, Kierkegaard og Grundtvig, har hver paa sin Maade sagt det afgørende, og deres Kærlighedserklæringer, som staar i den mest paradoksale Modsætning, rummer hele Sandheden.

Kierkegaard elskede Sproget, som Violinspilleren sit Instrument. Han lokkede for det, og det lokkede ham, han forfulgte dets Hemmeligheder med Opdagerens forelskede Sporsans og Spænding fra den brede Vej gennem Skoven ind paa Stierne, ind mellem Stammerne og Krattet og de vilde Bær; han udgranskede alle dets Løndomme, dets Overraskelser af Solblink og Dunkelhed, af Glød og Svalhed. Han fulgte det fra Alléen ind i Strædet og fra Strædet ind i Gyden, og lokket omkring Hjørnet, fulgte han det ind i Krinkelkroge og gamle Gaardsrum med Bindingsværk og Trapper og Sol i en Rude. Det var en Kærlighedserklæring saa rig og mangfoldig, som en gothisk Katedral.

Grundtvigs Lovsang er bred og aaben, klassisk dansk. Kierkegaard dyrkede Sproget, som en Kvinde, 11Grundtvig elskede det, som en Søn sin Moder, paa en Gang beskyttet og ærbødigt beskyttende.

Modersmaal er vort Hjertesprog,

kun løs er al fremmed Tale!

Disse to Linier er mageløse! Jeg kender ikke noget Vers, som paa een Gang er saa imponerende og saa rørende! Det er Kærlighed! Saa udfordrende forkert og dog saa dybt sandt! „Kun løs er al fremmed Tale!“ Grundtvig gaar ikke udenom Fæstningen; men lige paa, og der, hvor Muren er tykkest og Kanonerne tættest.

Der findes vel ikke et Sprog i Verden, der ikke er lige saa fast, som vort. Jeg er snarere bange for, at Dansken har lettere ved at løsne i Vævet og flosse i Kanterne end noget andet Tungemaal. Det italienske Sprog er som Marmor og Roser, det franske som guldindlagt Staal, det tyske er stærkt, som Donnerwetter. Ingen fremmed vil kunne fatte, at en Dansk turde bruge det Udtryk, som faldt Grundtvig saa naturligt i Munden, at han maaske ikke engang tænkte, at her var nogen Slags Vanskelighed. Den suveræne Kærlighed er hævet over Indvendinger. Med et Barns majestætiske Troskyldighed værnede Høvdingen Hjertets Ret.

* * *

Det danske Sprog er et stille og sagtmodigt Sprog; men det kan rejse sig i Kraft og Værdighed. Det er venligt; men kan bide. Det er prunkløst, men kan klæde sig i Guld og Silke, uden at 12miste sin jævne Natur. Det er ikke til at betegne med et enkelt Ord; men hvis det gjaldt, vilde jeg sige, at Sproget er *rart*. Jeg er dog glad over, at denne Nødvendighed ikke foreligger, eftersom *rar* i Tidens Løb er kommen i Miskredit.

Rar er og bliver imidlertid en karakteristisk Betegnelse for en Grundtone i Folket og dets Tungemaal.

Det er for det første højst ejendommeligt, at et Ord, som i alle andre Sprog betyder sjelden, paa Dansk har faaet et helt andet Indhold og ovenikøbet er bleven saa almindeligt, at det nu er lige ved at være fladtraadt. Paa Norsk har *rar* beholdt sin oprindelige Mening *sær*, og en Særling kaldes en *Raring*. Hos os vilde en saaledes karakteriseret Person være et varmhjertet og hyggeligt Menneske og Optimister vilde mene, at Danmark var befolket af lutter „Raringer“. Lytter vi rigtig efter, sporer vi alligevel endnu i Klangen af *rar* et fint Element af den oprindelige Sjeldenhed! — Ordet minder om revet Rugbrød. Ja, der er i det*rare* en Anelse af noget næsten pikant! — Dette her bliver svært at forklare; men jeg lader staa til og paastaar, at Franskbrød kan være baade fint og godt; men det er aldrig rart! Rugbrød derimod er rart og Sigtebrød ogsaa! — Nu vil man indvende, at Franskbrød er det sjeldne og de andre Brødsorter det almindelige. Meget rigtigt; men for det første er det kun efter dansk Maalestok, at Franskbrød er det ualmindelige. Set med Verdens Øjne, er det gode, grove Brød en Sjeldenhed. Ypperligt Rugbrød faas kun i Danmark! For det andet er det netop det karakteristisk 13Danske, at det jævne Brød er det bedste og at dets Smag rummer en bitte lille fin Overraskelse, noget ubestemmeligt og uudgrundeligt, som ganske savnes i vort Franskbrød. Vi kan falde i dybe Tanker over Rugbrød og Sigtebrød og den lille udsøgte aristokratiske Hemmelighed, som de gemmer. (Men Franskbrød, selv det franske, nøjes vi simpelthen med at spise.)

Saadan forholder det sig ogsaa med det virkelige rare Menneske. Vi tænker, naar vi da bruger Ordet rigtigt, ikke saa meget paa den vedkommendes Dyder og gode Egenskaber, som paa det Velvære, vi føler i hans Selskab, og dette Velvære beror ikke blot paa hans Jevnhed og gode Hjerte, men ogsaa paa et sjæleligt Element, som er mere hemmelighedsfuldt, et svagt Krydderi af Lune og af Mulighedsværdier, som anes, men ikke kan gribes.

Dansk er det daglige Brøds Sprog, men netop i sin jevne Almindelighed enestaaende og uligt alle andre og med et kort lille Stød til Eftertanke, en fin lille Særsmag, der rummer en saadan Rigdom af Muligheder, at Sproget kan rejse sig til den højeste Pathos og smile sig bort i det sarteste Skælmeri, uden at glemme sin Oprindelse: Ageren, Kornet, det daglige Brød.

* * *

14

DET SJÆLELIGE GENNEMBRUD

I

Naar vi ved Efteraar tænker tilbage paa den svundne Sommer, staar den for os som et Under. Nylig var den her og nu er den fjern. Det vidunderlige ved vor Sommers Skønhed er netop, at den er vidunderlig. Den stiller os Ansigt til Ansigt med Skabelsesmysteriet. Det gaar saa hurtigt, det vokser saa rapt. Græsset gror, saa vi tror, vi kan høre det. Blomsterne bryder frem som i et Feæventyr. Vi fattige Folk vaagner pludselig op i Paradis og dette Paradis er brudt frem gennem Jorden paa Himlens, Luftens og Solens Bud. Er der nogen, der ikke har anet i de lyse Nætter, at Verden er Sjæl? Rummet er fyldt af en hemmelighedsfuld Hvidhed, Lys, Lys, men ingen Sol. Vi føler det, som om Skove, Marker og Søer paa engang var slørede og gennemtrængt af noget gaadefuldt og aandeagtigt. Det er som om Sjælen var brudt igennem og indhyllede Tingene i sine Straaler. — Sommernatten er en underlig Spillemand! Naar han stryger sin Violin, er han mere farlig end Rottefængeren fra Hameln. * – 15Han er nær ved at spille os Sjælen ud af Kroppen. Den bliver urolig og vil bryde igennem. „Bryde igennem“, „Gennembrud“, det er Ord, som vi forstaar her i Norden. Nordboen og ikke mindst Danskeren er lyrisk. Det er i Realiteternes Verden ikke nogen ubetinget Ros; men det vil dog i dybeste Forstand sige, at han er sjælfuld.

Ordet Gennembrud kender vi ellers her tillands fra en Aandsbevægelse, som næppe kan kaldes sjælelig. Vi taler om Halvfjerdsernes Gennembrud. Georg Brandes gav Tiden dens Navn. — Det er dog ikke om dette Gennembrud, jeg vil tale. Jeg tager det kun med som Baggrund for den nye vidtforgrenede aandelige Bevægelse, der er fulgt efter, og som af mange betragtes som en Reaktion. Denne Betegnelse er ialtfald ikke udtømmende. Det drejer sig vel om Følelser og Tanker, der har været tilbagetrængte, men *vi* vender ikke tilbage til dem. *De* vender tilbage til os. De bryder frem — igennem. Det er det sjælelige Gennembrud som har bevirket, at en stor Del af Digtningens, Tænkningens og Videnskabens Verden har foretaget en Frontforandring om ikke overfor Kirken, saa dog overfor det religiøse Liv.

Mellem de Mænd, hvis Navne bliver nævnt i denne Forbindelse, møder vi stadig den berømte amerikanske Filosof William James, som døde for faa Aar siden. Hans Indflydelse har været stor. Han har i sin Bog „Religiøse Erfaringer“*) givet, hvad man kan kalde en sjælelig Gennembrudslære og jeg kommer til at anvende hans Teori paa noget af det, som er foregaaet i Aandslivets Verden i det sidste * – 16Fjerdedels“Aarhundrede. Her er jo ikke Tale om Nyt af Dagen — om en Fornyelse eller Reaktion, der netop nu er begyndt. — Her er Tale om en Omformning af Tankegangen, der allerede længe har staaet paa, og det forekommer mig, at vi allerede nu kan se i store Træk, hvorledes denne Vending i Tankens Verden er foregaaet. Vi har allerede et betragteligt Stykke Historie bag os og jeg mener, at den fremviser et mærkeligt Sammenspil af Kræfter og kaster et ejendommeligt Lys over Menneskets Natur. Det Billede, jeg vil prøve paa at tegne, maa jeg udføre i korte Træk, idet jeg særlig vil samle det om en enkelt højst karakteristisk Skikkelse, nemlig *Friederich Nietzsche*.

Halvfjersernes Gennembrudsmænd gik frem under Feltraabet: Naturen, den frie Forskning og den frie Tanke og deres Vaaben var Kritik. De tilintetgjorde Dogmer og slog Fordomme ned. Der var meget sundt og berettiget i dette. Megen Vanereligiøsitet er bleven udryddet, Videlysten blev fremmet. Det er kun godt! — — Bevægelsen gik imidlertid hurtig istaa indenfor Kunstens Verden, fordi den var overfladisk, og allerede 10—15 Aar efter var den i fuld Opløsning. Man havde troet for meget paa Naturen og havde glemt Sjælen. Man havde villet give Kejseren alt og Gud intet. Hvad blev der saa af Gennembruddet? Ja maaske havde man sprængt nogle Mure; men der var intet forjættet Land paa den anden Side. Man saa sig om i en afsveden Ørken. Hvor var Kilderne? Havde de faldne Mure maaske tilstoppet dem? En Følelse af Goldhed blev almindelig. Man tyggede Drøv paa udpinte 17Tanker, man ernærede sig kummerligt af Smuler og Krummer. Den aandelige Hungersdød stod for Døren.

Georg Brandes saa det selv. Man kan ikke uden videre gøre ham til ét med Tiden. Han ragede jo ved sin Styrke og sin Dannelse op over sit Kølvand. Han følte da ogsaa, at det var galt fat med Tidens Aandsliv, han var blot ikke klar over, hvorfor det var galt fat. Han var ogsaa med til at give Impulser til et nyt Gennembrud — han var blot ikke klar over, hvori dette Gennembrud bestod. I sit Essay om Nietzsche skriver han følgende om den nordiske Litteratur:

„Jeg har villet henvise til ham (Nietzsche) fordi det forekommer mig, som om Nordens Skønlitteratur nu vel længe har tæret paa Tanker, som blev fremsatte og drøftede i det forrige Aarti. Det ser ud som om Evnen til at undfange geniale Idéer var taget af. Ja som om Modtageligheden for dem var ved at forsvinde. Man tumler stadig med de samme Lærdomme, visse Arvelighedsteorier, lidt Darwinisme, lidt

Kvindefrigørelse, lidt Lykkemoral, lidt Fritænkeri, lidt Dyrkelse af Folket o. s. v.“

Tilsidst giver Brandes følgende Resumé:

„Dog hvorom alting er. Angreb paa de bestaaende Fordomme og Forsvar for de bestaaende Institutioner truer for Tiden med at synke ned i samme Kendthed og Hverdagsagtighed.“

Sande Ord! Georg Brandes var utaalmodig. Han var stor nok til at længes efter Storhed og Storhed var det, han mente at finde hos Nietzsche og han ledede nu Bjergfilosofens Tanker ind i Nordens 18Aandsliv, som man leder en Kilde ind paa en tør Mark. Eller lad mig heller bruge et andet beslægtet Billede, som nøjere dækker Forholdet. Brandes bar Nietzsches Værk, som man bærer en Ønskekvist i sin Haand, for at finde det Sted, hvor der var Kilder i Bunden hos os selv.

Hvad var det nu for en Kilde, vi trængte til, fordi den var tilstoppet? Det var kort og godt det religiøse Livs Kilde, det friske Opvæld fra Uendeligheden. — Kunde Nietzsche hjælpe her? Det er paa dette Spørgsmaal, jeg maa svare ja, om end det er et betinget Ja.

Brandes saa det ikke saaledes. Ved Nietzsches Død i 1900 skriver han følgende:

For at angive, hvorpaa Nietzsches saa hurtige og overvældende Triumf har beroet, maatte man have Nøglen til Hemmeligheden i vor Tidsalders Sjæleliv. Han har fortryllet Tiden, skønt han syntes at gaa alle dens Instinkter imod.

Og Brandes viser nu, i hvilken Grad Nietzsche staar som et *Tværtimod* overfor alle Tidens Idealer. I denne Forbindelse bruger han da en karakteristisk Vending, som efter min Mening afslører, at han ser fejl paa selve Tingens Kerne. „Tidsalderen, “ skriver Brandes, „ligger i den religiøse Reaktions stigende Bølge. Han (Nietzsche) har sejret som udpræget irreligiøs.“

Man kan godt sige, at dette er sandt, Brandes har sine Ord i Behold, forsaavidt som Nietzsche var en Kristendomsfjende. Ikke desto mindre er det min Mening, at Brandes, hvis han paa det Tidspunkt 19havde siddet inde med Nøglen til Hemmeligheden i vor Tidsalders Sjæleliv og med Nøglen til Hemmeligheden i Nietzsches Sjæleliv, vilde have sagt akkurat det modsatte. Sandheden er efter min Mening denne, at Tidsalderen ligger i den religiøse Fornyelses stigende Bølge og at Nietzsche ved sin Fremtræden sejrede som udpræget religiøs. Det var derigennem han stod i Modsætning til sin Tid og derigennem han delvis befriede og forløste den. Selve den Glans, der laa over hans Skikkelse straalede op fra de Dybder, hvor *Troen* har sit Sæde. *Nietzsche gjorde Livet evigt igen!* Man havde været nær ved helt at glemme det.

Lad os se, hvorledes den Tid, Nietzsche talte til, anskuede Døden. Vi faar et højst karakteristisk Indtryk af det gennem I. P. Jacobsens Niels Lyhne og navnlig gennem den Maade, hvorpaa denne Bog virkede. — Det blev et Slagord og det gaar igen den Dag idag, „at dø staaende“, d. v. s. ikke at nære Haab — ikke at falde tilbage i den Tro, som det galdt at bekæmpe. Der var Heltemod i dette, men et Heltemod, som Sjælen bliver graa og fattig af at tænke paa.

Man spurgte i de Dage bekymret til den Døendes Standhaftighed, om han nu ogsaa holdt sig stiv som det man kalder „Fritænker“? Døden blev til en Eksamen i Fritænkeri. Fik et Menneske Anfægtelser paa det yderste, saa dumpede han, den arme Student. De strenge Censorer vilde i det højeste sige til hans Undskyldning, at hans Aandsevner var forvirrede af Sygdommen. Og dette var den dybe 20Død! — Og dette var den ædle og sjælfulde I. P. Jacobsen! Han, som i et hemmelighedsfuldt Øjeblik skrev de Ord om sit Hjerte:

Mit Hjerte er ej Blomst og Blad
og Vaaren gør det ikke glad.
Det har sin egen sære Vaar —
naar?

21

II

Tid gror frem af Tid uden at Strømmen afbrydes. Det er en af Grundene til, at Dommen over et „Tidsafsnit“, set som noget ganske for sig selv, saa let bliver vilkaarlig og overfladisk. Trods alle Modsætninger og dybere set ogsaa i Kraft af Modsætningerne, er der Sammenhæng. Hvad var der vel bleven af Renaissancens Storhed, hvis dens Natur og Sanseglæde ikke var vokset frem paa en Underbund af Middelalderens

Inderlighed? Et rigt Fond var arvet og det tog Tid at øde det. Paa samme Maade vokser den nyeste Tids Idealisme frem af de foregaaende Slægtleds Realisme, og hvis den mister Forbindelsen med Virkeligheden vil den opløses i Luften. Paa samme Maade bundede da ogsaa Halvfjersernes Mænd: J. P. Jacobsen, Drachmann og Georg Brandes selv i Fortidens poetiske og filosofiske Kultur. Der var arvet et Fond, som det tog Tid at sætte overstyr.*)

Goldheden i det nye virkede da ogsaa først i andet Led og Barbariet breder sig maaske først nu i vide Ringe. Allerede i Firserne forarmedes man imidlertid eller sagde sig løs fra de Tankebevægelser, der foer frem i det foregaaende Decennium. * 22Hvad de ejede af Sandhed og Kraft var opbrugt, nu gik de istaa. Raketten havde suset festligt og lysende gennem Luften. Saa faldt den svedne Stok til Jorden! Netop da kom Brandes med Nietzsche midt i Fattigdommen. Han havde gjort et lykkeligt Greb, og man kan ingenlunde sige, at han havde gjort det i Blinde; men hvad det var for en kostelig Ting, han nu holdt i sin Haand, det vidste han ikke. Han stod der som en Dykker, der har bragt en sjælden og prægtig Muslingeskal op i Dagens Lys; men ikke ved, hvilken Perle den rummer i sit Indre. * * *

Lad os et Øjeblik standse ved dette Knudepunkt omkring Aar 1890. Vi ser da, at paa dette Tidspunkt søger nogle Digtere at finde tilbage til Kristendommen. Hvad man saa vil mene om dem — Digterne er fine Barometre for den aandelige Atmosfære. Jeg holder mig til Norden og nævner Strindberg i Sverige, Garborg i Norge.

De føler at de er gaaet vild. De løber Panden imod Mure og skraber imod Bunden. Der er ingen Vej for dem at finde. Altsaa tilbage til det gamle! Det nyes Bærme er begyndt at virke.

Skønt meget yngre hører Johannes Jørgensen nærmest til denne Gruppe. Han søger og finder Foryngelse fter at være bleven træt. Samtidig fremtræder der andre Digtere, som allerede i deres Barndom, ja maaske i Moders Liv til en vis Grad er bleven færdige med det foregaaende Slægtleds Idéer og tidligt aner, at en ny „Livsbelysning“ er nødvending 23
De søger ikke tilbage til Kristendommen, men hos dem sker der, hvad jeg kalder et sjæleligt Gennembrud. Det maa ikke forveksles med et „lyrisk Gennembrud“. Det er ikke det samme. Det sjælelige Gennembrud, jeg taler om hører afgjort ind under de „religiøse Erfaringer“, skønt det ikke er farvet af nogen dogmatisk Religion. Disse Digtere (jeg nævner Obstfelder i Norge) hører ikke til de „trætte Mænd“. Det som er en Redningsplanke for deres ældre Fæller er for dem selve den Livsbaad, i hvilken de gaar ombord. — Ikke desto mindre kan de godt opfattes som sygelige. De er sygelige paa Grund af et Overmaal af Sjæl. Det er som om det sjælelige, der har været tilbagetrængt saa længe, nu vælder frem over alle Grænser og maaske vælger det fortrinsvis Redskaber, hvor Naturmodstanden ikke er stærk. Det er ikke bare godt at have meget Sjæl. Livet og Kunsten fordrer ogsaa noget andet, Natur, Vilje. — Kort efter møder vi da ogsaa Jakob Knudsen, som forener det sunde og gode i Naturalismen med Troen paa en højere Virkelighed. Hos alle disse Digtere og i forskellig Grad hos mange andre af deres samtidige — saa dybt forskellige de end er — finder vi Trangen til et nyt Livsgrundlag eller ialtfald en ny Livsbelysning, og det som er fælles for dem alle er My stiken. — Men netop til denne Vending i Aandslivet udgaar der en mægtig Impuls fra Nietzsche! Og gennem ham fra Halvfjersernes Høvding Georg Brandes! Brandes saa, hvorledes det visnede omkring ham og i Kraft af sin æstetiske Sans og Dømmekraft og sin Trang til Storhed fandt han denne Nietzsche, som paa saa mange 24Maader var Halvfjersernes dybeste Modsætning. For Strindberg blev Nietzsche en Gennemgang til en ukirkelig Kristendom, maaske ogsaa for Garborg. Den radikalt aristokratiske Filosof har neppe faaet en eneste Discipel, der er tro mod hans Lære; men for mange har han været en Impuls og jeg tror det vil vise sig: altid en Impuls til religiøst Liv. Han vilde have forsvoret og forbandet det; men han har vistnok endogsaa styrket Kristendommen.

I første Øjeblik virkede hans Værk paa mange Maader forvirrende. Det var fragmentarisk og selvmodsigende. Han var ingen afklaret Aand. Men den Ungdom, som oplevede ham, løftede alligevel Hovedet. Der lød Vingeslag højt oppe og vi saa Ørnen svæve over Afgrunden.

Omtrent samtidig med at dette sker i Digternes og Digtertænkernes Verden, begynder der ogsaa at foregaa en Vending indenfor Videnskaben. Jeg skal fatte mig i stor Korthed derom, da jeg her kommer, ikke blot udenfor Norden, men ogsaa udenfor mit Omraade. Kun saa meget skal siges: De Ideer, som jeg for Nemheds Skyld kalder Halvfjersernes, undergaar ogsaa her en Revision. Jeg maa vist tilføje, at jeg med Halvfjersernes Ideer ikke netop mener Brandes Ideer. Man kan ikke give ham Skylden (eller Æren) for alt. Darwin maa for Eksempel selv have Æren (og Skylden) for sit mægtige Værk. Man begynder altsaa paa denne Tid at blive klar over det, som er Svagheden i Darwins System.

Man ser det usande i den Brutalitetsforkyndelse, som kan uddrages af hans Lære, og inderst inde i den store Forskers System opdager man en Hulhed. 25Der, hvor Marven skulde være, gaber Tomheden os imøde fra det huleste af .alle Begreber: Tilfældigheden. Darwin søgte Livets Love, men lod til syvende og sidst Tilfældigheden raade. Han saa vistnok selv denne Tomhed; men formaaede ikke at udfylde den. Der kræves et ukendt x i al Erkendelse. Derfor kan man ikke nøje sig med en Anskuelse opbygget paa Iagttagelser, og man kommer ikke uden om Vanskeligheden ved at indføre Begrebet „Tilfældighed“.

Videre ser vi, at omtrent samtidig med denne Revisions Paabegyndelse, begynder ogsaa Selskabet for psykisk Forskning i London sit store og taalmodige Arbejde. Her drages nye Omraader ind under Forskningen. Den førende Kraft i disse Undersøgelser er den senere afdøde Fr. Myers. Fra hans nu saa berømte Lære om „Underbevidstheden“ er en af de stærkeste Impulser til en ny Sjæletro udgaaet. Vi ser da, hvorledes Aanderne ad vidt forskellige Veje mødes og de synes med eller mod deres Vilje at arbejde fremad mod det samme Maal: at løfte en Flig af Sløret, der skjuler Tingenes Hemmelighed — at søge Forbindelse med Livets inderste Væsen. Livsbelysningen er forandret. Hvor man før var tilbøjelig til kun at se og leve i det klare, skarpe Dagslys, skimter man nu Rigdommen i Overgangen fra Lys til Mørke. Rummet bliver stort og hemmelighedsfuldt — større og mere hemmelighedsfuldt end nogensinde,

26

III

Religion vokser frem af en Forundring, der rummer baade Beundring og Gru — altsaa af Ærefrygt. I denne Grundfølelse, som Nutiden har gjort, hvad den kunde for at sætte overstyr, ligger en Erkendelse af et undersaatligt Forhold. Vi er Led i en uoverskuelig Helhed, som vi maa hengive os til. Fornægteren indtager en anden Holdning. Med en Haandfuld Iagttagelser i sin Haand optræder han med en Dommers Overlegenhed. De store Iagttagere, Videnskabens Heroer, er frie for Hovmod; men hos dem, som Nietzsche kaldte „Wissenschaftlere“, møder vi det. Darwinismens Forsvindingskunststykke har gjort Livet lille og „Dannelsesfilisteren“ stor. Han behøver ikke at umage sig med at se op til noget.

William James resumerer sin Tids Svar paa Spørgsmaalet om Verdens og Livets Opstaaen saaledes:

„Vort Solsystem med dets Harmoni kan kun betragtes som en forbigaaende Ytring af en bestemt Slags ligevægtig Bevægelse, som ved en lokal Tilfældighed er bleven til Virkelighed midt i et forvirrende Virvar af Verdener, hvor intet Liv kan eksistere.

27

„En lokal Tilfældighed“. Den som svarer saaledes holder Verden i sin Haand. Han har fundet det archimediske Punkt, hvorfra han kan vippe Kloden og kaste den bort. „Tilfældighed“ er et Trolddomsord, der faar tunge Ting til at forsvinde i en Haandevending, og Tryllekunstneren ved ikke selv, at de blot er smuttet ind i hans Ærme.

Han glemmer, at Tilfældigheden altid fører sin Modsætning med sig. Lov eller Hensigt er dens Forudsætning. To Menneskers Møde kaldes tilfældigt, naar de er ude i andet Ærinde; men det vil ikke sige, at det er tilfældigt i Bund og Grund. De havde hver sit Formaal med at befinde sig paa samme ted. To Aarsagsrækker skærer hinanden; derved fremkommer en *Biomstændighed*, der kun kaldes tilfældig, for at berigtige en *forkert* Tydning af Kendsgerningerne.

En fundamental Tilfældighed er en umulig Tankefigur. Ikke destomindre ser vi den Dag i Dag, at Livets Opstaaen anbringes i denne Rubrik som i en Skammekrog. Man gør det ordnede til en Biomstændighed ved det uordnede, det eksisterende til en Biomstændighed ved det ikke eksisterende. Til allersidst kommer saa Aanden som Tilfældighedernes Tilfældighed og Biomstændighedernes Biomstændighed! Aanden som dog er Tingenes og alle Loves Forudsætning! — Man bemærker ikke, at man ved en saadan Vurdering uvilkaarligt tager sit Stade udenfor Verden, ja søger Forbindelse med en højere Virkelighed, saaledes at man i sin negative Nidkærhed er nær ved at plaidere for Guds Eksistens.

28

IV

Jeg kommer nu til William James religiøse Gennembrudslære.

James var af Fag Psykolog, og hans Syn paa Religionen er ikke den Troendes, heller ikke Historikerens;

men den psykologiske Iagttagers. Nu er det jo højst naturligt, at det indenfor Videnskaben netop var en Psykolog, der maatte blive klar over Religionens Betydning for Mennesket og faa Øje for, at den ikke er et „Levn“ fra svundne Tider, som man har været tilbøjelig til at mene, men at den rummer et sjæleligt Indhold, som baade er en Livsværdi og en Virkelighed, der ikke kan omstødes af Kritiken. Fysikeren og Kemikeren behøver jo ikke at beskæftige sig med saadant. Geologen behøver ikke at finde Religion i Stoffet. Han finder Stenarter. Men Psykologen, hvis Undersøgelsesobjekt er den menneskelige Sjæl, han finder det religiøse Liv. For ham er det en Kendsgerning, Geologen kunde lige saa gerne nægte, at der findes Guld i Bjerge.

Der er i denne videnskabelige, koldsindigt undersøgende Behandling af selve den dybeste Inderlighed, noget der paa engang frastøder og tiltrækker. Tonen i „Religiøse Erfaringer“ er ikke religiøs. 29Der er ingen Tempelstilhed i denne Bog. James taler glimrende, stundom lidt flot om Tingene, som den praktiske og sunde Amerikaner han er, og skønt han i Virkeligheden slaar et tappert Slag for Troen, er hans egen Aandsart nærmest skeptisk. Det er et ejendommeligt Tidsfænomen! De gamle vilde have korset sig over en Bog af denne Art, og det er ikke umuligt, at en Fremtid vil finde et og andet i Værket, som tyder paa, at vi var temmelig langt nede omkring Aar 1900 — Men denne Fremtid vil dog ogsaa forstaa, at James stod i Nødvendighedens Tegn, og at han for sin egen Tid var en Befrier. Meget af hvad vi nu kalder religiøs Bevægelse bestaar i et Rydningsarbejde. Der har samlet sig en mægtig Sum af Fordomme, som hindrer det religiøse Liv, Stene, kirkelige og videnskabelige Forsteninger i Flæng, som maa ryddes bort, for at den frugtbare Jord kan ligge fri igen og bære Grøde. James var en Rydningsmand, som sled i det, for at faa dem afvej en.

Han fandt Tidens Øre, fordi han talte dens eget Sprog og brugte dens Metode. Han var fordomsfri og naturlig og besmykkede ingenlunde Kirken, tværtimod, han kendte alle dens Fejl og Vildfarelser. Han var ikke „Mystiker“ selv, og nærede det sunde Menneskes Uvilje mod alt, hvad der er overspændt og sygeligt. Han vidste, at Humbug og Overtro vokser omkap paa det religiøse Omraade.

Naar denne fornuftige og naturlige Mand nu kom og sagde: „Jeg har fundet noget virkeligt og varigt i det religiøse Liv,“ saa talte han samme Sprog som den fritænkerske videnskabelige Verden, 30og de Troende og Mystikerne var ham dobbelt taknemmelige, fordi han gav dem deres Ret. Netop det, at han, som *religiøs* Personlighed ingenlunde var fremragende, gjorde hans Vidnesbyrd mere betydningsfuldt, han var upartisk.

Det virkelige og varige, som James fandt i Religionerne, er de saakaldte mystiske Sindstilstande. Han viser, hvorledes disse Sindstilstande findes og gaar igen hos Mennesker, ganske uafhængige af Tid og Sted. Han viser, at de blomstrer hos Digtere saavelsom hos Helgener. Han viser, at deres Indhold er det samme hos de kristne Mystikere, hos Yogierne i Indien og Sufierne i Persien. I Hinduismen som hos Nyplatonikerne. For at give et Begreb om, hvad Mennesket oplever gennem disse Sindstilstande, anfører jeg af James Eksempelsamling følgende, der hidrører fra en stor Digter.

Lord Alfred Tennyson siger:

Jeg kender en Slags vaagen Henrykkelse. Jeg bruger dette Ord i Mangel af bedre — som lige fra mine Drengeaar har indfundet sig, naar jeg var alene. Det er kommet over mig ved at jeg under Tavshed har gentaget mit Navn, til pludselig — som skete det gennem selve den personlige Bevidstheds Intensitet — Personligheden synes at opløse sig og svinde bort i uendelig Væren. Og dette er ikke en forvirret Tilstand; men den klarest mulige, det sikreste af hvad der er sikkert, langt udover, hvad Ord kan skildre. Her syntes Døden en næsten latterlig Umulighed. Tabet af Personligheden (hvis dette skete) syntes ikke Tilintetgørelse, men det eneste sande Liv. Jeg skammer mig over min tarvelige 31Beskrivelse; men sagde jeg ikke, at denne Tilstand spotter alle Ord.

Tennysons Udsagn har det erfaredes lysende Klarhed, og mange vil genkende deres egen Oplevelse i hans. Man vil se, at denne Mystik er ikke mørk og dunkel. Den er dagklar, nej klarere end nogen Dag! De mystiske Sindstilstande bestaar simpelthen i en Udvidelse af Bevidstheden. Mennesket tager sin Sjæl i Besiddelse.

Lige saa sikkert, som vor almindelige Iagttagelse siger os, at vort Liv er en Streg fra her til der — fra Fødsel til Død, ligesaa sikkert siger vor udvidede Bevidsthed os, at Livet er rundt, uendeligt, og naar vi ikke erkender dette i vor daglige Tilværelse, er det kun, fordi vor almindelige Bevidsthed er indstillet praktisk paa vort Liv i Naturen og kun belyser et Segment af Cirkelen. Lige saa sikkert, som vor daglige Bevidsthed siger os: *Jeg er*, — lige saa sikkert siger vor Sjælsbevidsthed os: Jeg er evig! Deraf Jubelen, og den hellige Glæde, som vi møder hos alle Mystikere. Det er som om deres Hjerter blev gennemlyst af Straalerne fra fjerne Sole.

I sin Forklaring af de mystiske Sindstilstande bygger James i alt væsentligt paa Myers Lære om Underbevidstheden. Denne Lære gaar ud paa, som ovenfor kortelig sagt, at vort Liv i Naturen er en mindre begrænset Del af vort større Selv, som er udødeligt eller gror frem af det evige, saaledes at der er aabent for Indflydelser fra en Virkelighed, der ikke er Naturens.

Vi ser nu, at de mystiske Sindstilstande ganske har en Aabenbarings Karakter. Den henrykkede gør 32en

Erfaring om en højere Virkelighed, og ingen Kritik kan rokke ved denne Erfarings Sandhed. Den lader sig ikke bevise; men den kræver heller intet Bevis. Vi har intet Argument behov for vor timelige Eksistens — vor Bevidsthed er nok og andet Bevis findes ikke. Ganske paa samme Maade forholder det sig med Mystikerens udvidede, altomfattende Væren. Den har Bekræftelsen i sig selv.

Vi forstaar da, at det dybeste religiøse Liv ikke bestaar i en Tro, men i en Viden. — Kan denne Viden da ikke blive Genstand for Tvivl? Egentlig ikke! Det kan vistnok siges som en Regel, at den, der engang har gjort en saadan sjælelig Erfaring, aldrig helt vil kunne forkaste den, dertil er dens Kraft og Myndighed for stor; men han kan blive splittet, komme ind i en Art Dobbelttilværelse. Han har to Bevidstheder, som det maaske ikke lykkes ham at faa forenede i Harmoni. Jeg læser i en Artikel af Johannes Jørgensen om et interessant Tilfælde af denne Art. Den franske dramatiske Digter Paul Claudel havde i sin Ungdom et sjæleligt Gennembrud (kristelig farvet). Han blev troende. Men der 'hændte ham nu det mærkelige, at hans almindelige, videnskabeligt dannede Bevidsthed, hans Sympati for Fritænkere, hans Antipati mod Kirke og Præster, blev ved at eksistere uforandret ved Siden af hans sjælelige Bevidsthed. Det varede fire Aar før Troen havde gennemtrængt ham helt og Kampen var tilende. Den kan vare længere, denne Kamp mellem de to Bevidstheder — den kan udkæmpes paa forskellig Maade og den kan udgøre et helt Livs Spænding; men det vil vistnok altid vise sig, at der 33i den sjælelige Viden ligger en uovervindeligt Kraft.

For en *Viden* er det omend af subjektiv Art. Hvad andet skulde den være? — Den kan faas til Givende — eller den kan erhverves gennem Kamp. Der er Mennesker, der, ligesom uforvarende, plumper ned i de mystiske Tilstande, — dette er Tennysons Tilfælde — der er andre, der arbejder sig hen mod den gennem Modstand, Fare og Rædsel. — I begge Tilfælde er det et Gennembrud, der sker. I det første, skyller Sjælens Bølger ind over Bevidsthedens Skranker, i det andet, arbejdes der inde fra selve Bevidsthedens Centrum for at bryde Murene ned. — „En Dør aabnes til noget ukendt og en usynlig Haand rækkes frem til Hjælp!“

* * *

Efter at James fuldt ud har indrømmet de mystiske Sindstilstandes ubetingede Autoritet for dem, der har gjort Erfaringen, tilføjer han med Rette, at Mystikeren ikke kan forlange, at andre skal bøje sig for denne Autoritet. Hvoraf kommer det da, at saamange alligevel gør det. Hvoraf kommer det, at saa mange, der ikke er „*vidende*“, dog er „*troende*“? Grunden er den, at deres Instinkt vil det. Der er en Spire til „Viden“ hos alle og denne Spire kaldes Tro og Haab. Det er simpelthen naturligt for Mennesket at tro paa et guddommeligt Element i Livet! Det er ozonfrisk Luft for vore Lunger!

Religionspsykologerne skelner mellem to Grupper, „de enfødte“ og „de tvefødte“. De første er 34umiddelbart opfyldte af Guds Godhed og underkender Betydningen af det onde. Den amerikanske Digter Walt Whitmann, der efter sin Død bliver dyrket af en Menighed, er et stort Eksempel paa en „Enfødts“ ophøjede Glæde over alt og alle i denne efter hans Mening guddommeligt velindrettede Verden. De tvefødte — og til denne Gruppe hører de fleste store religiøse Personligheder — kommer derimod igennem den tunge Erfaring om Verdens Mislighed til Erkendelsen af Gud. Hos dem sker det egentlige sjælelige Gennembrud, og deres Aands Historie kan kortelig og typisk fremstilles saaledes: Gennem Handlinger og Erfaringer undergraves den instinktmæssige Tro paa Livet og Tanken træder i Ødelæggelsens Tjeneste. — Da kommer den ny Erfaring om en højere Virkelighed og Tanken gør sig nu villigt til dens Redskab. —

Naar jeg vil søge at bestemme Nietzsche som religiøs Personlighed, viser det sig, at en saadan Gruppeinddeling i Psykologien vel har store Fortrin; men ikke kan tages bogstaveligt, uden at man gør Vold paa Sandheden. Der findes adskillige Mellemformer, som har Træk tilfælles med begge Grupper. Det gælder navnlig Løsgængerne, der ikke holder sig indenfor de historiske Religioners Ramme. Nietzsche var saaledes for sammensat og havde navnlig lidt altfor meget til at kunne regnes til de „enfødte“, men hans Syn og Anskuelsesmaade var alligevel nærmest i Slægt med deres — ja det viser sig, at han stiller selve sin „religiøse Erfaring“ i dette Syns Tjeneste.

Han har Berøringspunkter med Whitman, ja 35maaske endogsaa med noget saa lidet aristokratisk som Sjælehelsebevægelsen (Christian science) der paa kristeligt Grundlag fornægter Lidelsen, Angeren og Medlidenheden. —

Naar Brandes i sin Tid ikke tillagde Nietzsches religiøse Forkyndelse synderlig Betydning, var det dog forstaaeligt nok. Kun meget faa begreb, hvad der foregik. William James har selv ikke haft Øje for det. Han omtaler Nietzsche med udpræget Uvilje og synes kun at se Kristendomshaderen og Naturalisten i ham. Han opdagede ikke, at et mægtigt religiøst Instinkt arbejdede i denne Forherliger af Renaissancens Livsudfoldelse. En af James Definitioner gaar ud paa, at Religion er Troen paa noget „mere“. Nietzsche brugte netop dette samme Udtryk til sine Venner, der havde „nok“ i den videnskabelige Erkendelse. Han maatte have noget „mere“, og han fik det ogsaa i aandelige Oplevelser, der var fuldgyldige Eksempler paa „religiøs Erfaring“, og sprængte hans Naturalisme i Stumper og Stykker.

36

VI

Nietzsche stod helt paa Naturalismens Grund; men han var konsekvent og allerede derved skete en Katastrofe.

Det nittende Aarhundredes ledende Idé var Udviklingslæren, der kobledes sammen med Troen paa det menneskelige Fremskridt. Den usigeligt langsomme Udvikling fik dermed pludselig Fart paa. Medens Organismernes Vej opad krævede Aarmillioner for hvert Trin, regnede det sociale Fremskridt med Aartier, Maaneder og Imorgen.

Nietzsche udrangerede de forreste Vogne af dette lange Jernbanetog og fik for saa vidt en naturlig Orden i Tingene. Udviklingen kørte frem mod næste Station: Overmennesket.*) Men naar Menneskeheden kun er en „Bro“ til et højere Væsen ligger der ikke stor Vægt paa dens Velfærd; saaledes maa man vel forstaa hans Haardhed.

Konsekvent var han; men hvis man vil søge en Bekræftelse for denne Udviklingslære i det menneskelige Samfund, bliver Resultatet negativt. Skønt Variationerne i vor Art er af en uhørt Mangfoldighed og skønt Kamp for Tilværelsen og Udvælgelse, Raceblanding og enhver tænkelig Udviklingsfaktor synes at være i Funktion, kan en opadstigende Linje * – 37ikke konstateres. I Fremskridtet er der dog Realiteter, hvordan man end vil vurdere dem; men de højeste Typer er altfor ofte uden Fortsættelse og intetsteds finder man et Tilløb til Overmennesket (Glædesspringet som Nietzsche kaldte det) der ikke ender paa det jevne. En mægtig Vilje til Opdrift og Fuldkommengørelse arbejder bevidst i Mennesket og her har vi ment at finde Nøglen til hele den organiske Verdens Natur; men Loven synes ikke at fungere ret, hvor dens sande Ophav findes.

Hvorledes Nietzsche tænkte sig Overmennesket er ikke klart. Han forkyndte dets Komme i Fremtiden og forherligede i Nutid og Fortid alt, hvad der var af Kraft, Mod og Vilje lige indtil Renaissancens blodige Kondottierer, lige indtil Cæsar Borgia — „det prægtige Rovdyr“.

Der var i dette en Klang af usmagelig Udfordring. Nietzsche gjorde dermed sig selv mere ensidig i Verdens Øjne end han var. Han førte en Betragtning, der maaske i sin Oprindelse ikke var saa fjernt fra Grundtvigs „Frihed for Loke som . for Thor“ ud i dens yderste Konsekvens. Det han vilde, var menneskelig Storhed og i sin Kamp mod det smaatskaarne, vanemæssige, forløjet udglattede, raabte han alle Livets Magter ogsaa Grumheden til Hjælp. Alt hvad der var af Kraft og Aand skulde samles og gennem et Udvalg af de ypperste skulde Overmennesket fremgaa. Den stærke og grumme, frie og stolte som han priste, var kun „en Bro til Overmennesket“, ikke Overmennesket selv. Om denne „Kommende“ tav han.

Sæt nu, at en ny Livstype paa en for Mennesket 38tragisk Maade fremtraadte, kunde det da tænkes, at den vilde ligne Herskeren, Magtmennesket? Cæsar Borgia? — Næppe! Der vilde jo ikke være nogen, som det var værd at herske over. Forholdet vilde være som Menneskets til Hesten og Hunden. Den ophøjede vilde være for stor til at lege med Soldater, end sige til at plage stakkels svage Skabninger!

Herskeren forudsætter Beherskede. Han kan være nødvendig og ypperligere udrustet end nogen anden. Dybest seet betyder han ikke nogen Vækst ud over det menneskelige. Han næres af de andres Svaghed og kræver deres Beundring, han tilhører en Hær, en Nation eller et Parti og kan ikke udløses af Sammenhængen. Han er helt indvævet i Billedet af Menneskeheden, som den er.

Pascal saa fra sit høje Stade, at Cæsar, da han erobrede Verden egentlig var for gammel til saadanne Barnagtigheder.

Hvorledes kan vi da gøre os en Forestilling om Overmennesket? Hvor finder vi en Type, som viser ud over det menneskelige og sprænger Artens Begrænsning?

Vi vender os til Aandsmennesket. Her vil mange hævde, at den mest omfattende videnskabelige Erkendelse, den dybeste Naturindsigt er Slægtens største Værdi; men en Indvending melder sig: den videnskabelige Erkendelse er bunden til at forblive indenfor den menneskelige Ramme i Relativitetens Verden, det er dens Kendemærke og dens Adelsmærke, men Overmennesket kræver et Plus. Kun i det religiøse findes dette Plus, man kan anerkende 39dets Værdi eller forkaste den, i begge Tilfælde maa man indrømme, at kun den religiøse Tendens peger udover mod et *Mere*.

Vi kan gribe Sagen an fra et andet Synspunkt. Den dybeste Naturindsigt kan godt forenes med et Trosforhold, ja kan vel knap nok undvære det og her skimter vi et nyt Ideal! — Tænker vi os derimod en Bevidsthed, der rummede al menneskelig Viden, forenet med en negativ Tendens og alt dette i en større Maalestok end hidtil kendt, saa vilde en saadan Bevidstheds Fremstaaen betyde øget Ulykke, et Maksimum af Disharmoni og dermed formindsket Levedygtighed. I det religiøse ligger vor Skæbne. Vi kommer ikke uden

om det. Socialreformatoren naar aldrig længere end til „Guds Rige“. Overmennesket vokser kun i Kraft af sit Forhold til det evige. Vi kan flytte, hvorhen vi vil, den religiøse Tanke flytter bestandig med.

Igennem Kristendommen er den højeste religiøse Type lige saa stærkt knyttet til Menneskeheden som „Herskeren“, kun at den kaldes „tjenende“. En Storhed, som vokser frem i Ensomhed, kan vi imidlertid i Tanken godt løsrive fra Samfundet, uden at den derfor mister sin særlige oprindelige Værdi, som ligger i en ophøjet Livsfølelse, en uddybet, udvidet Bevidsthed, en i Følge sin Natur, overmenneskelig Erkendelse. Hvis Kristus' Skæbne ikke havde været knyttet til Menneskene, vilde alt det, som gør ham til den lidende og forsagende være udslettet af hans Liv og han vilde i sin aandelige Glans være gaaet som et Overmenneske paa Jorden hvilende i sig selv, fyldt af en Lykke, som Nietzsche, Livsbekræfteren, 40kun kendte i sine højeste Øjeblikke. Klip de Traade over, som bandt Kristus til Slægten og som gjorde hans Liv til Handling, han bliver mindre dyrebar og gribende derved for os, men hans Guddommelighed lyser, Evighedssindet, den rolige mægtige Hjemfølelse i Himlen som paa Jorden, der er hans aandelige Udgangspunkt og selve hans Væreform. Zarathustra vilde nok bøje sig for ham!

Jeg vilde ikke dvæle ved dette Tankeeksperiment, hvis ikke Nietzsche selv midt under Kampen havde nærmet sig det Ideal, som han bekæmpede. Han vilde være Antikrist, men blev det ikke, han vilde stifte en ny Religion, men kunde det ikke. Det religiøse Liv har sine egne Love, som udelukker det voldsomme Brud.

Nietzsche havde det Mod i en Tid, der forgudede Videnskaben, at hævde den religiøse Mennesketypes Overhøjhed. Han var selv af Arten og valgte sit Navn „Zarathustra“ efter Perserprofeten, som var Jesu Forgænger. Allerede derved fastslog han Slægtskabet.

Den Uvilje, han nærede mod Kristendommen, galdt væsentlig dens Skygge, Forkvaklingen og Indsnevringen, som unægtelig er fulgt i dens Spor. Hvad selve Kernen angaar, var det snarest Buddhismen, han bekæmpede, saaledes som han havde lært den at kende hos sin beundrede Lærer Schopenhauer. Han saa ikke, at der var rigere Livsmuligheder i Evangeliet end i Buddhas Lære; men betragtede begge Religioner som Udtryk for det samme Sortsyn.

41

VII

Nietzsches Kamp mod „die Guten und Gerechten“ og „die Gelahrten“ svarer ganske til Jesu Strid med Farisæerne, og vi skal se, at selve den religiøse Doktrin, Filosofen vilde sætte i den gamle Tros Sted, nærmede ham til Kristendommen, istedetfor at fjerne ham. Læren om „den evige Genkomst“ skulde være denne Verdens Eviggørelse; men den slog Porten op til en højere Virkelighed. Nietzsche vilde bekæmpe dem, der tror paa noget „bagved“ denne Verden „die Hinterweltler“; men han blev en Hinterweltler selv.

Den evige Genkomst betyder Verdensforløbets og dermed hver enkelt Skabnings Gentagelse i alle Uendeligheders Uendelighed. Historien bliver paa denne Maade til en Film, der engang for alle er færdig i Rummet; men som oprulles i Tiden. Zarathustra er den som „uafbrudt raaber Dacapo“. Hvis Nietzsche har tænkt sig det store Kredsløb uden Begyndelse (som uden Afslutning) har han dermed bekendt sig til en Supernaturalisme, der fuldstændig sprænger vor Tanke og berøver Tiden en Ret, som Bibelen (og Videnskaben) tildeler den. Under ingen Omstændigheder kan Læren bevises eller modbevises, men er en Genstand for Tro. 42*Kødets Opstandelse og Personlighedens evige Bestaaen* er det første Dogme, som kan uddrages af den nye Doktrin. Det kristne Begravelsesritual: „Af Jord er du kommen. Til Jord skal du blive. Af Jorden skal du igen opstaa“ vil blive ved at gælde og i en vis Forstand mere bogstaveligt end efter den Paulinske Opfattelse. Livet paa Jorden vil blive til Erindring, en altid tilbagevendende Genoplivelse af Erindringen om vort Liv med dets Stigning eller dets Fald.

Spørgsmaalet er, om en saadan Lære paa noget Punkt er egnet til at erstatte Kristendommen og Buddhismen, og om den naturligt kan forliges med en darwinistisk hedensk Moralopfattelse.

Det første, vi da ser, er at Læren giver alting evig Gyldighed, Buddhisme og Kristendom vil sejre igen og igen. Selv om de overvindes, vender de tilbage.

Men vil de overhovedet blive overvundne? Der er ingen Grund til at tro det. Baade Kristendom og Buddhisme kan forenes med „den evige Genkomst“. Der er Plads nok indenfor dens Rammer. Brandes havde for saa vidt Ret, naar han fandt Ideen tom. Den kræver at blive udfyldt.

Den evige Genkomst udelukker aldeles ikke Sjælevandringen, som tværtimod vilde forlene Systemet med Mening og Udvikling. Trangen til en Hjælper og Forløser vilde heller ikke forsvinde, den vilde vokse.

Hvorledes vilde det mon gaa med Rovdyrmoralen, hvis Nietzsches Lære trængte igennem? Hvad vilde Cæsar Borgia tænke? Efter al Sandsynlighed vilde 43han forholde sig vantro; men hvis han blev grebet af Genkomstens Forjættelse, i fuldt Alvor — mon han da ikke vilde blive Kristen (eller Buddhist)? Angsten for den skæbnesvangre Handling og Trangen til Forløsning vilde vokse netop hos de farlige Instinkters Mænd. Det ubønhørlige Nederlags evige Genkomst vilde være *Helvede*.

Evighedstanken er i sig selv uforfængelig. Kunde et Menneske helt gennemtrænges af den, vilde han dermed være hævet op over Livets Kaar til Overmenneskelighed — til Gudmenneskelighed.

Nietzsche erfarede selv, at alle Evighedstanker er Søskende og udstrømmer fra det samme Dyb. Han vilde binde Evigheden til det timelige; men den frigjorde sig.

Han kom til sin høje Erkendelse ved at gennemvandre det dødelige Tungsinds Egne, hvor isnende Vinde blæser og Sfinksen ligger paa Vagt med grumme Klør ved Afgrundens Rand; men da han var kommen igennem Fare og Gru, oplevede han, at der er ingen Afgrund for den, som kan flyve. Han erfarede ved sit sjælelige Gennembrud, at Evigheden ikke er en Kvantitet som fremkommer naar man multiplicerer Tiden; men en Kvalitet, som træder i Kvantitetens Sted og ophæver den og alt hvad der kan tælles, maales og vejes. Bortset fra hvad „Evigheden“ kan betyde efter Døden, er den en psykologisk Realitet som hører Livet til!

Forskellen paa den lyriske Stemning og det sjælelige Gennembrud, som mange forveksler, kan betegnes saaledes: I Lyriken forenes Naturen og Sjælen. I det sjælelige Gennembrud erkender Sjælen 44sig selv, som løsreven og frigjort fra Naturen*).

Nietzsches Oplevelse havde en mægtig Fylde. Den „tomme Tanke“ var ikke længer tom. Hør Midnatssangen, Taarnurets højtidelige Klokkeslag:

O, Mensch gieb Acht!
Was spricht die tiefe Mitternacht?
Ich schlief. Ich schlief
Aus tiefem Traum bin ich erwacht.
Die Welt ist tief
und tiefer als der Tag gedacht.
Tief ist ihr Weh!
Lust tiefer noch als Hertzeleid
Weh spricht: vergeh!
Doch alle Lust will Ewigkeit,
Will tiefe, tiefe Ewigkeit.

Opvaagnet til et nyt Liv, „La vita nuova“. Det var Mystikens Jubelhymne som atter tonede. Nietzsche, Antikristen, lovpriser *den evige Salighed!*

Har dette noget med Genkomsten at gøre? Er det jordiske Ting han glæder sig over og vil Cæsar Borgia mon tage Del i hans Fryd?

„Naar jeg udspændte hin stille Himmel over mig. Naar jeg legende svævede i dybe Lysfjerner og min Friheds Fugl Visdom kom.

Men saaledes taler Fugl Visdom: Se der er intet * 45over, intet under. Kast dig omkring — ud — tilbage du lette. Syng! Tal ikke mere. Er ikke alle Ord gjort for de tunge? Lyver ikke alle Ord for de lette? Syng! Tal ikke mere! O hvorledes skulde jeg ikke være brunstig efter Evigheden og efter Ringenes Bryllupsring. Genkomstens Ring.

Endnu aldrig fandt jeg den Kvinde, af hvem jeg ønskede mig Børn, saa lad det da være denne Kvinde, som jeg elsker. Thi jeg elsker dig o Evighed.

Thi jeg elsker dig o Evighed.“

Er dette Jorden? Her er ingen Tyngde, og Ordene kan ikke udtrykke det uudsigelige. Skulde han da selv være bunden af det Ord „Genkomst“. Syng. Tal ikke mere! Det er ikke Livets blomstrende Øjeblikke, han jubler over, ikke den jordiske Lykke, men den himmelske! Evigheden er hans Brud, som Den Evige var Helgenindernes Brudgom!

„Syng. Tal ikke mere!“ I denne Hymne vovede Nietzsche Springet bort fra den Virkelighed, han forherligede. I et lykkeligt Nu var han bleven sig sin Sjæl bevidst, og helt fri svang han sig ud i det

grænseløse. Nu kunde han rolig lovprise den evige Genkomsts Ring, for han var jo netop i dette Øjeblik *brudt ud* af Ringen og forenet med Gud. * * *

Ensomheden i Bjergene har sin egen Visdom og den aristokratiske Filosof var godt paa Veje til at blive, hvad han mindst havde tænkt sig, *en Helgen*. Hans Hjerte strømmede nu over af Velsignelser og 46han glemte ikke de smaa: „den fattige Fisker, hvis Aare Aftensolen gør til Guld.“

Hvis Nietzsche havde levet, vilde han maaske have erkendt, at han var i Pagt med den hellige Aand — som er den frie og skabende Kraft i Kristendommen.

Uden selv at vide det, havde han nærmet sig til sin overmægtige Modstander i Lykkens Stunder. Til allersidst kom han helt hen ved Siden af ham. Da Mørket brød frem, skrev han nogle dunkle Linjer til Georg Brandes, der i ham havde hilst Befrieren.*) Han undertegnede sig her med et nyt Navn. Han kaldte sig ikke Zarathustra og ikke Antikrist. Han kaldte sig: *Den Korsfæstede*.

Rovmoralens Forkynder, korsfæstet ligesom „den ædle Røver“, til hvem der en Gang lød et Ord fra hinsides godt og ondt, hvorved han for altid blev knyttet til den Store i Midten.

Friedrich Nietzsche er det mærkeligste Eksempel paa, at vi (hvad enten vi vil eller ej) tilhører den Epoke, der i Historien betegnes som *„Efter Kristi Fødsel*“.

*) Brevet, der jo ikke maa opfattes som Udtryk for en „Omvendelse“ i Ordets almindelige Betydning, lød saaledes:

Dem Freunde Georg.

Zeitdem du mich entdeckt hast, ist es kein Kunststück mich zu finden. Die Schwierigkeit ist jetzt: mich zu verlieren.

Der Gekreutzigte.

47

SOPHUS CLAUSSSEN: DANSKE VERS 1912

Der er nu gaaet 25 Aar, siden Sophus Claussen traadte ind i Litteraturen. Traadte siger jeg! Sprang eller dansede burde jeg kalde det. Han var saa rebelsk som et ungt Føl og saa gratiøs og stundom saa indviklet som en Kattekilling, der leger med et Garnnøgle. Mest af alt lignede han en elskværdig Faun, der gnaskede Druer og nappede Blade og Blomster fra alle Slags Træer og Buske. Han var jo lidt fremmed i den nyttige Verden, hvori han saa sig placeret, men han var ganske uden Fordom og sikkert af et ærligt Hjerte beredt til at gøre Nytte, han ogsaa. En og anden Gang har han vel nok rendt Panden mod Murene og forundret sig over, hvad dette her egentlig var for en Stenskov, han var kommen ind i; maaske har han ogsaa stundom spurgt sig selv, naar de andre ikke forstod ham, om det muligvis skulde være ham, der var dum. Men han har alligevel tappert holdt fast ved, at det var de andre, og han har faaet Ret. Efterhaanden har han med sin Digtning, der forener Natur og Kultur, ung Glæde, og gammel Visdom, rejst sig et lyrisk Monument, der vil blive staaende ved Siden af de ypperste i vor Litteratur. Det er en Fontæne med Satyr“ og Løvehoveder 48og rislende pludrende Vande. Halvt er den overgroet af dejlig, frodigtgrøn Mos, halvt er Stenen graa af Ælde. Solen gør Kildespringet gyldent og Regnbuen leger med det.

Den Digtsamling, som han nu har udgivet, spænder over alle de 25 Aar. Her er Poesi fra hans første Ungdom og Poesi, som præges af hans Manddoms afklarede Mesterskab. Samlingen virker derfor mere spredt end de tidligere; men den naar ogsaa højere. „Danske Vers“ har han døbt den og den gør sit Navn Ære. Claussen har baade Lavlandets Jævnhed og dets vide Horisont.

I et muntert Digt, kaldet „Stamtavle“, siger han, at hans Moder var af kraftigt Bondeblod af Wessels og Baggesens nordiske Stamme. Han kunde have nævnt Aarestrup med og Poul Møller og Ewald, der i sit „Levned“ er det danske Skælmeris første Prosamester, han kunde være gaaet helt tilbage til Ambrosius Stub, der i sine Vers ogsaa havde Glimt af Ølandets lette Solsmil. Sikkert har Claussens Moder været dansk; men nu Faderen? „Min Faders Navn var Heine,“ siger han og fortæller i samme Aandedræt, at hans Lærer hed Byron. For at blive i Claussens spøgefulde Lignelse vil jeg sætte et Spørgsmaalstegn ved Paterniteten. (Her er noget for Literaturhistorikerne at gøre, en Undersøgelse i Lighed med den, der drejer sig om Ewalds Forældreforhold). Naar „Byron, den Galan“ havde sin Gang i Huset, taler Sandsynligheden for, at det var

ham, der var Faderen. I Claussens Vers er der i Virkeligheden ikke meget, der minder om Heine, i hans sidste Samling er der slet intet. Smilet kan jo rigtignok 49stundom have noget diabolsk ved sig? Nuvel — til nogen absolut Sikkerhed kan vi ikke naa.

Men Heine var foruden spotsk baade pathetisk og sentimental, og han skiftede fra Pathos til Spot i bratte Overgange. Claussen er aldrig sentimental og næsten aldrig pathetisk. Hos ham har Pathos og Spot indgaaet en Forening, der gør ham jævn og stilfærdig. Han er bange for de store Ord, bruger hellere de smaa og lempelige. Skælmeriet leger bestandig mellem Linjerne. Derfor fremtræder de høje Guder hos ham kun sjældent i deres fulde Vælde; Amoriner og Fauner løber jo ud og ind imellem deres Ben, naar de vil rejse sig, saa de let kunde snuble. Det er ikke fordi, Claussen mangler Sans for det majestætiske. Han har den, karakteristisk nok, i det klippestejle og stolte „Imperia“, som er Digtet om *Goldheden*.

Nu tør jeg naturligvis ikke benægte, at en saadan Aandsbeskaffenhed kan være Resultatet af en Forbindelse mellem den Heineske og den godmodige danske Aand, som Claussen selv siger. Men hør alligevel! — Der rindes i denne Samling et Digt til Byron, og man søger forgæves i Claussens Produktion noget, der minder tilnærmelsesvis saa stærkt om Heine, som dette Ungdomsarbejde minder om den engelske Lord.

I „Djævlerier“ hyldede Claussen Heine, men de smukke Vers, han viede ham, var ganske uheineske i deres Form og indeholdt ikke nogen helt rammende Karakteristik heller. Derimod er Digtet til Byron en ren Pastiche, men den er rigtignok udført med 50en saadan Friskhed og Frihed, at man forbavses. Det Byronske Versemaal lod sig mærkværdig godt bruge af den unge danske Poet.

Nu skal det indrømmes, at det ikke var alle Byrons Klæder, der passede Claussen, f. Eks. ikke den højromantiske Kappe; men det er mærkværdigt, at netop hans elegante, skødesløse Dagligdragt næsten uden Omsyning kunde benyttes af Eleven.

Men nok om dette! — Min skælmske Ven har faaet mig ud paa en Glidebane. Jeg overlader dette Spørgsmaal til lærdere Mænd; nu ligner Claussen jo slet ikke Byron længere, han bærer sine egne Klæder, og ligner kun sig selv.

Byron nærede en vis grandseigneur Ringeagt for Rimet og „Metieret“ i det Hele taget. Han skrev ofte sine Vers som den, der i Spil er ligeglad, om han vinder eller taber; men netop derigennem skabte han en ny poetisk Stil. Han skrev løs, han vilde sige alt, hvad han havde paa Hjærte baade „poetisk“ og „upoetisk“. Stod han nu i Mangel af et Rim, saa klarede han sig, som man gør i en snever Vending. Han vilde have alting med og fik paa den Maade endnu mere med, end han egentlig havde tilsigtet.

Jeg tror, at Claussen i sin Ungdom har forelsket sig i denne kaade Omgang med Ordene, der talte til det springske og overmodige i hans Temperament, og han er bleven sin Ungdoms Kærlighed tro. Men der er en stor Forskel. Det som kom halvt tilfældigt og ligesom med et foragteligt Spark hos Byron, det søgte Claussen, det blev til bevidst Kunst hos ham. Han dyrker den overraskende Vending og det forbavsende 51bavsende Rim. Han havde lært at tage saa meget som muligt med i sin Lyrik, og helst det fjerne og uventede; det vil i Vers ofte netop sige det dagligdags. Derved har han virket fornyende og berigende paa vor Poesi. Som Johannes V. Jensen i Prosaen kan Claussen i sine Vers være paa en Gang jævn og glimrende.

Han dyrker Ordet og Rimet mere end Rytmen. Musiken er han født med, det nynnende Tonefald, hans Tanker og Stemninger gaar uvilkaarlig paa Melodi; men Ordet og Rimet er hans Kunsts udkaarne Genstand. Som et Barn, der paa Stranden samler brogede Stene og smaragdgrønne halvtilslebne Flaskeskaar og perlemorslysende Sneglehuse, har han frydet sig ved Ordene, og frydet sig ved, at der var mange af samme Slags, som lignede hinanden uden helt at være ens, og han har ordnet dem to og to og tre og tre, parvis og skiftevis. Han har lagt Konkylierne ved Siden af hinanden og Muslingeskallerne inden i hinanden og har frydet sig over, at de rimede. Og jo finere en Muslingeskal var riflet, jo særere en Konkylie var svunget, desto morsommere syntes han det var at finde dens Mage. Jo sjældnere Glans et Sneglehus havde, jo mere mageløst det syntes, desto mere Værd var der ved at finde et til. Han er en Djævel til at rime og sætte Ord sammen.

Der fortælles, at en Mand engang kom til Poeten i Aabenraa og bad ham skrive et Lykønskningsdigt. Det var lige meget, hvad han lavede sammen, kun en Ting krævedes — Karoline skulde rime paa Til 52Lykke! Den Mand skulde have henvendt sig til Sophus Claussen!

Men i denne Kærlighed til Ordet og Rimet ligger ogsaa en Fare.

Naar Claussen nu og da er dunkel, saa kommer det vist af, at han stundom løber for langt bort fra sin Mening, fordi der laa saadan et dejligt Rim og blinkede langt borte. Det maa han have! Det kniber stundom for Læseren at finde Sammenhængen. Den er der jo nok; men Claussen har i sin Iver sprunget noget over. Eller det hænder maaske ogsaa, at det ikke netop er Rimet, der har ledet ham vild; men et skønt Billede har ført ham bort fra hans oprindelige Hensigt. Der er i denne Samling et enkelt større Digt, som ikke er helt klart, „I Løvens Tegn“ hedder det; men jeg maa tilføje, at det trods sin Dunkelhed er et saare skønt Digt, dets

Rytme er en Fortryllelse for Øret, dets Billeder en Vellyst for Øjet og dets inderste Sjæl en Kamp for at frarøve farlige Magter deres Bytte.

Men lad mig nu nævne et Par Eksempler i Flæng paa Claussens ejendommelige Sprog og Rimkunst. I Digtet „Maanenat“ lyder et Vers saaledes:

Og over mit ensomme Hoved
i Nattens havblaa Kuppel
der fryser Maanen sibirisk
hvid som en Sølverrubel.

Rimet Kuppel og Rubel er ikke helt udadleligt (I det hele taget er Claussen jo ingenlunde streng eller pedantisk i sine Fordringer til Rimet), men Nyheden i Udtrykket Rubel opvejer det. Denne fremmede Sølvmønt er udmærket, det er noget 53fjernt ved den, der passer som Betegnelse for Maanen. En Tokrone vilde være plat, men Rublen er et Fund, uden at være søgt. Hvorfor virker denne Rubel ikke søgt? Fordi den er saa fortræffelig forberedt. Claussen lader Maanen fryse „sibirisk“, i sig selv et morsomt og nypræget Ord, og straks falder det os naturligt at bytte vore Penge i russisk Mønt.

Skæmtedigtene — der er en hel Række af dem — er rige paa Overraskelser, paa Fyndord, brogede Indfald og snurrigt Dybsind.

Første Vers af „Den døde Mand“ lyder saaledes:

Det var ikke blot hans Frue
samt alle de faderløse,
hvis Midler han skændig forvalted',
der græd den Gang afdøde Larsen
gik over i Verdens-Altet.

Rimet og den Forestilling, Ordene fremkalder, er lige overraskende og morsomme. I Digtet „Knud Kaare“, som er et lille Mesterværk af bedsk Komik, hedder det:

Knud Kaare er saare
repræsentativ.
Han kan ikke andet,
om det saa gjaldt hans Liv.
Hvor de store Sager drøftes og
hvor Storheder vrøvler.
— — —
„maa han og saa høre Knirket af
sin egen Storheds Støvler.

Ikke sandt? Det er paa den Maade, man faar „Karoline til at rime paa Til Lykke“! Men nu vil man 54jo let se, at denne frodige Rimkunst ikke er noget, man kan lære ved at slaa op i et Rimleksikon. — Digtekunstens Hemmelighed er ikke saa simpel. — Den kan kun trives, hvor der er Rigdom paa Forestillinger og Ideassociationer — kort sagt digterisk og sproglig Fantasi.

Disse Skæmtedigte er kostelige, de bør som en Fortrop bane Vej for Sophus Claussen til et bredere Publikums Gunst. De skal gaa i Spidsen i deres middelalderligt farverige Dragter og blæse Sækkepibe. Forrest kan Verset om Dingle Dangles Søn Dangle D'Ingelfaks danse frem og ringle med sine Bjælderim. Alle skal de forkynde: Her kommer en stor Poet!

Saa kommer han med Fløjter og med Violinernes inderlige Musik, for man vil jo forstaa, at Claussens Kærlighed til Ordet og Rimet, saaledes som jeg har beskrevet den, ikke er noget udvendigt. Ordene er jo Verden, og naar Claussen elsker de brogede Ord, saa er det, fordi han elsker den brogede Verden og alt det, som rører sig i den. Han er en Forsvarer af Livet, overbærende i sin Dom, kun ikke overfor Opblæsthed og Ondskab. Han er frimodig i sin Livsglæde og Livsnyden og stundom paradoksal i sin Fremhæven af Værdier, hvor andre kun finder Brøde. Men kan han i enkelte Ungdomsdigte være saa kaad, at det falder en Smule for Brystet, saa er han til Gengæld i Aarenes Løb bleven bestandig mere fin og bestandig mere vis. Den danske Nænsomhed er ham i Kødet skaaret, og den er bleven til Aand.

For skulde Ordenes Elsker, der begyndte saa jordisk, 55ikke være aandig? — „I Begyndelsen var Ordet“. Det er et Evangelium; for Digtere! „Tilsidst blev Ordet“ kan det ogsaa hedde. For Ordet er jo Verden, der er bleven uhaandgribelig. Claussens Poesi har bevaret sin Livsfriskhed og er dog bleven stadig mere gennemtrængt af Aand. Shelley er sikkert i Tidens Løb kommen til at betyde mere for ham end Byron, og den katolske Verlaine mere end Heine. Uden Fordom, som han altid har været, er det naturligt for ham at bekende sig til det aabne Sinds frie Religion. Han har ikke lukket sig for nogen Skønhed.

Man kan sige om hans Poesi, at ingen enkelt Ide eller Følelse bærer den; den er overordentlig sammensat. Han er i et og alt en Sybarit, som den Bi han selv digter om, der kysser alle søde Blomster; men han byder os til Gengæld en krydret blomsterduftende Vin.

Indvirkningen fra Shelley er let at se, og Claussen er den rolig bekendt, for hvad han saa lærer af andre — han bliver kun derved mere sig selv. Shelleys dybe og anelsesfulde Pantheisme er falden som Foraarsregn paa hans Hjerte.

Direkte spores denne Indvirkning i Digtet om „Vaaren og Træet“, et lille Æventyr, der paa en Gang minder om „The sentitive Plant“ og H. C. Andersen, der jo ogsaa i sit Natursyn var beslægtet med Shelleys kærlige Aand. Dette Digt danner en ejendommelig Kontrast til det andet store symbolske Digt, som Bogen rummer, det geniale, fantastisk vittige „Kermessen“.
56

Viddet har været Claussens Vaaben. Med det har han kunnet møde Modgang.

Den blide Faun havde Klør. Nu har han bevaret sin Friskhed, som faa. Hans Manddoms Poesi ejer i Resignationen en rolig Munterhed og i hans Mismod er der den Aand, som ikke helt fortvivler.

Det er en blid og stille Stemme, der taler om Ingeborg Stuckenberg, som døde fjernt borte. Vi kender Skælmeriets Mester igen paa Billeder og Udtryk, men her er intet Smil. Her er Stjernelys. Syv Slør af Vemod er sænkede over Ordene, og der er ikke et af disse Ord, som ikke skælver.

„Da dine Haandtryk og Spor forgik,
vi saa din Stolthed, som aldrig har sveget.
Der bliver fortvivlende lidt af saa meget,
kun Aandemusik.““

Det stille Digt rummer en Tragedie og maaske ogsaa Digterens egen personlige Sorg: at der bliver fortvivlende lidt af saa meget — kun nogle Vers.

Er der da saa lidt? Stor Poesi. — Aandemusik?

I Digtet om Herman Bang skimter vi Smilet bag Vemodens Slør. Men hvor er det stille og venligt! Det Billede, Claussen giver af Bang er rigt, paa en Gang overlegent og beundrende og altid kærligt. Han maler det sollyse Hotel i Paris, hvor Bang tog imod og agerede og talte og talte.

— Aa Gud, hvor der blev talt, blev talt!
Det er en lysvild Akvarel;
Det lille perlegraa Hotel

57

i Døvstumgaden, skyggesvalt,
Der skabt af Støv er lagt i Støv
med fjerne Somres svundne Løv.
— —Af Jord du kom og blev til Jord— —
Hvem kan vel tro det Dødens Ord!
Nej i sit hvide Hus han bor.
Se paa den frosne Rudes Pragt,
betragt det rene Palmeflor,
som ene gror ved Kuldens Magt.

Er der mange Digte, der rummer saa mangfoldig og sammensat en Viden som dette. Shelley kunde have skrevet det sidste Vers, og den samme Mildhed gennemtrænger Digtet fra først til sidst. Hotellet med dets Mangfoldighed og Bang i hans Mangfoldighed er gennemskinnede af dette hvide Lys.

Jeg sagde nok, at Claussen elskede Livet. Det er et for stort Ord. Claussen holder af de smaa Betegnelser. „Kloden er ikke ubehagelig“, udtalte han engang, og disse Ord var et passende Udtryk for hans Forelskelse i en Genstand, om hvilken der kan siges meget baade ondt og godt. Forelsket og forliebt er han dog nok den Dag i Dag i „Alverdens Kringel og snurrige Bold“, som Poul Møller kaldte Jorden. Han kender nu Livets lange Narretog grundigt nok, han har set ned i Afgrundene, følt Kulden, og de onde Øjne. Hans Digtning bærer Vidnesbyrd om, at han har mødt Medusas Blik. Men Smilet har sejret. Solen er god.

Garnnøglet kunde være drilagtigt nok at lege med for Kattekillingen. Nu sidder Vismanden med den runde Ting i Haanden og ved saa nogenlunde, hvad han kan faa at vide, om hvordan Garnet er vundet 58og husker, hvordan man blev filtret ind i det og hvordan man fik redet det ud. Silke var der spunden ind i Traaden, og maaske er den paa en eller anden Maade uendelig.

Foraarssolen skinner paa Bogens Blade, mens jeg læser, og gør dem lyse. „Det er en solvild Akvarel!“ Det er, som om alt det milde i Digtene træder forklaret frem. Ogsaa i Spotten er der Foraar, Frugtbarhed og piblende Kilder.

Man kommer i en forhaabningsfuld Stemning og bliver glad for det danske Sprog og det danske Sind, der kan skabe en Poesi og en Kunst som denne.

59

II

HEROIC A. 1926

Den Drik, vi vil kredentse til Sophus Claussens Ære, bør have en fyldig og krydret Smag. Der skal være en let og liflig Vin i Pokalen; og noget af den stærke og brændende med; der skal være Honning fra Hymettos og den endnu finere Honning fra vore egne Blomsterenge; men der skal ogsaa være Draaber af hin Urt Vermuth, paa Dansk kaldet Malurt, for saaledes er den Drik, Claussen byder sine Læsere, og vi skaaler som Skik og Brug er i samme Drue og samme Bryg.

Medens alt hos Johannes Jørgensen er Enkelthed, er alt hos Sophus Claussen Mangfoldighed, og dette er Grunden til, at hans Produktion, skønt den ikke er omfattende, lever i Erindringen som et Indtryk af Fylde og Vægt.

Han er Blanderen, en Kender af alle Safter og Essentser, en Eksperimentator i Forbindelser af Skæmt og Alvor, af Stort og Smaat. Vi kan ogsaa sammenligne ham med Middelalderens Alkymister, der ved at røre sære Ting sammen opnaaede Resultater, som stundom overraskede dem selv, saaledes hin Munk Berthold, der vilde lave Guld, men ved en Fejltagelse opfandt det Sprængstof, hvis Magt er næsten lige saa stor. Der er dog den Forskel, at 60Claussen som oftest opnaar at frembringe det tilsigtede mildtlysende Stof, men naturligvis er et og andet Præparat sprunget i Luften ogsaa for ham; til Gengæld beslutter han sig maaske saa en anden Dag til at opfinde Krudtet — med det Resultat, at der aflejrer sig Guld i hans Retorte.

Overraskelser er Claussens æstetiske Trumf; det lykkes ham at faa Læseren til at standse, studse og spærre Øjnene op. — Som Virkemiddel spiller Overraskelsen en stor Rolle i Litteratur og Kunst. Ikke mindst i Maleriet har vi Erfaring derom og ikke udelukkende for det gode. Den sande Overraskelse naas kun gennem Personlighedens Særegenhed og Overlegenhed i at *kunne*; men man ser ogsaa, at en vis *Sukces* kan faas blot ved at lave noget, som ikke ligner andre Ting, fordi det ikke ligner noget som helst. Den trætte Tilskuer, som ønsker sig Overraskelsens Nydelse, *Pirring*, opnaar da en øjeblikkelig Tilfredsstillelse, men hvis det overraskende beror paa Hensigt og Kneb, og ikke er vokset organisk frem af Personlighedsværdier, er Fornøjelsen kun kortvarig. Den sande kunstneriske Genialitet vedbliver derimod med at overraske.

Dette er Tilfældet med Sophus Claussen; det overraskende er naturligt for ham, ja er endogsaa hans Poesis særlige Bomærke, selv om det maa tilføjes, at han kender sit Virkemiddel og udnytter det til det yderste — ja stundom nøjer sig med det i en snever Vending for ,at komme udover Vanskeligheder, han ikke paa anden Maade kan overvinde.

Lad mig søge at belyse det ved Eksempler, der baade viser hans dybtliggende Egenart, hans bevidste 61Arbejde og de enkelte Tilfælde, hvor Overraskelsen virker forstemmende.

Men først nogle Ord om Digteren selv. At karakterisere et saa overraskende Fænomen er vanskeligt, og det skal da ogsaa kun være et Forsøg, saa at sige, en Tilnærmelse. Forbehold er nødvendige her.

Claussens Egenart beror paa, at han er en lille aflukket Verden, som spejler Helheden paa en usædvanlig Maade. Han er udpræget provinsiel, og ligesaa udpræget universel. Provinsen faar universel Betydning hos ham, og Universet behandles maaske derfor stundom med en lidt provinsiel Overlegenhed. Paradoksal, som han er, kunde han tænkes at sige „dette store Falster“ og „dette lille Univers“. (Gaaseøjnene her maa dog ikke opfattes som historiske Garanter). Men denne Mikrokosmos rummer alligevel paa en Maade alt, og er for saa vidt et virkeligt Makrokosmos, blot er Forholdene anderledes end ellers kendt. Blandinger og Forbindelser indgaas paa en Maade, som vi ikke finder Mage til noget andet Sted.

I denne Verden er han selv hjemme som Fisk i Vandet, som en elsket Fyrste i sit Land, han kan gøre fuldstændig hvad han vil. Det sker altsammen højst naturligt; men nogle synes, at det er en sælsom Verden, saaledes som det maa være for en Dykker, der færdes paa Havets Bund.

I dette Kongerige bevæger Claussens Tanker sig ikke i den almindelige logiske Gangart; men i Spring — tilsyneladende i alt Fald; for da han slet ikke er hurtig af sig, men tværtimod en dvælende Natur, er Grunden maaske den, at Ting, som ellers er paa 62Afstand fra hinanden, hos ham ligger Side om Side. Det gælder baade Følelser og Tanker, baade Ideer og konkrete Ting, Religioner saavel som Verdensdele.

Leicht an einander ruhen die Gedanken.

Doch hart im Raume stossen sich die Sachen.

siger Schiller. Man kunde tænke sig, at Claussen i den Grad lever i sine egne Tankers Verden, at han hverken regner med Rummets Afstande eller med de Sammenstød, som sker paa Grund af de i Rummet forekommende Bevægelser.

Hermed skal dog ikke siges, at alle Tanker hviler let hos hinanden i Claussens Verden, der forekommer Eksplosioner, men oftest af en uventet Art, og dette staar i Forbindelse med en tilgrundliggende Særhed i hans Psyke. — Claussen er en i Ordets gode Betydning moderat Natur, en Mand fra de smaa Øer, ingen Ven af store Ord og forhastede Beslutninger, nej, en Øbo med Smil og Lempe og smaa Ord, med dæmpede Domme og mild Overbærenhed, kort sagt med ægte dansk Visdom; men han er samtidig et Krater. Der er en sydlandsk, vulkansk Zone i hans Sind. Maaske vi her finder Overraskelsernes egentlige Kilde. Vi studser som om vi havde fundet et ildsprudende Bjerg paa det blide Langeland eller mødt en Panter i Krattet ved Guldborgsund.

Men som sagt, dette er kun Formodninger, flygtige Antydninger af, hvordan der ser ud paa Venus eller paa Maanens anden Side. Videnskabelige Paastande om Sophus Claussens Beskaffenhed lader sig ikke fremsætte. Man maa gaa frem ad intuitiv Vej.

* * *

63

I det prægtige Drapa til Willumsen forekommer følgende Vers:

Kloden ejer Skatte,
Willum, Kisten fuld,
og Øresund har Skyllevand
til hele Clondykes Guld.

Man studser maaske lidt og tænker over, hvad Clondyke skal bruges til her og hvorfor Øresunds Vande egentlig skal anvendes saa langt borte. Maaske har Claussen paa det Tidspunkt forelsket sig i det fremmede Navn og vil have det med i sine Rytmer og Klange — det lykkes ham i alt Fald at faa det fjerne Guldgraveri forbundet med hjemlige Foreteelser, noget, som maaske ingen anden Mand i Landet vilde have kunnet præstere. I Claussens Verden er Atlanterhavet ikke engang „Dammen“, det er en af de Bække, man bærer Vand over.

Nu tænker jeg mig, at Digteren en Stund sidder og funderer paa, hvad han yderligere skal bruge Skyllevandet til for at faa det kære Clondyke med paa Vejen. Saa fortsætter han:

Du har taget Skyller,
Willum, som en Mand.

Her har vi imidlertid en helt ny Betydning af Ordet „Skylle“ ypperligt anvendt til at betegne Willumsens Ungdomsstilling i Offentligheden.

Men hvorledes komme videre? Det er ikke udelukket, at Claussen spørger sig selv: Hvad skal jeg med alt det Skyllevand? Jeg skulde maaske hellere skylle det ud? Heureka! Skyl Skyllevandet ud og lad det rene, pure Guld blive tilbage.

64

Her har det hele naaet sin *gode* og klare Mening (blot med en enkelt sproglig Plet; det i alt Fald omdisputerlige Ord: „proper“).

Midt i Myldret staar du,
proper som en Gud,
naar vi roligt skyller
Skyllevandet ud.

Det er overraskende udtrykt, og det er ypperligt! Et vulkansk Udbrud, en majestætisk Gestus, der vælter, hvad væltes skal. Det gaar selvfølgelig ogsaa lettere i Claussens Verden end andetsteds, at fuldbyrde Revolutioner. Men hvilken morsom Leg med Ordene! „Skylle“ og „Skyllevand“, har afgivet alle deres

Muligheder, først som Rensevand, dernæst som Udskældning, derefter som Udhældning, endelig som snavset Vand og Udhældning af snavset Vand. Det er beundringsværdigt, og efter at Claussen (maaske med en Smule Besvær) har vundet denne Sejr, udfolder Resten af Drapaet sig frit i frejdige, overmodige Strofer, hvori det nu majestætisk opdukkende „Kattegattets Skyllevand“ hilses Velkommen af Læseren med et glad, fortroligt Smil, som om det var den naturligste Ting af Verden.

Jeg siger ikke, at Versene er bleven til paa denne Maade. Det er lige saa sandsynligt, at det er gaaet helt anderledes for sig. Bagvendt maaske? Claussen kan være begyndt med at rense Landet ved Hjælp af Kattegats friske Bølger, og har saa bagefter underbygget sin Tanke, langsomt arbejdet sig op til den Overraskelse, han havde in mente:
65

Willum Skattegraver,
stræb kun tillidsfuld,
Kattegat har Skyllevand
til mer end Clondykes Guld.
Den, som graver dygtigt,
ham er Lykken huld.
Stene, Sølv og Sager,
fandt du mangen Gang,
men hvad er nu dette?
Hilse dig med Rette
kan kun Sværdesang.
. . . .*Det var Skræp, som klang*.

Skræp! Altsaa en Ekstraoverraskelse i Overflødighedshornet tilsidst. Digteren griber i de nationale Strenge og bliver derved undtagelsesvis selv overrasket. (Hvad er nu dette?) men Læserne, som har Del i denne Nydelse, er i Virkeligheden meget vel forberedt paa Drapaets heltemæssige Afslutning, gennem den i Sandhed heroiske Rolle, som Skyllevandet efterhaanden har svunget sig op til at spille. Med Lune, med smaa Ord og Lempe føres vi frem til det pathetiske Udbrud. Der vokser Græs og Blomster helt op til Toppen af Vulkanen.

Leg med Ord kender alle Poeter til, de ved ogsaa alle, at Ordene leger med paa egen Haand og bringer uventede Ting for Dagen, navnlig i Rimets besynderlige Verden: men der er næppe, nogen, for hvem Ordet er saa fuldt af Luner og Muligheder, af hemmelige Tillokkelser og skjulte Yndigheder, som for denne Ordets Elsker, Sophus Claussen, og der er heller næppe nogen, der i saa høj Grad regner med dette ustadige og henrivende Væsen og saa 66instinktivt og bevidst arbejder dermed. For ham er Ordet en Kvinde, Ordene er Kvinder, og han tilbeder dem! men naturligvis vil den, der er saa aldeles forgabet i Pigebarnet, være udsat for at gaa amok engang imellem.

„Jeg gav den unge Gud mit Hjerte — jeg gav ham alle mine Sange“ — synger Sophus Claussen:

„Jeg gav den unge Gud min Vilje — mit hele Liv og alle mine Dage“ — og han afslutter dette Selvhævdelsens og Hengivelsens Digt med et henrivende Vers, der lyder saaledes:

Naar Vaarens Løv tog til at flage,
og mine Vers sprang Buk paa grønne Tilje,
sad tit jeg hjemme med min Tryllevilje
i Baand af Blomster — ene Mand tilbage.

Afslutter Digtet, siger jeg. Nej, det fortsættes:

O, det er ikke lutter Rygter,
at vi har flettet Vinløv om vor Pande
og hilst den skønne Rus — jeg maa dog sande,
hvor skønt det er igen at blive nøgter.

Det majestætiske Pluralis, som her indtræder, kunde tyde paa, at „vi“ nærmede sig det poetiske Toppunkt, det patetiske Udbrud; men det er ikke Tilfældet. Efter nogle Øjeblikkes Desorientering opdages det, at vi er for nedadgaaende fra Højdens Pathos til Dalens Skælmeri. Det følgende Vers skildrer muntert en aandfuld Ungdoms Opvaagnen fra Rusen:

At være helt alene, klar og vaagen
og føle Livets Længsler fint husere.

67

En kølig Ranke og en Bajadere

omslynger mig. — Nu letter Morgentaagen.

Det næste Vers fortæller imidlertid (saa vidt jeg kan forstaa) med voksende Skælmeri, at Taagen atter sænker sig.

En kølig Ranke og en Bajadere
gaar som en ufødt Tanke frem. Hvad mere?
En Bajadere og en kølig Ranke. —
En Dumhed bragt i *Form*, det er en Tanke.
Naar Verset ryster stolt sin Løvemanke.

Jeg grunder og grunder; men jeg kan ikke faa andet ud af dette, end at Digteren spøgefuldt og vittigt skildrer, hvorledes Tanken gaar istaa, falder i Fisk, flyder ud, trods den formentlige Klarhed, og dette er gjort med meget fin og bevidst Kunst; jeg kan blot ikke begribe, hvad det har med Digtets første Del at gøre. Et sprogligt Trylleri binder Versene sammen; men intet andet.

Jeg gav den unge Gud min Vilje,
mit hele Liv og alle mine Dage,
hver Tone og hver Fryd, jeg kunde nemme,
uddybed jeg og lagde til min Stemme.

Hvad Forbindelse er der mellem disse skønne, stolte Ord og Afslutningen: En Dumhed sat i Form, det er en Tanke.

Dog tilsidst kommer et pludseligt Opsving, et majestætisk Udbrud af Vulkanen, der formentlig skal krone Helheden.

„Naar Verset ryster stolt sin Løvemanke“ er et pragtfuldt Ord, et ypperligt Motto for Claussens 68Poesi og hans Kærlighed til Versekunsten; men stillet i direkte Forhold til Dumheden, der „sat i Form (paa Vers) er en Tanke“, virker det som en Udleveren, en Spot.

Jeg ser da ikke bedre, end at Sophus Claussen her ved at forene to i og for sig ypperlige Digte i forskellig Stilart har frembragt et omtvisteligt Hele. Han har blandet Guld og Kviksølv sammen i Retorten, en Eksplosion er fremkaldt (men Krudtet ikke opfundet ved den Lejlighed).

Det gælder en Del af de Digte, som hos Claussen kaldes dunkle, at de bereder et stort Velbehag, naar man lader sig bære og vugge af de sproglige og rytmiske Klange; men naar de samtidig appellerer til Forstanden, saa at sige: banker paa hos Tanken, saa den kommer ud for at se, hvad der er paa Færde, — forestaar der et Arbejde, som ikke altid er Møjen værd. Man fortryder næsten, at man ikke nøjedes med det vage æstetiske Behag, som man dog fik ganske gratis.

Det gælder paa en anden Maade et Digt som „Tvesyn“, der har en lokkende Edgar Poesk Gaadeklang, men ogsaa byder paa en „Kryds og Tværs Opgaves“ Besværligheder.

Der er Grund til at dvæle ved disse Skyggesider, der lægger, ikke blot Læseren, men ogsaa Digteren mørke Hindringer i Vejen. Han er ikke selv helt uden Skyld. Naar dette er indrømmet, kan man bedre fastslaa, hvor megen Dunkelhed han giver, som er ren Dejlighed, og hvor mange klare og skønne Digte, der findes i hans Samlinger, ægte Juveler i vor Poesis Skatkammer, sande, smaa Herligheder, 69som alle, der har en Smule Sans for Poesi, maa kunne tilegne sig og sikkert ogsaa efterhaanden vil tilegne sig.

Den nye Samling, „Heroica“, staar vel ikke paa Højde med hans ypperste, som er „Danske Vers“, men den er langt rigere end „Fabler“ og viser, at Sophus Claussen ingenlunde er gaaet istaa, men har bevaret sin Friskhed og stadig søger at udvide sit Rige. Den rummer vistnok nogle Ting, som man gerne havde undværet; men Helhedsindtrykket, der bevares, er en Værdiforøgelse. Det er uoverkommeligt at fremhæve alle Enkeltheder, men man skal lægge Mærke til de vittige Karakteristiker, de smaa lystige Portrættegninger, han har ridset ned med sikker Haand. Mest er der dog Grund til at glæde sig over de mange nye Vidnesbyrd om hans Følelses Mildhed og Renhed. Mellem Rankerne paa hans Vinstok har der altid været viltre Skud, som kunde kaldes frivole. Det har Alverden lagt Mærke til. Hellere bør man dvæle ved den, ikke nær saa hyppigt omtalte, Finhed og Ridderlighed overfor Kvinden, som er hans sande Adelsmærke. Ingen kan være mere ømt forstaaende og varsomt værnende end han, ingen kan være mere kysk og blufærdig. Der er et Digt, som hedder „Bademesterens Datter“, det er tilsyneladende ikke store Sager og ganske prunkløst i sin Form. Det handler i al Beskedenhed om en ung Mand, som faar sit Bad anvist og tilberedt af en ung Kvinde. Aldeles dagligdags og uheroisk det hele, man kan gerne kalde det Ingenting; men det rummer dog en saadan Strenghed og Skønhed, at det er uforglemmeligt og vistnok enestaaende 70i sin Art. Der udgaar en positiv moralsk Kraft fra disse Strofer. Her er intet af Claussens korintiske Stil; med fast Haand har han hugget en dorisk Søjle i graa Granit. Efter min Mening er dette Samlingens mest heroiske Digt!

Naar vi nu skal søge at bestemme, hvorfor Sophus Claussen har valgt at kalde sin Bog „Heroica“, hvilket

unægtelig for Læseren er Overraskelsernes Overraskelse, saa viser det sig, hvor vanskeligt det er at give en fuldgyldig Bestemmelse af hans Forfatterskab.

Hvad forstaar Sophus Claussen ved det Heroiske? En enkelt af Samlingens fem Afdelinger bærer det stolte Navn, som er flyttet ud paa Titelbladet. Her er det da naturligt at søge Oplysning. Men jeg ser ikke, at dette Aflukke særligt fremhæver sig mellem de andre. Der foregaar rigtignok heroiske Ting indenfor dets Mure. „Det er en Dyst at standse vilde Heste“, hedder det og „Verset ryster (som allerede omtalt) sin Løvemanke“; men udenfor gaar det ikke mindre storslaaet til; der klinger Skræp, Panteren fældes og „Atomerne gør Oprør“. Det heltemæssige er ligelig fordelt over hele Bogen og det er Spøgen og Skæmten ogsaa. Tapre Bedrifter bærer for saa vidt Samlingen fra først til sidst, og det er ikke altid let at se, hvad der er Spøg, og hvad der er Alvor. Man kan nemlig ikke sige, at det heroiske hos Claussen, som det maaske kunde ventes, er et helt nyt Begreb, et Heltevæsen i det smaa, paa det jævne, uden Kothurne, Sværd og Fane, det fremtræder tværtimod, som vi har set, Gang paa Gang, i fuld Krigsmaling; men det har næsten altid et Smil om Munden, 71øjebliksvis en Skælm bag Øret. — Stundom er Udtrykket vel nok en Smule usikkert, og det er muligt, at Læseren en enkelt Gang lægger et Smil til, hvor Forfatteren selv er alvorlig. Vanskeligheden ved at akceptere og bestemme hans særlige Heroisme beror paa, at den jo ikke har sin Værdi i sig selv, men er en Fantasistørrelse, der dækker over psykiske Tilstande, som meget godt kan have deres Virkelighedsværdi, men som Læseren er ude af Stand til at kontrollere. Forklaringen ligger maaske i, at Claussen kender Vulkanen i sit Indre, og den er født til det heroiske Udbrud; men de danske Øers søde Blomster har saaledes overvokset den, at den kun sjælden har nænnet at fare frem med Vold. Den viser sin skønne røde Glød og truer, den ryger stundom ilde; men den sparer Mennesker, Dyr og Huse og er mere frugtbargørende end farlig. Sære, tropiske Fabelblomster kalder den frem i en nordisk Sommers Flora.

At finde Udtryk for denne mærkelige Verden er ikke let, og her har Claussen sin Kamp og sin Heroisme.

Det heroiske er hos Sophus Claussen et indre Anliggende. De Kampe, som udspilles i hans eget Univers, giver Anledning til Udfoldelse af Kraft; men dette maa ingenlunde forstaas som om han er en sønderreven eller splittet Natur, nej, det mærkelige er, at han trods sin paradoksale Sammensathed synes at befinde sig i fuld Harmoni med sig selv og endogsaa at nyde godt af et usædvanligt Velbefindende. Han foretager smaa Togter mod ydre Fjender, det er Kamplege, Sport; men den egentlige Krig 72er, saa vidt den udenforstaaende kan dømme, aldrig nogen Sinde af den haarde, moralske Art, men rent æstetisk og aandelig. Det heroiske hos ham er Kampen for Ordet, Udtrykket, Verset, Digtet, der paa det nøjeste skal rumme og klarlægge hans dunkle og sært sammensatte Verden, i hvilken alle Universets Elementer er til Stede. Det er Opdagerens, ikke Stridsmandens Modstand, han har at overvinde. Han fælder „Pantere“, han standser „vilde Heste“, med eller uden Lasso, det er Ordene, som skal være ham lydige. Men han er ikke blot Kunstner, han er ogsaa Filosof. Han strider for at finde den skjulte Sammenhæng mellem de mangefarvede Ord og Forestillinger, der dukker op Side om Side i hans Sind, og da det ikke altid lykkes ham, kommer han stundom ind i et Vildnis — maaske fordi Ord- og Tankeforbindelser krydser hinanden som Skovens Stier.

Hans Kamp gælder desuden et Forsvar for selve denne hans Egenverdens aandelige Eksistens. Plans Heroisme er Selvhævdelse, og man skal ikke undervurdere den Kampkraft, der her har været Brug for. Maaske overvurderer han paa Grund af permanent Krigstilstand den lyriske Digtnings Betydning i Verden. Det kan se ud, som om han mener, at naar Verset er godt, er alting godt, men gør han sig her skyldig i en Vildfarelse (der ikke er ualmindelig mellem Fagfæller), er det i alt Fald en skøn Vildfarelse og en af de frugtbare, der kan ende sejrrigt, som en relativ Sandhed. Det krigerske Sprog hos denne Fredens Mand og den Grundstemning af Overmod, som bærer hans Digtning, har da sin indre, naturlige Forklaring.
73

Det kan siges til sidst, at han trofast har tjent en vanskelig Herre, som det maaske tit har været fristende at forraade; nemlig: sig selv og sit poetiske Rige. En haard og kold Krystalhimmel omgiver hans Verden: men indenfor er der oftest Fred. Vulkanen kommer godt ud af det med Blomsterne. Klimaet er alt i alt mildt, med varmt Solskin, lune Vinde, dejlig sval Skygge og forfriskende Regn. Ja, selv hans Kamp (hvor den ikke blot er af æstetisk, men af aandelig Art), staar egentlig i Forsoningens Tegn. Han er en Mand, der strider for at skabe Enighed mellem forskellige Modsætninger.

Saadan omtrent ser det ud, efter mit Skøn, i dette fremmede Land paa Maanens skjulte Side, hvor det er vanskeligt nok at komme i Land. Andre Astrogeografer vil naa til andre Resultater.

* * *

Om Sophus Claussens nuværende aandelige Standpunkt faar vi bedst Besked i hans Heksameterdigte. Her er i alt Fald et nyt Moment. Ogsaa formelt er disse rimfri Poesier fængslende. Intet viser bedre Claussens sproglige Mesterskab end hans forfriskende, levende, oplivende Behandling af det gamle klassiske Metrum. Der falder Regn paa det. Græsset grønnes!

Hans Kærlighed til den homeriske Gangart er forøvrigt af gammel Dato. Samlingens første Digt er et

Brev til Johannes Jørgensen, skrevet i 1892. Det har endnu smaa Mindelser om den løsslupne Studentertravestering af Skolelærdommens Tramtataram, 74men er dog dybt præget af Claussens egen lystige Muse, der ler i alle Krogene. Baade her og i de følgende Henvendelser til Ungdomsvennen og navnlig i det store Digt „Atomernes Oprør“ har Claussen helt gjort Heksametret til sit eget, gjort det dansk, gjort det ungt, faaet Blodet til at pulsere i de stive Ben og de forfrosne Fødder, saa de løber og danser. Foryngelseskuren bestaar i en Indpodning af Smil og smaa Ord. Han forener den klassisk heroiske Stil med Nutidens pikante (stundom for pikante). Det er atter den heroiske Vulkan, vi ser bevokset med vore Øers Blomster.

Medens Indledningsbrevet fra forrige Aarhundredes Slutning udtrykker muntre Feriestemninger og kun minder om Livets store Problemer ved en skælmsk Linie om „Guds Moders Snørliv“, gaar Claussen i de følgende Digte fra i Aar ind til et Opgør med Vennen og Verden.

Han skildrer, hvorledes Vreden griber ham ved Tanken paa Johannes Jørgensen, som „lod vor Ungdom i Stikken“.

Vreden har grebet mit Sind. Jeg har Trang til at vælte et Blækhus, drukne min lovende Ungdom og sværte Johannes fra Svendborg, styrte et vinblaat Hav og et Skyhvælv af Heksametre over min Broder fra Fyn, som lod vor Ungdom i Stikken. Stormende føler mit Hjerte at Heksametre vil frelse: det er som Vælden i Ødet, som Klodernes Runden i Rummet, og i min Stormen er atter vor Ungdoms goddædige Storhed. „Træerne knirker og knitrer, som spændte Gudsmoder sit Snørliv.“
75

Ikkesandt: Dette er Vulkanen paa Langeland? Naar det kommer til Stykket, vælter den ikke Blækhuset. Fyn behøver ikke at frygte sin blide Nabo. Tværtimod: „Vreden har grebet mit Sind, og Vreden har atter forladt mig.“ Det hele ender i Fryd og Samdrægtighed:

thi det er Aanden, som bygged Naturrigets tusind Kapeller. Sødmen i Hjerternes Hjerte . . . . hvor Pan og den lidende Kristus hjælper hinanden i Nød, for at sidde tilbords hos Guds Moder. Lad da vor Flygtning kun styre mod særegne Stjerner!

Blomster, milde Blomster paa Vulkanens Top i det blide Land, og alt er godt. „Foraar i Danmark, hilser Giovanni, naar Lillierne blomstrer“. „Skaldernes Adam“ havde ikke mere huldsalige Manerer, men maaske havde hans Blomster kun sjælden den Dugdraabe af Skælmeri, som her faar Liljerne til at aabne sig og slukker Vulkanen.

Det følgende Brev viser til Overflod, at Modsætningen mellem de to Venner ikke har noget med Religionskrigens Had at gøre, men kun beror paa en Natur- og Temperamentsforskellighed (der til Gengæld umuligt kunde være større).

Digtet, „Anraabelsen“ kaldes det, slutter med en Art Trosbekendelse eller Erklæring:

Solgud og Mesterskabs Aand! Der findes en Verden bag Verden, en Sol bagved Solen. Et Lys bliver tændt bagved Lyset. Guddomsdybt var det Hjerte, der brast paa et Kors i Judæa. Solen selv blev korsfæstet og genfødt med Ild, som er Naade.
76

Det er Mystik, oven i Købet kristen Mystik. Ja, det er ikke langt fra at være Teologi.

Mange vil undres over at finde disse Tanker hos Sophus Claussen; men uden Grund. Den sande Digternatur er religiøs. Altsaa er Claussen det ogsaa. Hans Univers har Dybde, og han ser Himlen aabne sig over sit Hoved, og i hans aandiggjorte Panverden er der ogsaa en Plads for Kristus i Midten. Claussen tager gerne mod alt indenfor sin Cirkel. Ingen Værdi skal banke forgæves paa hos ham. Han er for saa vidt aaben og rummelig, fordi han saa helt ud er Digter.

Nu mener jeg ikke, at Ortodoksien hverken bør eller vil tage Claussen for strengt paa Ordene. Hans Religion er Poesi, man kan maaske endogsaa kalde hans Kristuserkendelse epikuræisk, fordi Lyst og Nydelse gennemtrænger alt i hans Univers, saaledes at Lidelsen kun indgaar som Draaber i Glædens fulde Bæger.

I det følgende Digt ser vi, hvorledes han kredser om sit Problem, som er et digterisk Problem frem for alle: at forsone Pan og Kristus. Her kæmper han atter for at finde Ordet, sit Ord. Han søger efter det, sigter paa det, kaster med Lasso. Det staar hen, om han har ramt det.

„Søndag i Skoven“ hedder Digtet, og det rummer store Skønheder, pragtfulde Billeder i sin Naturforherligelse, men Stilen er her saa korintisk, at det gaar ud over Klarheden. Søjlen er ikke blot rigeligt udstyret med Akantusblade; men ogsaa omslynget af Roser og viltre Crimson Ramblers. Den pikante Stil har taget Overhaand. Den heroiske skjules øjebliksvis 77af Ranker og Vildskud: „Jorden er ung som en Panter“ — — „Artemis jager forvildet af Kyskheds Begær dens plettede Foerværk“. — „Solene er stormægtige *afsides*

Kræfter“. Digteren vil ikke „fælde nogen Taare“, hvis der er et højere Liv efter dette (hvad der jo heller ikke giver nogen Grund til Graad), men først vil han fælde en Panter (man forstaar ikke straks hvorfor?)

Claussen har en Gang for alle forelsket sig i det tidt nævnte Rovdyr, der dog ikke i og for sig er ungt, men har et Navn, der svøber sig om det smidige, spændstige Legeme, som dens eget Skind, og dermed kommer Panteren til at betyde noget af hvert, ja, snart sagt Alverden for den klangberuste Dionysos. Digtets Tanke faar man først Blik for, naar man har lettet lidt paa Blomsterhanget og ser ind til Søjlen. Det gælder Forsoningen mellem Pan og Kristus; men denne Gang med en udstrakt Haand, der beder Pan holde fast.

Søndag i Skoven. Det blaaner i Træernes øverste Kroner. Hvisk og tisk kun, I sødmefyldte Serafer. Helt ind i Himlen jeg følger jer gerne. Dog endnu er Jorden ung for mig som en Panter . . .

Jeg kan ikke tro, at Serafer, der virkelig er fyldt af Sødme, kan have noget at indvende mod en saa dejlig Søndag i Skoven som den, Digtet skildrer; men Claussen frygter vistnok, at de vil skræmme Livsglæden bort. Han er villig til at være med i det himmelske Kor paa visse Betingelser: Pan maa ikke tilføje Kristus nogen Skade, men Kristus skal ogsaa lade Pan være i Fred. „Digteren er allesteds hjemme“, 78ogsaa i Himlen; men helst vil han dog foreløbig forblive paa Jorden, hvilket er naturligt nok. Han har kort sagt ikke Lyst til at gaa til Vejrs. Han er imidlertid kommen saa vidt højt op i sin Appel til Seraferne, at det gælder om at have et anseligt Paaskud til at afslaa en eventuel Indbydelse, og her er det saa, han finder paa, at han skal fælde en Panter. Digtets sidste Ord fremkalder tydeligt Billedet af en Mand, der har udspillet Trumf.

Det er dog muligt, at Seraferne falder i Tanker her, og man kan i hvert Fald ikke forlange, at Læserne i Almindelighed skal forstaa dette lige straks, ja det er endogsaa tænkeligt, at Claussen selv har nøjet sig med den skønne Klang af Ordene, uden at gøre sig klare Forestillinger om, hvilket Indhold Verden skal lægge i dem. Han ved imidlertid, inderst inde, godt, hvad han mener. Han elsker Jordlivet, og det gælder for ham om at faa udtalt denne Kærlighed, som er hans Liv. Det gælder for ham om at finde Ordet, der rummer baade Jord og Himmel, det skønne, hemmelighedsfulde Tegn for Pans og Jesus' Forsoning. Det er den Panter, han vil fælde. Det staar endnu uafgjort, om han rammer den. Mange jager i den samme Skov!

Det maa jo imidlertid være Forudsætningen, at Forsoningen allerede er sket en Gang for alle. Spørgsmaalet gælder blot Betingelserne for den enkelte. Dette personlige Problem melder sig altid paany.

Den alt beherskende Strømning i Sophus Claussens Religion er det dionysiske, som jo ogsaa er selve det religiøse Grundelement. (Vilhelm Andersen 79havde i alt Fald Greb i noget rigtigt her i sin meget kritiserede Bog: „Bachustoget i Norden“). Det dionysiske findes som en Begejstringens Hengivelse uden Lige i Kristendommen, men strengt behersket, prøvet og lutret.

Der er Rigdom i Sophus Claussens dionysiske Verden; men skønt han baade ejer Renhed og Strenghed, fremtræder disse Værdier ikke som helt bevidste Magter. Livsberuselsen er det herskende Princip, hans altomfattende og altoverskyggende Følelse, der udfylder og gennemtrænger hans Væren med en duftende Vaar, men ikke med Høstens Klarhed.

Ingen kan nægte, at hans Univers har Dimensioner baade i Højde og Dybde; men det er ikke sikkert, at han bryder sig om at dvæle længe paa Tinderne eller om at søge til Bunds i Dybet. Han vil fælde sin Panter i Midten: den farlige og skønne Jord.

Ja, saadan omtrent er det vel, vi skal forstaa ham. — Lad os til sidst tænke os en Seer, der, som Claussen saa skønt siger, er hjemme overalt, i det Høje og det Dybe og lad os tænke os en Bi, som suger Honning af de Blomster, der vokser ved Afgrunden, og hvis ubekymrede Svæven er *betinget* af Højde og Dybde. Midt mellem denne alvidende Seer og denne blomsterberusede Bi sidder „Heroica“s Digter og synger i den vise Epikurs Have.

Hvilken Forskel paa de to Venner, Sophus Claussen og Johannes Jørgensen! den ene mangfoldig, den anden enkel. Den ene kaad og udisciplineret, den anden alvorlig og autoritetshengiven. Den ene overmodig 80i hele sin Væreform, den anden i Bund og Grund mismodig. Den ene nydende og livsbekræftende, den anden lidende og livsfornægtende. Hvorledes skal de kunne forstaa hinanden? Det er snarest et Under, at Sophus Claussen ikke væltede sit Blækhus, og det er begribeligt, at Johannes Jørgensen lejlighedsvis har opfattet Vennen mere almindeligt verdslig, end han er.

Nu taler jeg her om den poetiske Personlighed, hvilket ikke er helt det samme som den menneskelige. Hvad Claussen angaar, dækker de to Væsener i usædvanlig Grad hinanden, naar man blot ikke glemmer, at der er Lidelse i hans Nydelse, og Aarsagen er let nok at se: hans kunstneriske Stræben gaar jo netop ud paa at faa alting med, han vil udtømme hele sit Bevidsthedsindhold i Digtets Skaaler. Johannes Jørgensen derimod er sikkert mere sammensat, end hans egen Poesi er. Han kan naturligvis være munter, kan være spotsk; ogsaa han er nydende, ellers var han ikke Digter; men medens hans moralske Stræben gaar ud paa Enkelhed, har han faaet denne Egenskab til Givende, som Poet, en Gave, der samtidig er en Begrænsning og en Værdi. Selve den produktive Sangbund er hos ham enstrenget og elegisk; medens den hos Claussen er mangetonende og overmodigt munter. Johannes Jørgensen krystalliserer sig i sine Digte, det er for ham en

Selvfølgelighed. Sophus Claussen udfolder sig helt, det er lige saa selvfølgeligt, men byder en vanskeligere Opgave, fordi Toner fra alle Krogene skal frem i Dagen.

Det er et smukt Træk hos den dionysiske Digter, 81at han i Trofasthed mod sin egen Ungdom, som han elsker med en uskyldig Tvivlfrihed, ogsaa er trofast mod Vennen, „der svigtede“ (det vil sige: følte paa en anden Maade), og det er bemærkelsesværdigt, at det netop er Vennens „Strenghed“, han elsker. Hvem ved — maaske er der Øjeblikke, hvor Claussen længes efter mere Strenghed selv og ser sig om efter Skærsild. Det er i og for sig intet Under, hvis han med sin elementære dionysiske Strøm, der er vokset med Aarene, kan synes, at han egentlig har mere Religion i sig end Johannes Jørgensen, og at han dog savner noget, som Vennen har. Hvis man vilde sætte Sagen paa Spidsen, kunde man sige, at Claussen er lutter Religion og Jørgensen lutter Skærsild. For saa vidt udfylder de hinanden i Læserens Bevidsthed. Skønt jeg ikke kan finde mig rigtig til Rette med Jørgensens Mismod, længes jeg dog stundom efter hans rene Stil, naar Claussens yppige Overmod synes mig lidt for yppigt og lidt for overmodigt.

Men alt i alt betyder hans Heksameter-Digte en Berigelse. Det er en Glæde at se saa tydeligt bevidnet, hvad enhver burde kunne sige sig selv, at Sophus Claussen ikke hører hjemme mellem Barbarer og Biologister. Her er ikke Tale om nogen Omvendelse, knapt nok om en Udvikling, men om en fortsat Udfoldelse. Stemmer, som maaske altid har sunget med i Digterens Sind, men som ikke kunde skelnes i Tonemylderet, klinger et Øjeblik op over Koret. Stærkest føler vi Rigdommen i det store heroiske Digt, som afslutter Bogen: „Atomernes Oprør“ kaldet. Her er en Lutring foregaaet. Tonen er 82dæmpet. Han vil ikke fælde Pantere, han beder for sin kære Verden.

Fulde af Skælmeri er Versene alligevel; men Digteren selv er bekymret, Tidens Ængstelse er naaet ind i hans Verden og rører ved hans Overmod, som jo ikke er andet end Livslyst og kraftig Bekræftelse. Ængstelsen er der, og hvorledes skulde han ogsaa kunne holde den ude? Gennem hans Krystalhimmel gaar baade Lyd- og Lysbølger, kun ikke faste Forestillinger. Bekymret beder han heri de høje Magter om Skaansel for sin Verden; men han gør det naturligvis paa sin egen sære Maade, som ikke ligner nogen andens.

En gammel, rørende Historie falder mig ind. Det fortælles, at en Danser, som var i Nød, kom til Jomfru Marias Billede og vilde bede om Hjælp; men han havde ikke Ordet i sin Magt, han havde kun Magt i Benene. Saa gav han sig til at danse for Gudsmoder, det bedste han kunde. Han svang sig, han ballettede paa Taa, han sprang og slog sine bedste Pirouetter, alt mens Taarerne strømmede fra hans Øjne. Aldrig havde han danset med saadant Mesterskab, og hvis han ikke blev bønhørt, hvem da?

Hvorledes forbinde denne Historie med Sophus Claussen, der unægtelig er en Ordets Mester? Der er ingen anden Lighed, end at Claussen i saa fuldt et Maal giver sin egen skælmske Kunst, saa fjernt fra al anden Bøn, med Smil, med smaa Ord, med sproglige Bjælder og alskens Snurrepiberier; men han beder bønligt! Heksameter følger paa Heksameter, og stadig kommer der nye Forstærkninger. 83Saaledes sender vort danske Sund smaa blaa, rislende Bølger ind over Landet, brister og hvisker og bliver ikke træt, bliver ved! Fred, Fred, ikke Ophidselse og Ondskab, beder Digteren:

„Jeg besværger hvert Dyr, hvert Atom ej at ophidse Jorden.

Slangen, som fristede Eva, og Ravnen, som opholdt Elias, Ørnen i Luften paa Vagt og Løverne i deres Huler, Lotusblomsten paa Ganges og Indiens Pryd, Elefanten, bærende Buddha, saa blidt, som et Vand en vidunderlig Lotus.

Ørkenkamelen, Arabiens Baad, som befordred Profeten, Æslet, som hjalp paa sin Ryg Gudsmoder og Søn til Ægypten,

samt under Palmer det Føl, der traved med lille Messias (mindre anselige Gangere vist. … men skønne for Hjertet).

Endelig ber jeg om Naade hos Paaskelammet og Fisken, at de ikke for stærkt hos Herren forklager vor Klode, før vi har fundet vor Vej og vist os svangre med Vilje, han kunde brænde den op eller sætte den helt ud af Omløb.

Alle Atomer i Verden forlanger at sættes i Frihed. Alle Nationer vil strides, og alle Forbundne vil skilles. Jeg, et Atom under Solen, jeg anraaber Lande og Bølger, Træer og Sten og Metaller, Dyr og Fugle, som aander, Strømmen i Havenes Dyb og Ilden i Bjergenes Indre. Dersom vor Stjerne kan frelses, da lad os ej volde den Skade.

Saaledes beder Bølgerne og Heksametrene. Daktylos kruser sig og glider hen i Trokæ. Saaledes beder en Danser med Pirouetter for Marias Aasyn. Saaledes beder et Barn ved at give sit bedste Legetøj til den gode Gud, sin „Noahs Ark“, som det drysser ud paa Bordet foran ham. Saaledes beder 84den henrivende Digter ved at udtømme sin rige Bevidsthed for hele dens brogede, mangfoldige Indhold. Varsomt lægger han alle sine Ejendele frem, med en Ømhed, der viser, at han elsker dem.

Bekymringen har naaet det dionysiske Sind og aabnet det helt. Vi forstaar, at en stor Kærlighed aander og rører sig i hans Univers, paa hans kære Stjerne, som er vor egen.

85

FØDSELSDAGSHILSEN

Mange beundrende og taknemlige Tanker vil gaa til Sophus Claussen paa hans Festdag. Mange Vers, som var kvægende og nærende, vil dukke op i Erindringen hos alle dem, der har fulgt ham paa hans egensindige Veje, lige fra den Gang, han i sin tidlige Ungdom opdagede denne Verdens store Mærkelighed i Digtet om Balnatten og Morgenskæret.

Hvad er der saa sært, som en Lygte ved Dag,
naar blankrudet, bleg og forsovet
den løfter mod Himlen i udslukt Ro
sit fine og tænksomme Hoved.

Denne Lygte kan endnu den Dag i Dag staa som Symbol for hans Digtning med dens skønne Forening af Dagligdags og Fest, af smaa Ting og dybe Perspektiver.

Den Trolddom, der omgiver hans Poesi med et sitrende Skær af Regnbue og Perlemor, udstraaler fra en dyb Kærlighed til Ordene, en evig Forelskelse i deres hemmelighedsfulde Væsen.

„I Begyndelsen var Ordet“, det er en Tanke, som denne Digter maa have grublet over, en Tro, som han maa dele. Ordet er Ophavet, og Ordene er den sande Verden.

Ordene er Tingene i videste Forstand, de rummer 86 baade Stoffet, Lyset, Luften og Lyden og det, som ikke kan ses; paa een Gang er de Tingene selv og deres Idé, deres inderste Sjæl. Digteren lytter til dem, vejer dem. De har ikke blot Form, Farve og Klang, men ogsaa Fylde og Bevægelse. I dem bliver Stoffet til Tone uden at miste sin Masse, og Tonen fastholdes uden at miste sin Flygtighed. Ordenes Verden er Aandens Verden, hvori alle Sanseindtryk, Tanker og Følelser kan mødes, fordi de har undergaaet en Forvandling og faaet samme Væremaade, samme Art af ulegemlig Legemlighed. Alt det usynlige og uhaandgribelige, Kraft, Villie, Sorg, Glæde, Munterhed og Vemod, taler med Bjergene og Byerne, Havet og Stjernerne, som var de alle Borgere i samme Rige og skabt af samme Stof. De stiller sig i Række og Geled og lyder Lovene, Versets Love.

For hvor skulde vel Ordenes særlige Liv træde saa tydeligt frem som i Verset, under en Verdensorden, som de har for sig selv, naar de holder Fest? Medens alle disse Substantiver, Verber, Adjektiver og Adverbier afgiver deres eget Bidrag til Helheden, fører Rytmen dem frem i en fælles Dans under Samsang. I Rimet hilser de hinanden med et forelsket Haandtryk eller forenes, om end adskilte, i et Kys. Alt dette ved Sophus Claussen, Ordets og Versets Elsker, som ingen anden.

Hans poetiske Verden er Pans uafgjorte Verden; men den er dobbeltbundet, og der er Spøgelser og Spørgsmaal i alle Kroge, Spænding og Farer paa alle Stier. Hans Panteisme er i alt Fald ikke en gold, glat og vildledende Teori.
87

Saa mangefarvede og rige, hans Ord end er, saa brænder han dog i Længsel efter det uudsagte, det uudsigelige: *Ordet*. Han synger i Digtet „En Kladde“ om den „latterlige Mand“:

Han vil samle alt Liv i et eneste Ord

af Solskin og Fryd, før han jævnes med Jord.“

Hans Længsel efter Enhed kommer igen og igen midt i Mangfoldigheden:

En Enhed en højeste Enhed maa findes

hvorfra alle Livets Dybder beskinnes.

Det er en Panteisme, som ved, at den maa højt op for at faa Ret i sit lyse Enhedssyn.

Han søger efter „Skaberordet“, der udsiger alt, forfølger det i Skoven, hvor Pan forsvinder mellem Stammerne, stirrer efter det paa Oceanet, hvor det dukker op med sine Havmandsøjne og bliver borte mellem Bølgerne. Han lytter og spejder ogsaa i Smaabyen og i Storstadens Virvar og Brus. Og saaledes indfanger han efterhaanden hele Landets Poesi. Hvem har givet os København saa smerterig og skøn, saa opalfarvet stemningsmættet og truende, som Sophus Claussen i „Tusmørkeféen“. Høj Fantasi er det, og dog vor daglige By, som alle kender den.

Men hvis ikke Længslen efter det ene og uudsigelige Ord havde glødet paa Bunden af hans Sjæl, var hans Digtning ikke bleven til den levende Skov, som den er.

Hans Poesi er omfattende, fordi den søger noget, som den ikke kan finde. I sit nynnende Parlando
88fortæller han om stort og smaat, jevnt og højt i lunefulde Overgange. Ingen dansk Digter har lært mere i det Fremmede, men heller ingen har tilegnet sig det paa saa dansk en Maade. Alverden er forvandlet i Digterens eget Billede.

Hans Muse er ikke højtidelig, man kunde tænke sig, at hun havde andet at bestille end blot at være Muse. Den mytologiske Skabning, som hvisker ham sine Hemmeligheder i Øret, er en ung Pige, der nynner, mens hun sysler med sit Arbejde. Hun stryger en Haartjavs fra Panden, ser ud ad Vinduet, smiler, falder i Tanker og nynner igen. Alt medens hun bliver ved med at passe sine Ting i Køkkenet eller Dagligstuen, sker der utrolige Ting i hendes Indre, og hun ved det knap selv.

Nu er det jo ikke saa ligetil at nedskrive, hvad saadan en Pige siger, føler og tænker. En Mand kan nok faa Furer og Rynker i Panden af at udgranske Meningen og sætte den i Ord, saa alle dens skjulte Dybder kommer med. Digteren har tydet hende, saa hun fik Storhed.

Det har været Møjen værd. Sophus Claussens ypperste Vers har alle hans Muses Fortrin. Hendes skønne Ungdom og uvilkaarlige Liv er med ogsaa i hans sene Manddoms grublende Digte. Deres Form er ikke fast og mejslet. Overfladen er aldrig haard og glat, men blød og en ganske lille Smule ru. Man rører ved dem, og de er ikke af Marmor, men har levende Hud og altid en lille ekstra Ujevnhed, en Særhed, som et Modermærke.

89

JOHANNES JØRGENSEN JORSALAFÆRD

Vandringsmanden fra de frederiksbergske Villaveje er kommen viden om i Verden; men skønt han nu er mere hjemme i Italien end her, har han bevaret sit Sprog saa purt og rent, som næppe nogen anden Landflygtig. Skønnere mere uddadleligt Dansk skrives ikke! Det er ikke blot et Talent, han har modtaget, det er ogsaa en Kærlighedsgave, som han giver.

Ligesom den hellige Frans fra Assisi og hin Graabroder fra Poggibonsi, som han i sit Forord citerer, har han denne Gang begivet sig paa Jorsalafærd. Vejen gaar fra Rom til Jerusalem. Men vi føler jo nok, at Tiden er en anden.

„Da jeg Broder Nicolaus fra Poggibonsi drog paa min Pilgrimsfærd til det hellige Land, besluttede jeg ved mig selv at ville se alt, og før jeg havde set alt, vilde jeg ingenlunde vende tilbage til mit Fædreland, og hvad jeg saaledes saa med mine Øjne og rørte med mine Hænder og hvad jeg spurgte om og af dem fik at vide for vist, det skrev jeg altsammen ned paa et Par Skrivetavler, som jeg bar ved mit Bælte.“

Johannes Jørgensen tilføjer, at han har ikke kunnet naa saa meget, han har langt fra set alt, men
90ligesom Broder Nicolaus har han stadig baaret sine Skrivetavler ved sit Bælte.

Nu ved jeg ikke, om Graabroderen fra Poggibonsi kunde finde Plads paa et Par Skrivetavler til det, som han har optegnet, men hos Jørgensen er dette ialtfald en litterær Stilblomst, der i et Nu, som ved et Tryk paa en psykisk Kontakt, fremmaner Afstanden mellem hint fjerne naive Aarhundrede og den praktiske Nutid. Skønt jeg med Pennen i Haand maa indrømme, at Skrivningen ikke har gjort saa store Volter som alle de Ting, der gaar paa Hjul, saa er Billedet af Skrivetavlerne ved Bæltet dog nok til at kalde paa Jernbaner, Dampskibe og Automobiler, hele Maskinens hjulsusende Verden, hele den Udvikling, der i den almindelige Opfattelse intet har med det hellige Land at gøre, men som har fjernet os fra Inderlighedens Forkynder, skønt Pilgrimmens Vej er bleven kortere.

Hele denne Udvikling opfylder dog kun et gammelt Bibelord, at Mennesket skal gøre sig Jorden

underdanig; men det er som om de lydige Ting er vokset os over Hovedet, vi ser maabende paa Trællen, som stod vi overfor den Guddom, i hvis Billede vi blev skabt.

„De Skrivetavler, jeg bærer ved mit Bælte“. I denne simple og beskedne Bog, skrevet i ren franciscansk Aand, findes knap noget andet kunstigt Zirat, og dog er det nok til at efterlade en Uro i Sindet, en lille Tvivl, et vagt Mismod. Det kommer vel af, at Johannes Jørgensen ikke blot har sin religiøse Væren i det evige, men ogsaa i det fortidige. Det ene er Liv, det andet er Litteratur.
91

Intet Under forøvrigt, at „Jorsalafærd“ tildels virker som en Skuffelsernes Bog. Hvorledes skulde det kunne være anderledes? Der er sørget for, at Aand og Følelse ikke skal faa rig Næring paa dette Sted. Sten blev ikke ladt tilbage paa Sten i Jerusalem. Tingene, som kunde sige saa meget, er afsjælede, berøvede deres gaadefulde Magt til at forene sig med Aanden, trænge ind i den, brænde sig ind i den og føde. *Getsehmane!* — Her er et Fotografi fra Getsehmane med et gammelt Træ, som blot ikke er gammelt nok til at vide noget, og en lille Dame med stor Hat fra idag. — At Johannes Jørgensen kan nænne det!

Men Stederne er der jo. — Dog ogsaa her raader ofte Tvivl. Opmærksomheden splittes, faar ikke den fulde Koncentration, som tidobler Erindringens og Fantasiens Kraft.

Hertil kommer saa Forvirringen, Uenigheden. Paa de hellige Steder kæmper fire kristne Menigheder om Retten til at holde Vagt, stundom med Knive, Stene og Knipler. Jørgensen beretter om en ærværdig Fader, der haardt trængt griber Lysestagen paa Alteret for at værne sig, og han tilføjer, at hvis nogen slog ham selv med en Knippel i Hovedet, vilde han rimeligvis gøre ligesaa. Det er sørgeligt betegnende, at det er ved Kristi Fødested, Johannes Jørgensen maa tænke sig ind i denne ellers usandsynlige Situation.

Et nedslaaende Billede af Tilintetgørelse og menneskelig Strid træder os imøde. Man kan finde det underligt, at det er saaledes. Man kan ligesaa godt finde det rimeligt i denne Forvirringens Verden.
92

Og saa er Stederne der dog, trods alt, Navnene, som har brændt sig dybere ind i vor Bevidsthed end alle andre Navne. Bethlehem, Bethania, Jeriko, Jerusalem, Golgatha, Forklarelsens Bjerg! Vi flytter alt det forstyrrende bort, baade stridende Munke og Damen med den store Hat og alt, hvad Mennesker har opbygget, vi skraber, til vi naar Jordbunden, som har baaret den rige Grøde og derefter i to Aartusinder har ligget gold. Vi dvæler ved Kilderne, som er blevne ved at rinde, og ved Klipperne som staar, og ved Ørkenens stumme og blinde Stene, der har været med til alt, men kun kender et Mysterium, som de en Gang for alle har lukket sig om: Skabelsens. Jesus har set de Stene engang; de samme Stene og har kendt deres ældgamle Visdom. Efterhaanden gribes vi af denne Jords Fattigdom, fordi dens Rigdom dog er bleven ved at leve i Aanden.

Saa møder vi endda det gamle Testamente, helt overraskende for den Læser, som ikke havde ofret det en Tanke, da han begav sig ind paa Bogens Vej. Vi standser ovenover Abrahams, Isaks og Jakobs Grave (?) Afstandene synes saa smaa. Ligesom tilfældigt paa Vej til Stalden i Bethlehem, hvor Kristus blev født, kommer vi forbi Rakels Grav og dvæler en Stund i Mindet om hendes Dejlighed, som alle Drenge har drømt om at tjene for, syv Aar til Ende. Hele Jødefolkets Historie træder os nær med smaa Afstande baade i Tid og Sted, og samles ligesom i en Haand, der lukker sig om noget dyrebart. For hvert Skridt, vi gaar, bliver Jorden mere levende af Eventyr og Historie. De vokser frem alle disse Skikkelser fra det gamle Testamente, som er fulgt med 93den store Livsbekræfter paa hans Verdensvandring, og som har overstraalet og fortrængt al anden Fortid.

Mange vil mene, at de skulde være bleven, hvor de var; men saa ren og stærk er deres muldfødte Menneskelighed, at de har kunnet gaa lige ind i Nordboers Bevidsthed, slaa sig ned der og færdes, som om de var hjemme.

For hvert Skridt, vi gaar, hvirvles Tanker op som en Støvsky, men her standser vi. Johannes Jørgensens stilfærdige Beretning giver ikke den Tænkende og Søgende noget.

Bogen har sin naturlige Begrænsning her, saa jeg skulde overhovedet ikke have nævnt det, hvis ikke Forfatteren et Par Gange havde rørt ved betydningsfulde Problemer, blot for at lade dem falde svarløst til Jorden. Læseren sidder da tilbage med et øget Indtryk af Mismod, hvilket sikkert ikke har været Johannes Jørgensens Hensigt.

Dette Mismod undrer hos en Digter, der har fundet hvile i den mægtige Kirke, hvis Styrke synes at vokse, om ikke for andet, saa fordi alle andre Ting i Verden er bleven svagere. Vi finder hyppigt, midt i Tidens Jammer, en dybere Glød, en mere marmorfast Forvisning om Livets uforgængelige Værdi, uden for de Ortodokses Kreds, end hos ham; men vi staar vel her overfor en uovervindelig Grundstemning. Vemodig Længsel — som i det skønne Indledningsdigt til „Jorsalafærd“ — er og bliver hans Tone, hans Liv, hans særlige Sang.

Vi maa da tage ham, som han er. Der er ikke mange Strenge paa hans Lyre, maaske kun én; men 94den er af Guld. Overalt i Syd og Nord er han den samme: sig selv, let at kende, strengt begrænset. Men han hører ikke op med Linien, som tegner hans Personlighed. Der er en særlig Atmosfære omkring ham, en blid, dansk Skumring — i Syd som i Nord! Ved Dag dæmper den Glansen, ved Nat anes den som en Lysning og over hans Hoved skimtes Stjernen mellem Skyer, ogsaa naar Solen staar højt.

95

GALILÆA

Der stod paa Bindet af Johannes Jørgensens „Jorsalafærd“, som jeg skrev om, et ganske lille Romertal, der let kunde overses. Paa anden Maade meddeltes ikke, at en Fortsættelse vilde følge, men maaske burde Læseren alligevel have forstaaet, at Rejsens Oplevelser ikke var udtømt.

Det andet Bind giver Anledning til nogle supplerende, delvis korrigerende Bemærkninger. Værket kommer til at staa i en noget ændret Belysning. Der falder klare Solstrejf over Bogens Blade, og Læseren faar lidt Varme i Kroppen og lidt Foraarsluft i Lungerne. Det Hovedindtryk, jeg havde faaet af Skuffelse og Mismod, bekræftes vistnok, forstærkes endogsaa og bliver direkte udtalt af Forfatteren, der er stadig Uhygge i Judæa, men et mildt Vejrlig kommer fra Galilæa. Bjergene omkring Jerusalem er øde, men omkring Nazareth blomstrende. Modsætningen træder overordentlig stærkt frem; i en Enkeltiagttagelse spores en vis Overdrivelse, der er karakteristisk for den digteriske Proces, eller maaske kun for, hvad man kan kalde den poetiske Mekanik.

Naturelskeren Jørgensen, som svælger i Galilæas blide og brogede Blomstermylder, vender Blikket tilbage mod Judæa og finder Stene, kun Stene; men 96mellem alle disse Stene vokser der smaa, røde Anemoner. Hvad skal nu Digteren gøre med de søde Blomster, som forstyrrer Helhedsindtrykket af Mørke og Goldhed, men ikke er stærke nok til at forvandle det? Stemningen forlanger Tydelighed og skarpe Modsætniger. Nuvel, den faar sin Villie. De røde Anemoner kommer til at minde om Blodsved. Hvis de havde været hvide, havde de lignet Judas' Sølvpenge.

Nu er det jo muligt, at Billedet er uvilkaarligt set og følt, men det kan ogsaa være, at Digteren har øvet en Smule Vold mod de uskyldige Blomster og i en snæver Vending har tvunget dem til at makke ret: Digterens Grundstemning har ingen Brug for Blomster, han søger derfor en Udvej til at neutralisere dem, og da han er for meget Realist til at fornægte dem, bagtaler han dem for at naa det ønskede Resultat. Det Billede, han søger at fremmane, har i alt Fald ikke faaet den gribende tragiske Vælde, som indesluttes i de anvendte Ord.

Dette er jo kun en Ubetydelighed, en lille æstetisk Kuriositet, men maaske værd at lægge Mærke til, fordi den er et Eksempel paa en Slags Lov, som mange Digtere maaske ogsaa den, der skriver dette, stundom ligger under for, naar Naturen ikke helt vil adlyde deres Trang til Antitese og dramatisk Modsætning.

Modsætningen selv er imidlertid stærk og ægte følt. Læseren mærker, hvorledes Digteren aander befriet ud, hvorledes der falder Stene fra hans Hjerte, ogsaa Læseren bliver glad. Endelig Natur og Livets Frodighed! Der er dog altsaa Fred og Hvile ogsaa 97paa Jorsalafærden. Stunder, hvor Himmel og Jord kommer hinanden nær. Paa Vejen til Genesareth Sø føler vi, at Johannes Jørgensen kan være lykkelig, Mismodet svinder for naturlig Hengivelse og stærk uforpint Tro. Jesu Skikkelse kommer os mærkeligt nær.

Saaledes maa det jo være. Byen er Seklernes og Dagens Bytte, men Naturen er tidløs. Larm og Splid i Jerusalem, men Stilhed ved Genesareth Sø. Samme Himmel spejler sig i samme Vande, Græsset gror uforanderligt, Bien summer, som den altid har summet og Solstraalen hvisker, nu som før, sin milde Visdom. Hvad er ikke to Aartusinder i Byen, i Jerusalem for et uafladeligt Virvar. Forstyrrelse, Overdøvelse, Udslettelse og Glemsel! — Men hvad er to Aartusinder i Naturen? Ved Genesareth Sø? Det er, som det var igaar! Den mægtige realistiske Tragedie, som udgør en Del af det nye Testamentes underfulde Livsdigtning, kan ogsaa ses som en Kamp mellem Naturens dybe Drømmesind og Byens stenhaarde Vaner.

Naar vi kommer tilbage til Jerusalem, gaar det galt igen. Ikke lige straks — den lysere Stemning virker en Stund, men kan ikke holde Stand.

Naar jeg nu bagefter fremkalder de Indtryk, som Læsningen og dette Jerusalemsophold har efterladt, saa ser jeg for mig et næsten grotesk Billede. Johannes Jørgensen maa tilgive, hvis Erindringen, som det er dens

Skik, har sammentrængt og overdrevet. Jeg ser en Mand, som ustandselig kører i Automobil og ikke bestiller andet end at føle sin Tro paa Pulsen, som deltager i Ceremonier, som knæler ned 98paa Steder, der maaske er forkerte Steder og kysser Fliser, som maaske er gale Fliser. Midt under dette faar vi at vide, hvad Automobilturene koster! Ja, engang, mellem to hellige Steder, præsenteres vi endogsaa for en Middagsregning, og da Læseren ikke kan se, om Prisen paa Fortæringen gælder en eller to Personer, ved han ikke, om han skal være forbitret over Optrækkeriet eller blot misfornøjet. Han henfalder da i golde Grublerier over denne ham ret uvedkommende Regning, før Verdenshistoriens største Problem atter melder sig med sin Fordring. Jeg formoder, at Jørgensen er bleven grebet af Trang til at være lidt nyttig for sine Medmennesker, en praktisk Mand, men hvis han havde haft til Hensigt at vise, hvilken sørgelig Narretilværelse der er Mennesket beskaaret mellem det sublime og det banale, kunde han ikke med den fineste Kunst have naaet mere. Læseren, der som Menneske i Forvejen er impliceret i Sagen, sidder saa at sige med Regningen i den ene Haand og den højeste Fordring i den anden og føler sig derfor personlig kompromitteret ved Forfatterens Mellemkomst.

— — —

Erindringen har for Skik at sammentrænge og overdrive, skrev jeg. Det holder unægtelig Stik! Ved Eftersyn viser det sig nemlig, at Automobilprisernes Opgivelse kun gælder Jerusalem, for saa vidt som denne Stad er Udgangspunktet for Ture til — Galilæa. Og den omtalte Restaurationsregning har Jerusalem aldeles intet at gøre med, eftersom den bliver præsenteret i Nærheden af — Genesareth Sø. Jeg lader det skrevne staa som endnu et kuriøst 99Eksempel paa, hvorledes den æstetiske Sans arbejder. De sympatiske Indtryk har samlet sig om Galilæa, og hvad der her forstyrrer, skilles ud og tiltrækkes af det antipatiske Tyngdepunkt i Judæa, flyttes over! Urigtigt altsaa, men dog oplysende for Værkets Helhedsvirkning. Erindringen har ordnet sine Indtryk, en Slags Afklaring er foregaaet.

For Johannes Jørgensen sker Indtrykkenes Afklaring efter Hjemkomsten til Assisi. Naar han ved Aften, som god Pilgrim, vender sit Ansigt mod Jerusalem og mindes, saa er det efter hans eget Sigende ikke saa meget de store Helligdomme, der lever i hans Erindring, som de ret tilfældige Ting, der gav ham nogle Stunder af Skønhed og Fred. En stille Morgenstund i et Kapel, hvor Fuglene kvidrede oppe under Kuplen. — Udsigten fra en Terrasse under Stjernerne med den blaa Kanopus hængende lavt over Bethlehem i det Fjerne, eller endnu mindre Ting, maaske kun Røgen fra den arabiske Ovn, som forsvinder i Skumringen og Sjakalernes Skrig i Natten.

Læseren, der har gjort Rejsen med, vender Blikket tilbage mod Genezareth Sø.

100

„OLIVENTRÆETS FRUGT“

Joihannes Jørgensen har iaar udgivet en Samling sydfranske Rejsebreve, hvoraf kun et Par har været offentliggjort tidligere. Dette Bind, der bærer Titlen „Af Oliventræets Frugt“, er tænkt som Led i en Række. Senere skal følge Skildringer af Bretagne, Elsass og Bourgogne, det Frankrig, som ikke er Paris, men som kaldes „det blide Land“. Bogen er tilegnet Sophus Claussen, i Følelsen af et Fællesskab, som intet Skisma kan rokke. Jørgensen maner til Kamp mod Cimbrer og Teutoner, der forraader Aanden. Han vil have Ungdomsvennen med paa Skansen til Værn for Sydens Kultur, i videste Forstand, ikke blot den latinske (katolske), men ogsaa den græske, som lægges øde. Digtet er smukt, men lidt for mismodigt til ret at virke opflammende.

Set fra det blide Lands Synspunkt, tager de hjemlige Forhold sig vel heller ikke godt ud. Det kan være galt nok for dem, der er paa Stedet. Selv dannede Mennesker ter sig nu og da temmelig menneskeæderisk.

(Jeg troede, at Kulminationen i en vis Henseende var naaet, da den alvorlige Indvielse til Visdomslivet i Studentersamfundet blev celebreret med 101ekstravagante Skældsord mod navngivne „Mørkemænd“ af en ellers ikke ilde Festtaler; men det lader dog til, at Julehøjtiden har overgaaet den. Her blev „Mørkemændene“ under Jubel brændt paa Baalet som Afslutning paa en dramatisk Fremstilling af vort offentlige Liv. Desværre blev Værket kun oplæst (omend „med stort Talent“), da man ikke havde faaet Tid til Indstuderingen. Det er noget modbydeligt Sløseri, at de ikke engang gider lære deres Roller udenad! Hvilket Slag kunde ikke her være slaaet for Aandsfriheden, hvis de begavede Menne skers Flid havde været lige saa stor som deres Ildhu.

Disse Ceremonier er naturligvis ikke til at tage altfor højtidelige; men en vis Fanatisme maa dog vel ligge

til Grund for Løjerne. Der kunde ogsaa nævnes farligere Eksempler paa, at Oliventræet ikke trives ved Øresund. Naturligvis har det sine historiske Aarsager, naar den blotte Nævnelse af Religionens Navn bringer mange, ellers fornuftige Mennesker til at se rødt; men beklageligt er det. Sundt Omdømme svækkes derved).

„Oliventræets Frugt“ er for Johannes Jørgensen Kristendommens Frugt, nærmere bestemt som den katolsk-latinske Kultur i dens ædleste Skikkelse, med dens Rendyrkelse af høje, menneskelige Værdier. Jørgensen dvæler særligt ved tre sydfranske Stormænd: Digteren Mistral, Maleren Cézanne og Videnskabsmanden Fabre; de havde hjemme i samme Egn, og udgør et Trekløver, som viser Jordbundens og Kulturens Godhed.

Meget er det nu ikke, vi faar at vide om dem. Cézannes Kunst forbliver ukarakteriseret. Fabre 102sammenstilles med Darwin (som Iagttager); men det nævnes ikke, at han med sin dybe Indsigt i Instinktets Mysterium afgjort forkastede „Darwinismen“. — Af Mistral faar vi et lidt fyldigere Indtryk — eller det synes maaske kun saaledes, fordi et Par henrivende Oversættelser af nogle Smaadigte lyser op.

For Digterens og Malerens Vedkommende kan man tale om katolsk Aand i Ordets snævre Betydning, de var begge trofaste Sønner af Kirken. Hvorvidt dette var Tilfældet med Fabre, maa staa hen. Det fremgaar ikke af Jørgensens flygtige Omtale; men han viser os i den store Forsker et latinsk Ideal, som er beslægtet med og fremvokset i Ly af Klosteret, der unægtelig har givet et Eksempel til Selvtugt og uverdslig Nøjsomhed, hvis Virkning kan spores endnu, ogsaa i protestantiske Lande. Linjen og Stilen i de tre Provencaleres Liv er den samme, og Jørgensen er aabenbart fordomsfri nok til ikke blot at regne med det ortodokse Trosforhold.

Dette fremgaar tydeligt af et Kapitel, hvori han med næsten overstrømmende Glæde dvæler ved en Skildring, som en af vore alment interesserede Videnskabsmænd fornylig gav af en gammel Platondyrker, der levede uforstyrret af Tiden under patriarkalske Forhold, som hans Forfædre gennem Aarhundreder før ham. Denne fine, gamle Italiener forklarede den lyttende Nordbo, hvilken dyb og værdifuld Sammenhæng, der var mellem hans Filosofi og hans Undergivnes Religion. Lærd og Læg forstod hinanden, den kloge og naive nød i Virkeligheden godt af den samme Visdom, og saaledes var et stort 103Kulturproblem løst! — Hvis vore andre Platondyrkere (for Platon er jo fint Papir!) forstod, i hvilken Grad den græske Filosof var Mystiker, vilde det være lettere at tale med dem. Den store Græker nævner et Sted dem, „der havde set det sande Lys, og som vendte tilbage til dem, der kun saa Skyggebilleder: De blev udlét og holdt for Narre“. Det er ikke anderledes idag, Lyssøgere og Lysseere kaldes nu „Mørkemænd“ — af Platons Beundrere.

Der er noget rørende ved Johannes Jørgensens store Glæde over at møde Fornuft hos en Modstander. Han afskriver det sympatiske Referat af den gamle Italieners Kulturtanke og er nærved at gaa bagover af Taknemmelighed. Vi er ikke forvænte herhjemme. Ensidigheden har været saa stor.

Den, der skriver dette, forstaar derfor godt Jørgensens Glæde. Det er en Tilfredsstillelse at se Sandheden rykke frem. Med Fornøjelse læste jeg saaledes fornylig hos en anden (mindre velvilligt forstaaende) Publicist en Omtale af Overtroen paa „Videnskaben“ og en Analyse af dette noget taagede Populærbegreb og Fornøjelsen kunde ikke ødelægges af de Forhaanelser, der samtidig udløstes over dem, der „brød med Videnskaben“, skønt ingen, mig bekendt, har „brudt med Videnskaben“ paa anden Maade end denne Videnskabsdyrker selv.

Men tilbage til Johannes Jørgensens katolske Ideal! Problemet Kulturenhed er i vore demokratiske Tider og Lande vanskeligere end nogensinde før. Vi har ikke formaaet at skabe en saa inderlig Solidaritet, som den patriarkalske, og det vil heller ikke lykkes os at holde Folket samlet under Kirken, naar 104de højst oplyste dyrker Filosofien. Spørgsmaalet er nu, om alle skal være Filosofer, eller om Filosoferne vil forny den religiøse Magt, saaledes at Folkene faar en virkelig aandelig Fører og Vejleder? Det er vor Tids Opgave, som ikke er let at løse. Den kræver en Kraftanstrængelse og en Ydmygelse, en Fordybelse og en Ekspansion. Den kræver ogsaa et grundigt Opgør af vundne Erfaringer og Omsorg for vundne Værdier. Den franske intellektuelle Ungdom, siges der, flokker sig nu i stigende Grad om Middelalderens store Tænker Thomas Aquino. Maaske vil der heraf fremgaa en ny Filosofi, der kalder Tanken hjem fra dens vilde Omflakken, til Samling om det væsentlige.

— Det var det skønne ved Middelalderen, at dens største og skarpsindigste Aand ikke fjernede sig fra sine enfoldige Brødre ved sin Tankes Magt; men bandt sig tættere til dem!

For nylig blev det fremført som en Bebrejdelse mod Nutiden, at den løste Problemerne, før den havde stillet dem! Kan det nu passe? Kommer vor spørgende, søgende, vanskelige Tid virkelig saa let til det? Var det ikke i forrige Aarhundrede, at den ledende Tanke gik for hastigt frem? Vi bærer paa en Arv fra Fortiden, indfiltrede som vi er i et Spind af Vildfarelser. Nutidens Tanke fødes langsomt og med Smerte.

I protestantiske Lande vil en Fornyelse vistnok søge sin naturlige Tilknytning i Platons Mystik.

Mange Problemer strejfes i Johannes Jørgensens Bog, men kun flygtigt. Den vækker Tanker mere 105ved det, den repræsenterer end ved hvad den siger. Det, som gør disse spredte Optegnelser til en samlet

Helhed, er Stilen. Det er altid en Nydelse at læse Johannes Jørgensens smukke kildeklare Dansk. Her spejles fremmede Lande og Tilstande; men Sproget selv, der har gennemgaaet Klosterstilhedens rensende Skærsild, har bevaret Aaens glidende, næsten uhørlige Melodi og en fin Duft af Markens Blomster.

106

BRIG „MARIE“ AF SVENDBORG

En lille Samling Vers i Johannes Jørgensens ukunstlede, rene og indtrængende Tonart. Den fortæller ikke noget nyt om sin Digter, lægger intet til og trækker intet fra. Saadan er det ogsaa med Solsortens Sang; men vi hører den gerne alligevel, hver Gang det er dens Tur.

Johannes Jørgensen giver selv Billedet, han sammenligner sig med „den sorte Drossel“ i Bogens næstsidste Digt.

Lad andre mestre en Harpe
og lege paa Fele med Kvint og Bas —
jeg fandt med de mange Strenge,
mig aldrig tilpas.
Den spraglede Stær kan fløjte
med Triller og Løb saa mangelund.
Den sorte Drossel har kun en Sang:
af Hjertens Grund.
Naar Disen stiger i Dale,
og Græsset dugges i Krat og paa Eng,
da lyder Solsortens Tone,
en eneste Streng.

Dette lille Digt anføres her som Karakteristik, ikke fordi det hører til Jørgensens bedste. Hvis man overhovedet skal give sig af med at kritisere en 107endnu ældre Sangbroder, saa kan det siges, at første Vers ikke har Guldklang, ikke er Solsortsang. Fjerde Linjes „Tilpas“ er en poetisk Nikkelmønt, som falder med en livløs Lyd.

Et og andet af den Art kan man snuble over i Jørgensens sidste Poesi, Rytmen er heller ikke altid helt sikker. Medens denne Digters Prosa bestandig er uden Plet og Lyde, upaavirket af hans lange Ophold i det Fremmede, sporer man af og til i hans Vers, at den bundne Form kan friste ham til Rimord, som han vilde have vraget og en vaklende Rytmik, som han vilde have undgaaet, hvis Sproget var ham helt nærværende Dag ud, Dag ind.

Men dette er jo kun Smaating, sjeldne Forsyndelser mod den rene Tone. Jeg har rigtignok aldrig grebet en Solsort i saadant; men det kan jo være, at det opmærksomme Øre ogsaa hos den kan paavise smaa Glip.

Nu skal denne Sammenligning med Solsorten naturligvis ikke tages altfor bogstaveligt. Jeg tænker, at Fuglen i sin søde Længsel er gladere, Digteren er i hvert Tilfælde mere reflekteret; men det, som er fælles for de to Sangere, er den fuldkomne Naturlighed. Skønheden i Jørgensens Poesi beror paa, at den paa en Gang er almindelig og særegen. Han fortæller om lutter simple Ting og giver dem, som de er. — Hvor er han dog kommen langt bort fra den unge Digter, hvis „Hjerneblomst, skælvede paa Rygmarvens Stængel — med Lød af grøn Absinth“. — Han fortæller stadig om sig selv, men skønt der næsten altid er en Lidelse paa Bunden, bliver Sangen dog sød, som Forløsningen fra Smerte er sød.
108

„Og Droslen synger gyldent klart og mildt
og Græs og Blomster vokser tyst og vildt
over et Liv, der helt var tabt og spildt.“

I et enkelt Digt, „Broder Ulv“, er Tonen stærkere, Fantasien vildere, Ulykken mere hjælpeløs, end vanligt hos Jørgensen.

Højt, Højt jeg bor og op til mig
gaar kun en træls og stenet Vej,
brandhed i Sol, en Elv i Regn.

Hvem skulde ogsaa søge mig,
et Ørknens Dyr, et Angstens Tegn,
hvem skulde søge Broder Ulv?
Hvem skulde søge til mig mer.
Kold er min Væg og koldt mit Gulv,
alt koldt af Klippe, koldt af Blæst,
og kold jeg selv som Sten og Ler.
Hvem skulde komme til mig mer.
Kun Uglen i sin Fjeldkløft ler.
Kun Vinden stryger, naar den gaar
forbi mit tynde, jerngraa Haar.

Et skønt Digt, mesterligt formet! Saadan kan en Solsort vel ikke synge, og saa har al denne Bitterhed og Smerte dog en Forsoning i sin Musik. En blød Fløjtetone giver trods alt Genlyd. Det siges ikke; men det føles, at en Solsort vil komme og trøste den ensomme.

Jørgensen er dybt i Pagt med den rene franciscanske Aand, som ogsaa har Giovanni Pascolis „Poul Fugl“, det henrivende lille Poesiværk, som Jørgensen nylig gendigtede paa Dansk. Saaledes kommer en Drossel fra Nord, sætter sig paa en Gren i en af Toscanas Olivenlunde og synger med i samme Tonart som Egnens egne Fugle. Der er Sangere, som 109er nationale baade her og der. Det er Trækfuglene, der flyver fra Sted til Sted, fra Syd til Nord, fra Nord til Syd.

Den franciscanske Aand, den rene Stil, den ene Streng, dermed er Jørgensens poetiske Personlighed betegnet. Det er ganske sært, naar man ser den lange Liste over hans Bøger og samler sit Indtryk; det svarer ikke til denne meget omfattende Produktion. Solsortsang, tænker Læseren, den samme Melodi fra først til sidst, fra Svendborg til Assisi, fra Fyn til Umbrien, paa Frederiksbergs Villaveje, i Rom og i Galilæa.

Der er jo andet og mere i disse halvhundrede Skrifter, og Jørgensens Betydning naar ud over hans Lyrik, men der kommer ikke en samlet Rigdom ud af Massen, ikke en Fylde, som svarer til den. Poesien er og bliver en Guldaare i Bjerget, en Kilde i Aftenlys; men ikke en Sol, som forgylder alt. Der er et vist Tankestof i Bøgerne, en Sum af Kundskab ogsaa, endvidere Kritik, Polemik, som ofte (ikke altid) er udmærket, men hele denne Masse lader Erindringen ligge, medens den lukker sin Haand om Poesien i Vers og Prosa. Maaske en og anden har set en Solsort hakke med Næbet i en ublid Stemning, han glemmer det. Solsorten og dens Sang er et!

Selv om man nu kunde ønske, at der var mere objektivt Stof, et mangfoldigere Liv i Jørgensens Produktion har Poesien dog kunnet bære den. At han gav sit fine, blege Guld til Troen, højnede ham, at han gav det til den katolske Kirke, bragte ham den Støtte, Styrke, Fasthed og Vægt, han følte 110Trang til. Man dømme som man vil, det var en Handling som kostede og som vejer tungt til.

* * *

Jeg standser ved et Vers i Digtet „Foraar i Flandern“:

Er denne Sol dig evigt nok
og Livets skøre Blomst,
længes du aldrig at blive fri
for den evige Atterkomst.

Angsten for den evige Atterkomst (Nietzsches „Ewige Wiederkunft“) har Jørgensen andetsteds*) givet Udtryk i Prosasætninger, der udtrykker en næsten panisk Skræk. Uden at ville sværge til Nietzsches Lære, mener jeg dog, at den rummer andet og mere end Jørgensen ser.**) For ham er Gentagelsen selve Lidelsen! Det er ikke Solsortens Filosofi, heller ikke Digteren Johannes Jørgensen; men det er vel hele hans sammensatte Personlighed, der føler saaledes.

*) I Omtalen af „Pladsen med de grønne Trær“. **) Se Afhandlingen: Det sjælelige Gennembrud.

111

DIGTNING OG SANDHED

Mon Goethe, da han begyndte at skrive sin Livsbog: „Dichtung und Wahrheit“, ikke havde en anden Mening

med Titlens Sammenkobling af Begreber end den, der er blevet gangbar i Litteraturhistorien og Verden? „Halvt Digt, halvt Sandhed“, siger man, hvis ikke Formlen: Sandhed med Modifikationer træder i Stedet. Goethe citerer paa Bogens første Side et Brev fra en Læser, der ønsker Besked om hans Værkers cronologiske Orden og samtidig Oplysning om de Livs- og Gemytstilstande, hvoraf de er fremgaaede. Kort sagt: den videbegærlige Mand spørger: Hvorledes forholder Digtningen sig til Sandheden. Hvorledes fremstaar Poesien af Virkeligheden?

Det er utvivlsomt denne Anmodning, Goethe imødekommer ved at skrive „Dichtung und Wahrheit“. Under Udarbejdelsen har saa maaske „die Lust zum fabulieren“ eller blot Ulysten til den nøgne Sandhed gjort sig gældende, og Fremstillingens Princip er blevet, som det hedder i Fortalen, „halvt poetisk, halvt Historie“. Det kunde ogsaa passe med Titlen, der er rummelig nok til at give Plads baade for den ene og den anden Udlægning, medens Undertitlen „Aus meinem Leben“ nærmest synes at understrege den første Fortolkning. 112

Sophus Claussen har bragt dette Spørgsmaal frem i mine Tanker ved sin Bog „Foraarstaler“. Ogsaa han er blevet spurgt af sine Læsere og svarer nu i et Bind, der godt kunde kaldes „Digtning og Sandhed — Af mit Liv“. Her har vi nemlig en Række spredte Udkast til et Mindeværk, der fortæller om Kunstens Forhold til Livet.

Jeg sagde, at hans Bog var fremkaldt af videbegærlige Læsere paa samme Maade, som Tilfældet var med Goethes. Claussen er blevet spurgt; men han er rigtignok mindre tilfreds med Spørgerne end Olympieren i Weimar, der for Anledningen var lutter Huldsalighed. Man maa ogsaa indrømme vor danske Digter, at de nysgerrige i hans Tilfælde har været noget for plagsomme.

Dels har de spurgt, hvad han mente med det og det Digt, det kan allerede være galt nok, men værre er det, at han er blevet „gjort til Problem“ og udsættes for „en Krydsild af hidsige Forespørgsler“.

„Hvad mener Hr. Sophus Claussen? Maa vi se hans Livsanskuelse. Hvad mener De om Mennesket og Evigheden?“ Eller (det var før Krigen): „Hvad mener han om Danmarks militære Stilling og Hovedstadens Forsvar? Hvad mener Sophus Claussen om Hullet i Nordfronten?“

Jeg har aldrig hørt saa galt! Hvem i Alverden kan finde paa sligt. Intet Under, at Digteren er noget misfornøjet og kun surmulende indlader sig paa at tilfredsstille en saa utidig Nysgerrighed.

Det uhyggelige er, at jeg selv synes at have været i Spidsen for de Paatrængende. (Ellers skulde jeg ikke have taget mig af Sagen), men jeg har 113„efterlyst Sophus Claussens Livsanskuelse“, siger han. Kan det virkelig være Tilfældet? Jeg bruger kun nødigt Ordet „Livsanskuelse“. Jeg mindes ikke at have affordret noget Menneske en saadan, og saa oven i Købet Sophus Claussen! —

Dels kender jeg hans Tænke-, Føle- og Væremaade, hans særegne Verden næsten lige saa godt som min egen (hvilket maaske ikke vil sige meget). Dels ved jeg altfor vel, hvor vanskeligt det er at besvare den Slags Spørgsmaal. Digtere besvarer dem paa mangfoldig Maade i deres Værker. Jeg beder tusind Gange om Forladelse, hvis jeg virkelig har gjort mig skyldig i noget, der ligner et saadant Pedanteri! Men forresten „Foraarstaler“ er værdifuld, som enhver Bog fra Claussens Haand, saa der er jo ikke sket nogen Ulykke. Man snubler nok over nogle Stene i hans Fremstilling. Man løber Panden mod en og anden skarp Kant; men man glæder sig dog over det altid frugtbare Foraar i denne Digters Ørige med den yppige og fine Flora.

De, der ikke har spurgt om „Livsanskuelse“ (den kan der senere blive Tale om), men om Meningen med visse af hans Digte, faar et Kapitel, der hedder intet mindre end „Forklaringens Bog“ og som i Overensstemmelse hermed er affattet i en Art bibelsk Stil, saaledes:

„Letsindig har jeg en Nattestund lovet en Stridslysten, som fra sin Ungdom og ud af sin Ungdom havde ment at forstaa mig, indtil da —

at give ham Klaring for, hvad jeg mente med en vis mindre Række Digte, der med et syntes ham, og de med ham ihærdige Venner, gaadefulde —“
114

Senere hedder det:

„De lette Forklaringer, jeg her giver til nogle uforstaaede Digte, maaler ikke de Vanskeligheder, jeg selv havde paa min Produktions indre Linje med at indpakke og omskrive for at skaffe af Vejen.

Men det, jeg omskrev og indpakkede og skaffede paa Plads ved disse ureglementerede Digte, var saa væsentligt afgørende, at først naar man kendte dem godt, forstod man helt de totusind Sider Vers, Digteren har udgivet paa Dansk, hvis Klarhed ingen benægter.— —.—“

Also sprach Fabius i Forklaringens Bog!

Forklaringens Bog, som forøvrigt giver fin Oplysning om Digtet „Pan og Diamanten“ til Spørgeren, mens Udlægningen af „Væk ikke Svanerne“ muligvis hos nogle vil fremkalde Kravet om en ny lille Bibelbog, Forklaringernes Forklaring. Men hvorfor vække de skønne Svaner med prosaiske Spørgsmaal? Sophus Claussen har Ret i, at Poesien lider derved. En Arabesk er en Arabesk, og Claussen er en Mester i den Kunstart.

Naar jeg har citeret det ovenstaaende Stykke Prosa, der er saa potenseret Claussensk, er det for om muligt at kaste Lys over en Ejendommelighed ved hans Stil, der netop rammes af de Ord: „indpakke og omskrive for at skaffe af Vejen.“ Det er utvivlsomt rigtigt, at der ligger et overordentlig maalbevidst vælge og vrage Arbejde bag hans poetiske Stil, og lige saa sikkert er det, at han derigennem har naaet sin særlige Evne til at fortrylle, men det kan jo ikke undre, om der paa den Maade en og 115anden Gang fremkommer noget, som gør, at Godtfolk helst vil have Pakken aabnet og det bortkomne skaffet til Veje. Hvor det drejer sig om Prosa, kan et saadant Krav endogsaa være berettiget.

Man vil foruden disse i æstetisk Henseende dybt interessante Ord ogsaa bemærke det krydrede Ordvalg „de med ham ihærdige Venner“, der giver et vist usikkert Tvelys over Tingene. Det ser ud, som om Claussen spøger, Klangen er mildt ironisk, trods den patetiske Opsætning i Bibelstil, men det er næppe saaledes ment. Her er hverken Spøg eller Ironi. Jeg tror snarere, at Claussen *er* patetisk, men han krydrer sine Ord for at skjule det. Paa denne Maade behersker han sig. Hans ledende Tilbøjelighed for Munterhed og Maadehold lægger Tøjle paa den fnysende Ganger.

Det Erindringsstof, Bogen meddeler, er ikke præget af Goethes Lust zum fabulieren, det er rent realistisk, men naturligvis helt igennem gennemtrængt af Digterens Aand og sat i Ord med al hans Kunst, saa det af sig selv bliver Poesi. Det vilde ogsaa være underligt andet. Erindringen er hos det almindelige praktiske Menneske noget af en Poet. Hvor meget mere da hos Sophus Claussen! Han giver os sine Barndomserindringer og er allerede i Strambukstiden fuldt ud sig selv. Fantasifuld, følsom og stridig med farlig Glimt af Vrede og lyse Strejf af Vid fra en dybtliggende Munterhed, der ikke forlader ham i prekære Situationer. Saa egenartet er Purken (Fabius kalder Sophus C. sig denne Gang), at det kniber for den lille Langelænder at blive hjemme selv paa Falster —. Senere har han jo fundet 116sig godt til Rette overalt, ogsaa paa Fastlandet, men er dog forbleven den samme egensindige, havbefæstede Øbo.

Hans Munterhed er øget med Aarene og Rejserne i den vide Verden. Navnlig i Italien faar den henrivende Udsalg. Claussen er ingen godmodig Mand, men den Bidskhed, han selv henleder Opmærksomheden paa, har sin Modvægt i hans ædle Fordomsfrihed og den gode Vilje, der altid lader ham finde Værdierne i de smaa og de store Ting.

Smukkest af alt i Bogen er dog det Mindesmærke, som han sætter sin Fader Rasmus Claussen. Her bliver Digterens brogede og krydrede Stil ren, stille og enkel, mættet med en dyb, rolig og respektfuld Kærlighed. Skikkelsen staar monumental i sin jævne, prøvede Kraft og sin erfarne Kløgt, en Hjælper og Fører for sit Øfolk.

Ogsaa Samspillet mellem ham og de mange er givet med en varsom og sikker Finhed. Det er overhovedet et af de smukkeste Træk hos Sophus Claussen, at han, der som Kunstner er saa aristokratisk, har en saa ægte og oprindelig Følelse for Folket.

Goethe vidste, hvad Livsanskuelse er for et vanskeligt og mangfoldigt sammensat Aandsbegreb. Han kunde ikke, som saa mange andre, nøjes med en „Isme“. Polyteist, Panteist, Deist, kaldte han sig engang, da Spørgsmaalet kom paa Tale, og „Faust“s Digter kunde for den Sags Skyld godt have tilføjet, at han baade var Monist og Dualist. Han levede og tænkte i mere end eet Plan.

Livsanskuelse og Tro dækker jo ikke helt hinanden, eftersom højst forskellige Vurderinger kan 117forenes med samme Tro. Livsanskuelsen skilles vanskeligst ud fra Karakter, Temperament og Skæbne, medens Troen bunder i noget dybere liggende fælles menneskeligt — men selvfølgelig er der et Sammenspil tilstede og Personlighedens Sind, Erfaring og Tanke belyser Trosindholdet paa saa forskellig Maade, at Fløjmændene i det religiøse Samfunds Rækker kan synes at have meget lidt tilfælles, og har svært ved at raabe hinanden op. (De, der staar udenfor og dog i Nærheden, øger yderligere Aandsbilledets Mangfoldighed).

Goethe var ogsaa klar over Tidernes skiftende Belysning og Betoning af Værdierne og han fandt, at der i hans eget Liv var forskellige Stadier med ændret Holdning overfor Tilværelsen. I Ungdommen, sagde han, var Idealisme naturlig, i Manddommen Skepticisme, medens Alderdommen uvilkaarlig hælder til Mysticismen. Han gik fra et Plan over til et andet!

Jeg citerer efter Hukommelsen, og muligvis er der en Fejl i Midten, uden at der dog gøres Goethe Uret dermed. Hans Livs første og sidste Stadium maa betragtes som de afgørende, og at hans Ungdoms Idealisme og hans Alderdoms Mysticisme var dybt i Pagt med hinanden er let at se.

Goethes Aandsliv er det store Eksempel paa digterisk Tænkning, levende, sjælfuld Tænkning, i Modsætning til ren Logik. Arten kendetegnes ved noget uafsluttet, bestandig i Fortsættelse med Drift mod

Nyoplevelse, ny Tilegnelse, bestandig mere Livsanskuelse! Spørg derfor ikke Digteren om hans hele Livsanskuelse, før han er stum.
118

Sophus Cluassen hører til de sjælfuldt tænkende og har dermed sin Plads i Goethes Gruppe og hører ogsaa i visse Henseender til hans Skole med dens Trang til Mangfoldighed, og Enhed i Mangfoldigheden, men han har ikke i samme Grad Goethes Vilje til Orden og Klarhed. Her kniber det i det hele taget for Digterne. Selv Goethe havde svært ved at holde sammen paa Tingene. En Art, der bestandig er paa Færde for at samle ind, har ikke let ved samtidig at klassificere.

Alt dette taget i Betragtning, kan en oprigtig Beundrer af Claussens Digtning jo nok have Lov til at foretrække hans Poesi fremfor hans Livsanskuelse, omsat i direkte Tale, selvom det er en „Foraarstale“, der ikke fornægter sit poetiske Ophav. En Bog som denne gaar jo ifølge sin Idé ud paa at simplificere, og det egner Claussens Digtning sig ikke til, selv egner han sig ogsaa mere til at komplicere. De, der paa Forhaand har haft en altfor enkel Opfattelse af hans Aandsbeskaffenhed, vil imidlertid have godt af glimtvis at forstaa, hvor megen Alvor og Kamp der ligger bag hans lunefulde Kunst. Paa et væsentligt Punkt giver han desuden klar Besked. Han skelner mellem den profane eksperimenterende og den hellige Digtning. Hvis der virkelig endnu er nogen, der i Claussen ser en væsentlig profan Digter, bør de læse hans egen Udredning af dette Forhold. Maaske Kritikeren til yderligere Forklaring bør tilføje, at Claussen har en særlig Styrke i Foreningen eller Blandingen af det profane og det hellige. Der er et henrivende Ord i denne Bog om Jomfru Maries Flugt til Ægypten. 119Hun glemte hverken Sølvskeerne eller Jesusbarnet, siger Claussen. Honny soit qui mal y pense! Den lille Profanation forringer intet; men gør den gamle Beretning skinnende ny og levende.

Claussens herskende Egenskab er hans Evne til at finde Behag i Tingene, i det sublime som i det profane. Sjælden har en Mand med saa mange skarpe Kanter været fyldt af en saa rundhaandet Godkendelseslyst. Han suger Honning selv af bedske Blomster, og blander sine sære Essenser af alt, hvad han kan komme over.

Som i hans Vers, saa i hans Livsanskuelse. Han vil have alting med. Han forener Kristendom og Hedenskab. Han er Mystiker og Antimystiker. Jeg tror endogsaa, han er „Darwinist“.

Tendensen i denne Stræben skal ikke kritiseres. Digteren maa ifølge sin Natur gerne være en Slags Altmuligmand (blot ikke ud over det Muliges Grænse).

Kristen og Hedning var selv Søren Kierkegaard (med en oprakt Arm i Vejret over Daabsvandet), men maaske gaar det lidt for festligt til, naar Claussen sætter Pan og Kristus til Bords med Guds Moder. Pan og Kristus. Ja! Men tilbords med Guds Moder? Navnet er saa vidunderskønt, det aabner for en saadan Strøm af poetisk Guld, at vi faar begge Hænder fulde, mens Strømmen rinder endda; men Digterens berusede Glæde ved Ordet kan forvirre paa dette Sted. For megen Skønhed er farlig!

Foreningen af Mystiker og Antimystiker kan ogsaa forsvares, men kræver dog nok en nærmere 120Forklaring end den Sophus Claussen har ofret paa Sagen. Han hævder et Sted, at han er „Mystiker“ i lige saa høj Grad som den, der skriver dette. Dertil er han hjertelig velkommen. Paa disse Omraader er Kappestrid udelukket, men vi tillægger dog vistnok en noget forskellig Betydning i Ordet, selv om der kun er en Nuanceforskel tilstede.

Det fremgaar af, hvad han fortæller lidt senere: „Da vi var 20 Aar,“ siger han, „kunde Ordet Mystik bringe mig i Kog.“ Saaledes havde jeg det ikke; 20 Aar gammel brugte jeg Ordet „Mystiker“ i dets oprindelige Betydning, ganske som den Dag idag. Dette maa jeg have Lov til at bringe i Erindring, paa given Foranledning, til Underretning for Claussen som og for de mere firkantede Intellekter, hvis Opgave det er at misforstaa. Claussen tænker selvfølgelig ikke som de; skønt han momentvis nærmer sig mere til den firkantede Tanke, end man skulde vente af en saa fin Konkylje, der med Rette forlanger, at vi skal lytte til Suset fra hans særeste Vindinger og skjulteste Kroge.

Claussen vil kunne hævde, at han med „Mystik“ sigter til en Række ekstraordinære og ekstravagante Fænomener, der staar hen i det dunkle, endnu uafgjorte og om hvis Realitet og Værdi der hersker forskellige Meninger, og hvad Navnet „Mystiker“ angaar, vil han med Rette kunne fortolke det i Goethes Aand. Claussens Univers er aandsbaaret og aandsgennemtrængt; men dog en Smule mere jordisk bundet end Goethes. Trods sin store Kærlighed til det konkrete, det sanselige, vægtige, var Goethe mere Mystiker i Ordets egentlige og dybeste 121Forstand. Der var en „grænseoverskridende“ Tendens hos ham.

Et eneste Skridt kan betyde en stor Afstand. Der er kun et Skridt fra Frankrig til Tyskland; der er kun et Skridt fra denne Verden ind i en anden Dimension, og at dette Skridt blot en Gang er taget, kan bevirke en noget forskellig Indstilling hos Aander, der ellers forstaar hinanden godt.

Et Kapitel af Claussens Bog har den usædvanlige Overskrift: „Jeg vil ikke være Religionsstifter“ (Der maa altsaa være nogen, der har stillet Krav til ham ogsaa i den Henseende, men det er i alt Fald ikke mig). Her udvikler han, at alle Religioner og Videnskaber er beslægtede Forsøg paa at udtrykke det Ufattelige. Alle er

de ufuldkomne; men de har deres Værdi i en fælles Kerne. Hvad Religionerne angaar er Claussen her i god Overensstemmelse med de fleste moderne Religionsforskere, der har afdækket denne fundamentale Sandhed. Men Verden vil blive for stillestaaende, hvis man blot fæster sig ved Ligheder og undlader at skelne. Den udmærkede Kristian Schjelderup i Oslo ser saaledes Religionerne i Fugleperspektiv, udstrakte i Rummet, adskilte af Mure, der er ganske uden Betydning, naar man ser paa dem fra Højden.

Der er fundamental Sandhed heri; men man bør dog betænke, at de store Religionsstiftere ikke blot fremtraadte i Rummet, men ogsaa i Tiden, og muligvis kan vi her finde en Mening en Idé, som kaster Lys over Menneskets Historie og viser, at der trods alt virkelig *er* en Historie. Det er jo en Kendsgerning, 122at det buddhistiske Indien fornemmer en ny Impuls i det kristne Evangelium. Paa den anden Side vil Europa faa en klarere Forstaaelse af sin egen Religion ved Fordybelse i Asiens gamle Visdom. Samspillet kan blive frugtbart.

En saadan Tanke ligger vistnok ikke Sophus Claussen altfor fjernt. Han ser ikke blot Kristendommens Pletter, de den bærer af Tidens og Relativitetens Verden, men ogsaa dens evige uerstattelige Værdi. Med Glæde læses de prægtige Ting, han skriver om Oldkristendommen og Bibelen. Der er Steder, hvor hans Pen baade lyser og flammer.

Hans Bog er da, trods alle Særheder, meget velkommen som et Tegn paa Tidens Trang til Afklaring. Var der mere af Claussens Aand i vor intellektuelle Verden, saa det bedre ud.

Han er vel ikke skabt til Vejviser; men med en stor og rund Gestus aabenbarer han et mærkeligt sjæleligt Landskab. Her er dæmoniske Kræfter og guddommelig Mildhed. En uafgjort Kamp skimtes bag Sløret. Goldheden skal besjæles, Mørket oplyses. I Modsætningernes Kampsammenspil synes han at ane en Forsoning.

Sammenligningen med hans Ungdomsfælle melder sig igen. Jeg har andetsteds sagt, at Johannes Jørgensens Litteratur ikke synes saa omfattende i Erindringen, som den i Virkeligheden er. Det omvendte er Tilfældet med Claussens. De har begge mere Dybde i deres Livsopfattelse end det følgende Slægtled; men Claussens Digtning er en Skov, som er stor eller tæt nok til, at man kan gaa vild i den. 123Jørgensens er en Allé med høje Popler og Grøfter paa begge Sider. Jørgensen er den lige Vej til Maalet. Claussen er den største Omvej. Hos Jørgensen længes man stundom efter Skoven, hos Claussen sommetider efter Vejen; men begge har de givet sig helt hen.

124

HARALD KIDDE: HELTEN

(1912)

I

Svært at skrive om en Bog, der vækker saa modstridende Følelser. Jeg fristes til at lade alle Indvendinger falde, fordi Værket er saa betydeligt som det er; men føler, at jeg saa vil komme i uhjælpelig Modstrid med mig selv. Bedst da at sige baade ondt og godt ved ganske simpelt at fortælle, hvorledes det gik mig under Læsningen af det meget omfangsrige Værk.

Men først nogle Ord om Bogens Plan:

En ung Læge og hans Hustru har taget Ophold paa en gold og uvenlig Ø. Det betyder for dem den vanskelige Resignation. Under Udøvelsen af sin Praksis kommer Lægen i Samtale med en gammel Lærer, der har tilbragt et Par Menneskealdre i fattige Kaar paa den fattige Ø, og som nu ligger tilfreds og glad paa sit sidste Sygeleje. Denne Mand er resigneret, han har søgt de ydmyge Steder og har fundet Fred. Lægen tager sin Hustru med til ham, og det unge Par lytter til hans Fortælling om det lange og vanskelige Liv. Af ham lærer de saa at leve. Clemens Bek hedder den gamle, og han fortæller dem alt. Om sin Fødsel i

Elendighed, om sit Liv i Ydmyghed, om sin Alderdoms milde Fred 125og Taknemlighed. Sin Moder har han ikke kendt, sin Fader ikke heller. Hun var en Præstedatter, som en Adelsmand havde for ført. En Skøge fandt hende nede ved Havnen og tog hende med hjem til Utugtshuset. Der blev Clemens Bek saa født, og den samme Nat døde hans Moder.

Men i de nedværdigende Omgivelser, hvor hans Vugge stod og hvor hans Barndom henlevedes, lærte han at tro paa det gode i Mennesket. I denne romantiske Lastens Hule (som dog til syvende og sidst ikke er saa meget mere romantisk end Virkeligheden kan være), faar han en Plejefader i en gammel tysk Pietist, som er kommen til Danmark for at finde og redde sin bortflygtede Søster og har fundet hende ureddeligt sunken paa dette Sted. Saa er han selv bleven her, paa en vanskelig Post; han opdrager det forældreløse Barn og samler Husets ulykkelige Beboere om sig til Andagt og udøver en saadan Indflydelse, at den ene Pige efter den anden gaar frelst bort, mens Barnet Clemens modtager saa dybe Indtryk, at de bliver afgørende for hele hans Liv.

Da Plejefaderen er død, staar Clemens overfor sit Livs Valg. Hans Faders fornemme Familie tilbyder ham Støtte, hvis han vil afsværge Pietistens oprørske Lære. Han vælger det fattige Liv, han „søger de ydmyge Steder“ og rejser til Øen. I Bogens anden Del fortæller han om alt, hvad han har set og oplevet.

126

II

Jeg læste den første Del, som den, der skal gøre sin Pligt, men ikke rigtig kan. Foredragets Monotoni, den kunstige, litterære Skønstil, det gammeldags stive, stundom højtravende i Menneskeskildringen, det uvirkelige og altfor sjælfulde i Synsmaaden stødte mig, eller fik ialtfald ikke fat i min Deltagelse. Øjnene følger Bogstaverne Linje frem, Side ned; men Tankerne flakker. Jeg tilstaar, at jeg er en daarlig Læser, som har svært ved at samle Tankerne om Værket, før Forfatteren paa en eller anden Maade finder den vanskelige Vej til Opmærksomheden.

— Det var altsaa ikke sket i første Del (Fejlen var maaske delvis min, tænkte jeg dog) og temmelig mismodig gav jeg mig i Lag med anden Del. En uendelig Vej laa foran mig. Dette her bliver en drøj Tørn, sukkede jeg, Bogen er paa mange hundrede Sider og jeg bliver nødt til at læse den to Gange, hvis jeg overhovedet skal faa nogen Mening i den. Beundrere af Værket havde ovenikøbet fortalt mig, at første Del var langt den bedste og ikke saa vildt romantisk som det, der fulgte. — Og jeg syntes, at første Del var *for* romantisk!

Saa er vi ombord paa Skuden, der skal føre Clemens Bek til Øen. Er det Saltvandet og Havluften og Tjærelugten der vækker mig? — Er det de sorte Vande, der slaar og skummer mod Plankerne, der faar mig til at lytte? — Er det den urolige, dybe og vilde Natteuhygge tilsøs, der faar mig til at leve med. — Pludselig er jeg dybt inde i Bogens Aand! 127Noget har trykket paa den skjulte Knap, som hedder Opmærksomheden. Døre er sprunget op paa vid Gab og Sindet er aabent.

Den arme Clemens Bek sidder sky og lidende i Kahytten mellem raa Sømænd og raa Rejsende og hører dem fortælle om den Ø, hvor han nu skal leve Livet. De taler om Prins Gebhard den 29nde, som er Øens Herre og Fader. Engang var han Kong Frederik den syvendes Yndling, en mægtig og fejret Mand i den store Verden. Nu lever han en Skyggetilværelse, fjærnt fra Naaden, forvist til Øen paa Grund af Sædelighedsforbrydelser. Han er en Straffefange, siges der, som i Stedet for Jærnkugler bærer hele Øen om Benene.

I Kahytten raabes der højt om hans Last. Der tales raat og usminket om Tingene. De store, tunge Mænd slaar i Bordet, skoggerler, drikker og bander. Udenfor staar Natten sort, Bølgerne skvulper og skyller mod Skudens Planker og i en Krog sidder Clemens Bek og kryber sammen, ynkelig og forhaanet med sit sky Sind. Paa engang er alting bleven Virkelighed, frygtelig Virkelighed, og samtidig er alting bleven Sjæl. Saa uhyggelig er Virkeligheden og saa lidende er Sjælen — men samtidig saa stærk! Raaheden vilde kvæle den; men formaaede kun at frigøre den og nu fremtræder Raaheden ligesom gennemlyst af den sejrrige Sjæl.

Det er Poesi!

Og Virkningen stiger! Der følger nu en Skildring af Skibets Ankomst til Øen. Inde paa den sandede, stenede Strand er hele Befolkningen samlet i brændende Længsel efter at høre Nyt fra den Verden, 128som de er afskaaret fra. De staar og stirrer „ubevægelige som Skygger, som Døde“.

„— Ikke en Bolig at øjne, ikke en Strimmel dyrket Jord, kun den stenede Strand, kun Klitternes sandfygende og marehalmsraslende Toppe, kun Højderækken bagved, sortgrøn, stejl som Verdens Grænsemur“.

Men et kort Citat kan intet Indtryk give af denne Skildring, hvis Ejendommelighed netop ligger i Digterens lange Taalmodighed og dybtliggende aldrig slukkede Glød. Der slaar os et Pust af Uhygge imøde fra denne sørgelige Strand — vi føler, at vi er kommen til de fordømtes Ø. Og dette Indtryk uddybes nu og fæstnes efterhaanden, Ord for Ord, Side efter Side med lidenskabeligt indtrængende Kunst.

Da Posten kommer iland bliver Menneskeklyngen levende, urolig som Sandet og Marehalmen. Man stimler sammen, brydes mod hinanden. Skyggerne flakker hid og did paa den øde Kyst. Og ud af den navnløse Flok særtegner sig nu efterhaanden én efter én, de som er de ulykkeligste mellem de arme: Embedsmændene som forsmægter, fordi de har kendt andre Egne og andre Forhold; de fortvivlede, de halvgale og de gale.

Rent teknisk set er dette et Mestergreb. Vi staar straks Ansigt til Ansigt med alle dem, hvis Skæbner vi nu skal lære at kende.

Her kommer Tolder Vendelin farende forbi med sine vanvittige Øjne og Uniformskasketten; han løber Øen rundt som et Rovdyr i sit Bur. Oppe i Klitten staar en Olding med flagrende Kappe støttet 129til Stokken og venter dirrende paa Bøger og Aviser. Og nede paa Stranden staar en Dverg med en mægtig Pukkel og fægter med sine lange Arme i Luften. „Aviser til Jacobus Ur, Bøger til Jacobus Ur“, raaber han! Men op over alle rager Prinsens afrakkede Skikkelse, „som et Kæmpeskelet af en Fugl, med en udhungret Ørneprofil og en skingrende Fistelstemme“. Midt i Menneskeflokken holder hans Kærre forspændt med en ynkelig lille forpjusket Hest. Køretøjet er malet i alle Regnbuens Farver og oversaaet med Guldstjerner og Guldkroner, og denne fortvivlede Narrepragt er det eneste, der lyser i det blege, forblæste Landskab. Det er Herskerens Tron-Vogn, for Prinsen er Hersker i dette Helvede, fordømt til at være de fordømtes Fyrste!

Men jeg gentager: det nytter ikke at citere — man maa læse denne Skildring, der har det uforglemmeliges Præg. Det er umuligt at give det fulde Indtryk af den vilde fantastiske Stemning uden at tage Alting med. Her er ikke et Ord for meget, ikke et Ord for lidt! Billedet er mægtigt i sin Uhygge. Her blæser de isnende Vinde fra Dantes inderste Inferno!

Og vi følger Clemens Bek videre paa hans første Vandring mellem Øens elendige Huse, mens han lytter til den første Beretning om de Mennesker, han nu skal leve imellem, og hvert Skridt vi gaar, føler vi fysisk, som om det førte os videre frem ad tunge Veje, og vi ser Tingene for os haandgribelige og ubegribelige. Hvert Ord, der siges, er selv som et Skridt, der fører os dybere ind i en sælsom og afsondret Verden.
130

Dette er paa engang virkeligt og uvirkeligt! Saa spøgelsesagtig fremmedartet, saa truende tydelig er Virkeligheden, naar vi kommer til den med nye Øjne! Naar vi tager imod den, saa den gaar os til Marv og Ben! Naar den fylder Sjælen og gennemtrænges af Sjæl!

Det Greb som Digteren med denne Fremmaning har faaet i Læserens Sind, slipper han ikke, selv om Højdepunktet af Helhedsvirkning er naaet her. I Skildringen af de forskellige Skæbner, som nu følger, føler man stundom, at der ikke har været Virkelighedsstof nok tilstede, saa har Fantasien maattet nøje sig med Romantik og Overdrivelse.

Men atter og atter fornyer Digteren sin Magt over vort Sind; hans mørke Lidenskab kølnes ikke, og vi er Fanger paa Øen til Bogens sidste Blad. Da er alle de, som har levet Livet samtidig med Clemens Bek døde. Forløste! Da dør ogsaa han. En ny Tid er allerede begyndt for Øen, som længe henlaa saa forladt i Havet, men som i sin Kummer havde saa stor en Himmel over sig.

III/

Naar jeg nu vender tilbage til første Del og læser den paany, svigter Opmærksomheden mig ikke. Den Respekt, jeg har vundet for Værket, gør, at jeg glider lettere hen over det, som støder mig. Jeg ser nu Storheden i Anlæget, det hele og sande i Digterens Stræben fra først til sidst og tager villigt imod enhver Skønhed, hans Skildringer rummer. Alligevel! hvis jeg lægger Bogen fra mig og atter tager den 131efter en Stunds Forløb, er der næsten altid noget, jeg maa overvinde, før jeg helt er med igen.

Den Indvending, som stadig melder sig, rammer Fortælleren. I sin Mildhed virker han stundom sødladen. I hvert Tilfælde er det svært at danne sig et levende Billede af ham.

Det kommer af den Uoverensstemmelse, der er imellem hans Væsen og hans Fortællemaade. Digteren har sin Stil, men hverken i godt eller ondt har den noget med den beskedne Skolelærer at gøre. Det virker derfor usandt, naar Clemens Bek stadig forundrer sig over, at nogen vil høre paa, hvad han har at sige. Dertil dyrker han Ordet for meget.

Fortælleren bliver paa denne Maade ligesom skjult bag en Sky af sine egne Ord. Men trænger vi igennem denne Sky, ser vi, at der i Virkeligheden er god Sammenhæng i hans Væsen, saaledes som Kidde har skildret ham. De Følelser, han indgyder os, er alligevel blandede.

Clemens Bek er en sygelig, værgeløs og defekt Natur, paa Forhaand dømt til at hundses af de grove og til at spottes eller ynkes af de stærke. Vi maa tage ham med hans Fortrin og hans Mangler. Kidde søger slet ikke at besmykke ham; han selv sandelig heller ikke.

Nogen egentlig Helt i Forsagelse er han vel neppe; dertil er han helt igennem for passiv; og hvad der vækker en vis Uvilje imod ham, er det sygelige i hans Usanselighed. Han taler saa meget om Kødet og fortærende Ild og hede Aandedræt paa en Maade, som gør, at alt fysisk bliver lidt ækelt.
132

Men vi maa lade ham gælde, som han er, og som Kidde vil det: et Legeme i Forfald, en halv nøgen Sjæl. Han har sin dybe Modtagelighed og sin stærke Tro. Tilsidst er han da ogsaa *kun* Sjæl.

Naar vi ser tilbage paa Bogen med dens mærkelige Kunst og dens høje Stræben, bliver „Staklen“ til noget mere for os end blot sig selv. Han bliver til den, der rummer hele Øens Liv; og vi forstaar Digteren og under Clemens Bek Heltenavnet.

133

SVEN LANGE

Sven Lange hører til den Digter-Generation, der traadte ind i Litteraturen omkring 1890, og som betød et stilfærdigt Gennembrud af Natur og Sjæl. Der var blevet temmelig tørt i vort Aandsliv. Nu kom der et nyt Regnskyl af Poesi. Stemninger og Anelser blomstrede frem, hvor Meninger og Meningsløsheder havde gjort Jorden haard.

Det var ikke nogen samlet Flok af Digtere, der kom, ikke nogen kompakt Masse med Fane og fælles Vilje, snarere kan man sige, at en lille Øgruppe var skudt op med farbart Vand mellem Kysterne. Sven Langes Ø laa nu et Stykke borte fra de andres, noget nærmere ved Tidens kulturelle Fastland; men en Ø var det!

Medens de andre med Forkærlighed skrev Vers, var han Prosaist og Kritiker. Ved sine *Meninger*var han vel ogsaa fastere knyttet til den brandesianske Stol end nogen af de andre; men det var ikke Meningerne, der gav Musiken i hans Kunst.

Langes Ungdomsradikalisme havde et Præg af Desperation, som viste at det gærede i Grundstofferne. Det er ikke godt at sige, om det var Realisten eller Fantasten i ham, der førte an. De gik vel Side om Side.
134

Gæringen i hans Sind viste, at han ikke var, hvad man kalder „forud for sin Tid“, som nogle af hans Aarsfæller, der paa en mærkelig og pludselig Maade ilede et nyt Aarhundrede imøde. Lange var sin Tids Barn, helt igennem „fin de siécle“, som man sagde den Gang; men denne Tidsbestemthed, der har præget ham, skal ikke blot lægges ham til Last, den har ikke gjort hans Kunst mindre interessant. Han havde sin egen Oplevelse, der har givet nogle af hans Bøger en særegen Dybde og en særegen tragisk Stemning.

Det bedste i hans Digtning udtrykker Smerten ved det gamle Kultursamfunds Undergang. Ingen er dybere knyttet til Traditionen end han, og faa er saa gennemdanske i hele deres Væsen. Men der er en dobbelt Bund i Smerten. Han kæmpede i den sejrrige Oprørshær mod noget, som han med tusind fine Traade var knyttet til, og han kæmpede som sidste Mand og anede ogsaa Oprørets Undergang. Nederlag paa Nederlag, Romantikens og Naturalismens Nederlag, skaber hans Digtnings Patos. Paa Ruinerne staar en Skeptiker, som i alt Fald ikke længere tror paa Tvivlens Velsignelse. Propagandaens Tid er ude.

For at klarlægge hans æstetiske Egenart, kan man sammenstille ham med den, der utvivlsomt er hans Antipode: Johannes Jørgensen. Trods Modsætningsforholdet har de et fælles Udgangspunkt i en Grundstemning af Mismod og Vemod, Mismod overfor Livet, Vemod i Erindringen. Der er imidlertid den betydningsfulde Forskel, at Jørgensens Digtning er en Monolog, Langes en Dialog. — Jørgensen er 135Vandreren, der bærer paa en Smerte, som han er ene om. Hos Lange er der altid flere om Smerten, der lides og medlides i Modsætning og i Sammenhold.

Det, der erindres af hans Kunst — og det erindres dybt og længe — er en fælles Klage, stille Ord, tyste Stemmer. — Et Tusmørke sænker sig over Sjælene, som om Sorgens Engel stod i Stuen og udbredte sine Vinger over den døde Lykke.

Varsomhed, Nænsomhed kendetegner denne Kunst. Blidhed er Grundtonen i Langes sammensatte Væsen (selv om han, som mange sarte Blomster, unægtelig har nogle Pigge hist og her). Han kan ofte minde om Vilhelm Hammershøi og om godt dansk Porcelæn med de tre Bølgelinjer som Varemærke.

Det er en Nydelse at lade sig bære af hans Prosa med dens blanke Overflade, der bølger sagte uden at brydes, og som udbreder en dæmpet og mild Glans.

Hvilken ejendommelig Modsætning mellem denne ægte danske Stil og den lige saa ægte, stofmættede, kraftdampende, grødefulde Sommerprosa, der kom fra Jylland. Langes Farver er høstligt afklarede, et stille Vand med fine Spejlinger.

136

PELLE EROBRERENEN

Man forstaar den dybe Bevægelse, som maa have grebet Andersen Nexø, da han skrev de sidste Linjer af sit store Værk. Ligesom Renaissancens Kunstnere, der malede deres eget Portræt i et Hjørne af Billedet, har han tydelig peget paa sig selv i Forfatteren Morten, der siger „Pelle Erobrerens“ sidste Ord: at han vil skrive en Bog og den skal hedde „Pelle Erobreren“.

Man tilgiver Morten den Stolthed, hvormed han udmaler Værkets kommende Virkning, og man forstaar Andersen Nexøs Bevægelse, selv om man ikke netop i det Øjeblik helt kan dele den, for Bogens Svaghed ligger netop i dette lille Ord „Erobreren“ og dens Slutning er ikke dens Styrke, fordi den ingen egentlig Afslutning er. „Pris ingen lykkelig før hans Død“, sagde den vise Solon, og Pelle staar midt i sin blomstrende Manddom, glad over sit kun netop paabegyndte Livsværk, da Forfatteren siger ham Farvel. Hvordan det egentlig vil gaa med dette kooperative Foretagende, som Pelle staar i Spidsen for og som formenes at skulle vippe Verden, kan man jo slet ikke vide. Det er kommen i Stand ikke ved Erobring, men ved en gammel Kapitalists Hjælp og Forfatteren har maaske endog selv en 137lille Tvivl. Han lader ialtfald Pelles egen Kone være en forhærdet Kapitalistnatur, som tappert hævder, at hun vil have sin egen Jord.

Alligevel — Hvis der er Grund til at mane Solons Alvorsord frem overfor „Erobreren“, vil den gamle Vismand dog nok lade Pelle og hans Lykke passere uden videre Tvivl. Pelles Lykke er solid, den bestaar i, at han er et prægtigt Menneske, og selv om hans Erobring, det kooperative Foretagende, ikke skulde overleve ham, har han Rigdomme nok i sin egen lyse Natur, i sin sindige støtte Mandighed, i sin Kærlighed til Hustru og Børn. Han har nu engang Haabets og Troens Gave og dertil sin store Dygtighed. Er han ingen Erobrer, saa er han dog en Lykkeper og det — vel at mærke — en Lykkeper, som fortjener sin Lykke.

Ja Lykkeper! Andersen Nexø har tilegnet sin Bog til Henrik Pontoppidan, Lykkepers Forfatter. Og ikke alene Værkernes Størrelse, deres Betydning og deres om hinanden mindende Titler opfordrer til Sammenligning — deres dybe Forskellighed gør det endnu mere! De er forskellige i deres inderste Marv, for Lykkeper er en Tragedie og Pelle Erobreren er trods alle Kampe en Idyl. De to Bøger burde vist have byttet Navne. „Erobreren“, det smager ialtfald mere af Tragediens Sankt Helena end af Idyl, og Pontoppidans Lykkeper, som har en saa mægtig Erobrertrang, „dør ensom paa Sankt Helena“.

Dør ensom efter et Liv i bitter Strid og er dog en Erobrer ud fra det gamle Ord, at den, som overvinder sig selv, er større end den, som indtager en 138Stad. Jeg kender intet mere gribende end Lykkepers Død og hans fjerne Farvel til Jacobe. Uden et Glimt af Sentimentalitet, med en Kunst, der er saa sober, at den synes renskuret, ender denne Bog, der under Læsningen ofte virker kold, haard, ja fjendtlig, med en Magt, som om alle Landets Klokker paa engang begyndte at runge. Et Øjeblik — og derpaa Stilhed. Læseren sidder ensom og ser ud i Nattens Mørke; men Stjernestraaler rører sagte ved hans Hjerte. Det er Tragedie! Saaledes virker

Tragedie!

Pelle er ingen tragisk Natur, ikke egentlig interessant — lidt skyggeløs og derved bliver Bogen i sin inderste Tone Idyl og dens Virkemidler Lykkepers totalt modsatte. Idyllen kan ikke stige som Smerten, den hviler, den kan ikke grave dybere og dybere ned, for da forstyrres den. Idyllen kæmper ikke med Ufred og naar derfor heller ikke den højeste Fred. I sin Tillid og i sin Skønhed er den enfoldig ogsaa i Ordets kritiske Betydning.

Naar Pelle Erobreren alligevel taaler Sammenligningen med „Lykkeper“, saa er det fordi den ogsaa er enfoldig i Ordets ædleste Betydning. Den er ikke „stor i sit Anlæg“, som et aandeligt Bygværk med Taarn og Spir, men den er stor i sin rige Udfoldelse af Menneskelighed! Der er et myldrende Liv i denne Bog, fra den Bornholmske Proprietærgaards Karlekamre til Nørrebros Kaserner. Fra Husmandsstuen, hvor man knap kan røre sig for Børn, til de snevre Trapper, hvor det er svært at komme forbi. Et Mylder af varmblodigt Liv, som vor Litteratur næppe har Mage til!
139

Der er jo Sorg nok i alt dette, Smerte, Sygdom og Død, Had og Raseri, men Værkets inderste Musik, den, som det munder ud i, er bestandig gylden af Idyllens varme Lys, som udstraaler fra Forfatterens eget Hjerte. Han maa endogsaa finde paa slemme Romantrics for at faa Mørke nok til Gang i Handlingen. Som om Livet ikke var slemt nok til at skabe Handling i en Fattigmandsskildring! Nej, til en Handling, som skal ende lyst, er de opdigtede Ulykker maaske nemmest at komme igennem.

Skønnest i dette sidste Bind af Værket staar Pelles Hustru Ellen. Andersen Nexø giver hende en Lovsang og hun fortjener den. Indenfor hendes Forbeholdenhed, hendes uberørte menneskelige Stolthed tindrer der et Lys, som vokser til en lille Sol af Kærlighed. Den stiger langsomt og gyder sin Velsignelse over Pelles Liv. Og saa er hun ovenikøbet Kapitalist! Vidste man det ikke før, saa var dette nok Bevis for, at Andersen Nexø er mere Kunstner end Agitator. Han elsker Sandheden — en Smag, som Agitatorer ingenlunde deler. Der er en gammel Historie om en dansk Præst i Norge under „Dansketiden“. Han kom fra Kirken ud paa Tunet og mødte der Hovedmanden for den fjendtlige Menighed. Præsten smed den sorte Kjole og stod i Skjorteærmer, rede til at slaas. „Der ligger Præsten og her staar jeg!“ sagde han. Det samme gør Andersen Nexø, da han midt i sit kooperative Foretagende lader Ellen holde paa sit.

Det er jo i det Hele taget ikke Agitationen, der virker i denne Bog. Det er Poesien og det er en helt
140anden Magt, som har sin egen Gerning at gøre. Tænker Læseren tilbage paa den Verden, han har vandret igennem, saa vælder der ham en Rigdom af Minder imøde, men over dem alle hæver Far Lasse sig. Han er fattig og han er svag. Men skønnere Skildring af Smaamanden kan ikke gives, for han er stor. Med sine hvide Skægstubbe og sine gamle, lidt rystende Hænder lever han sit ydmyge Liv. Bliver ved at leve det, for han kan ikke glemmes. Jeg ved ikke, om man ønsker et helt andet Samfund netop for hans Skyld — for da vilde han jo være en anden — mindre arm maaske, men ogsaa mindre stor. Man tænker ikke særlig paa sociale Reformer, mens man læser om ham; men man bliver, som det hed i de gode gamle Dage „et bedre Menneske“ af at kende ham. Det er Poesi. Saaledes kan Poesi virke og det kommer vel ogsaa paa en eller anden Maade Far Lasse og Samfundet en bitte Smule tilgode.

Saa er der da Grund nok til at lykønske Andersen Nexø ogsaa med hans Erobrergerning. Han har erobret en Verden af Mildhed for den danske Litteratur.

141

JAKOB KNUDSEN

Jakob Knudsen er gaaet bort, Pennen er falden ham af Haanden, klirrende som et Sværd. Det er en stærk Mand, for hvem Grebet er glippet i det Øjeblik, Kræfterne sivede bort. To Næver, som kunde løfte tunge Ting og slaa haardt, ligger nu stille hen.

Maaske er det gaaet andre som mig: Naar det hændte, at vi led under Tvivl paa Kraften i den danske Stamme og søgte Beviser for at bevare den dyre Tro, saa var der intet Navn, der hviskedes tydeligere i vort Sind end hans, og vi gentog det højt og med Stolthed. Jakob Knudsens Danskhed var saa uomtvistelig, som hans sunde Styrke var det. Han var en Dansker med svære Kræfter. Jyden er stærk og sejg, siger man — nu er denne stærke og sejge Jyde ikke mere iblandt os.

Man søger forgæves nogen at sammenligne ham med; oftest nævnes han vel i Forbindelse med

Bjørnson, af hvem han havde modtaget stærke Impulser, og som han baade elskede og dømte strengt. Han ejede intet af Bjørnsons mageløse Evne til at fortrylle og imponere med majestætisk Optræden, han udstraalede ikke en herlig Lyrik, som den store Nordmand, han kunde ikke synge, men han var langt mere simpel og usvigelig naturlig som Fortæller. 142Var der mere Glans over Bjørnsons Fremstilling, saa ejede Jakob Knudsens Skikkelser til Gengæld et stærkere Liv. Han havde et fastere Greb i sit Stof og kendte sine Skabninger bedre, han levede og aandede med i deres Vækstliv og Opløsning som en sand Fader. — Hans Aand var ogsaa dybere og mere selvstændig end Bjørnsons.

Hans Begrænsning som Digter laa i, at han var stavnsbunden, Byens Liv var en lukket Bog for ham; men paa sit eget Omraade naaede han mere end een Gang at frembringe Værker, der samtidig var jævne, sære og store. En Række af hans Bøger med „Den gamle Præst“ og „Sind“ i Spidsen tør roligt tage Kampen op med Tiden.

Hvor var han dog særegen fra Hælen til Haaret, og for den Sags Skyld til Kasketten med. Han lignede i en vidunderlig Grad ingen anden. Der var ikke noget glattet ud ved ham, ikke en Tøddel var ofret paa Allemands Alter.

At se ham paa Kjøbenhavns Gader var en Oplevelse. Stor, tung, med det rødmossede, runde Ansigt og Rester af graahvide Krøller under Bondekasketten kom han traskende, besværligt støttet til sin Stok. Gammel og ung, Olding og Barn! Folk, som ikke vidste, hvem han var, syntes vist kun, at han var underlig, en sær Figur, en Mand fra Landet paa Østergade; men de, som kendte ham og saa ham rigtig, sagde: Ja, det er Jakob Knudsen! Og det betød i en Sum noget enestaaende. Det betød, at hvis denne Mand kunde minde om en Bonde eller om en Degn, saa tillod han sig netop derigennem en overdaadig Særegenhed.
143

Naar man talte med ham, var han ikke bange for at dreje sine Tommelfingre om hinanden og se saa folkelig ud, som han var skabt. Han havde Raad til det. Man skulde nok komme til at opdage Myndigheden i hans Blik, Barskheden over hans Bryn og Lunet i hans Smil. Der var ingen Fare for, at Kraften, Frodigheden og det Hvasse skulde forblive ubemærket, som han sad dér i al landlig Uskyldighed og Enfold. Han var i Sandhed en Mand.

Hans Danskhed krævede slet ingen Dokumentation. Vor Herre véd, at han har formet Folkene forskelligt, og kan han ikke holde Rede paa os paa anden Maade, saa kan han det ved Hjælp af Jakob Knudsen, og han vil heller ikke tage fejl af, at vores prægtige Digter var Jyde.

Jeg rejste en Gang i Jernbanekupé med den store, tunge Mand, som da var plaget af Gigt. Jeg spurgte ham, hvad han syntes om at bo paa Sjælland, han havde netop købt Byggegrund i Birkerød. — Jo—o, svarede han, jo—o; men tilføjede, at han savnede Blæsten.

Savne Blæsten paa Sjælland! Det kan i den hele vide Verden vist kun en Jyde! Endda havde de frygtelige himmerlandske Vinde hærget ham med Gigt; deres Isnen og Tuden var gaaet ham til Marv og Ben. Det var en tapper, jydsk Sjæl, som kunde elske den endnu.

Saa folkelig som hans Væsen i visse Henseender ytrede sig, saa var han dog en Aristokrat, en født Herretype helt igennem. Ja, han havde maaske endog en Forkærlighed for medfødt Elegance og Finhed, rig paa Modsætninger, som han var.
144

Mamuthen elskede Hjort og Antilope! Han brød sig blot ikke det fjerneste om at synes anderledes, end han var og Aristokraten i ham skulde nok hævde sig uden Kunster. Han var sig selv som Bonde og Fyrste! I denne Forening af Folkelighed og Stolthed røber hele hans Væsen sig. Han elskede det naturvoksne enten det var fint eller grovt. Der var kun en Ting, han hadede med sin ærlige Sjæls fulde Had. Det var det forkludrede. Han var en Fjende af Forlorenhed, af Vrøvl og Bavl, som ingen anden. Hans Humor var overmenneskelig, diabolsk, naar han klædte Humbugen af til Skindet. Hans Blik havde det Lyn, som lysner op.

Øjeblikket er ikke til en indgaaende Karakteristik af hans Værker. Men han har tegnet sig i saa stærke Linier i vort Aandslivs Historie, at hans Billede staar klart og tydeligt i store Træk for vor Bevidsthed.

Paa et Tidspunkt, hvor Realismen var bleven til Sand, en Haandfuld bitte smaa Iagttagelser, der silede bort mellem Fingrene, hvis de da ikke klæbedes sammen med Slim, kom han med Muld! Han kom med en Virkelighed, som fik alle Realister til at studse, for denne Virkelighed var jo levende! Hvad var det, der bandt den sammen? Det var Sjæl!

Mange som maatte beundre hans Realisme, tænkte, at hans naive Gudstro var en lille Pukkel paa hans Talent, en Svaghed, som han vilde overvinde, og saa vilde den rene Realisme blive tilbage. — De tog nok fejl! Mens Virkeligheden blev borte mellem deres Fingre, holdt han den fast, fordi han havde Tro. Man mene om hans Filosofi og paradoksale Religion, 145hvad man vil. Havde han været uden Tro, saa havde han ikke følt

Sjælen røre sig i Tingene.

I sin Personlighed søgte han at forene to store Modsætninger fra dansk Aandsliv: Grundtvig og Kierkegaard. Han saa paa Grundtvigianerne med Kierkegaards Spot, og han saa paa Kierkegaard med Grundtvigs brede Livsfølelse.

Han havde lært af Brandes og Naturalisterne, og hans robuste Natur bugnede af sundt Hedenskab, men paa hans frodige Marker blev Gødningen ikke lagt for at kvæle Væksterne. Blomsterne fik Lov til at vokse frem. Tre Blomster med gamle naive og ærværdige Navne værnede han med øm Haand: Tro, Haab og Kærlighed.

Naar en stor Kraft gaar bort, gribes vi af Vemod, vi bøjer os tavse; men vi fornemmer ogsaa, at der sker noget, at Døden er noget virkeligt, dens Majestæt løfter sig, og dens Dybder aabner sig for os. Saaledes saar den Kraft, der gaar bort, Spirer til ny Kraft, hvis der er Grojord.

146

JEPPE AAKJÆR

Sin Jordlod ejer han Fod for Fod,
de rindende Vande og Luften med,
fra Aaens Bund og fra Rugens Rod,
til Lærkens sitrende Stoppested.

Hvis Folket skulde vælge sin Digter med Stemmeflerhed, vilde det efter al Sandsynlighed blive Jeppe Aakjær der kom ind. Hans Vers er naaet videre ud end nogen andens. Han har flyttet Grænsepæle for Poesien og gjort dens Land større. Navnlig har han Jylland i sin Haand, og paa dette Punkt er der ikke nogen Uoverensstemmelse mellem Hovedlandet og Hovedstaden. Det tyder paa en sund Friskhed i Københavns Natur, at den tager saa hjerteligt mod Sangeren, som kommer med Jord under Støvlerne.

Skulde der stemmes paa selve Parnasset og vælges en primus inter pares, vilde det næppe gaa saa glat. Det er meget muligt, at Jeppe Aakjær ikke vilde blive kaaret, hverken i første eller anden Omgang, men derfor er det ikke udelukket, at de indespærrede Kardinaler, hvis de absolut skulde være enige, før de fik Lov til at slippe ud, vilde kaste deres Stemmer paa Rugens Sanger.

Et vist Maal af Enighed kan samles om hans 147Poesi. Digtekunstens kyndigste Elskere og Dommere, som kender Versets Hemmeligheder tilbunds, kan nok indvende et og andet mod hans lyriske Produktion. Der er en Del almindeligt Trav i hans Rytmer, og hist og her en sentimental Graadklump i hans Hals; men der bliver alligevel nok tilbage. Ingen vil gaa imod Aakjær, Kritiken maa altid ende med en Godkendelse. Det staar fast, at han har skrevet en Række Digte, som gaar lige ind i det brede Folk, stemplet med det aristokratiske Stempel, som ingen digterisk Popularitet kan undvære. Det, han har givet Danmark, er forsvarlig godt, det er ikke Oehlenschlägers yppige Frugter, ikke Drachmanns Vin, ikke Sophus Claussens hemmelighedsfulde Bryg; men god dansk Kost, friskbagt Brød, lifligt nykernet Smør, et skummende Krus Ø1 og en diamantklar lynende Dram.

Den, som skriver dette, har maaske mere at indvende mod Aakjær end de fleste; men fornægte hans Poesi. Nej! Agitatoren tramper nok temmelig tungt; men temmelig sporløst alligevel. Man glemmer ham let, naar man husker paa Digteren.

Der er forsaavidt god Mening i, at man fejrer hans Fest med et Forsøg paa Enighed, da der jo virkelig er en vis bred Basis af Samstemmighed tilstede; men om der er Stof nok til at bære en saa drabelig Idyl er jo et Spørgsmaal, som jeg ikke kan besvare. En Digter maa imidlertid vurdere, at der vises Upartiskhed overfor Poesien. Det gøres her af den ene Part. Om den anden Part kan lære noget af det, ved jeg ikke.

For at bestemme Aakjærs Egenart og hans særlige 148Stilling, kan en Sammenligning være nyttig. Hvordan staar han overfor Drachmann, som forrige Gang blev fejret paa Raadhuset? Aakjær har ikke hans Vingefang, intet af hans Overdaadighed, heller ikke hans fænomenale rytmiske Evne, der i lykkelige Øjeblikke frembragte Underværker af Ordmusik.

Men Aakjær har sine Fortrin. Han staar fastere plantet paa Jorden, i nøje Forbindelse med de Strømme af Kraft og Sundhed, som udgaar fra den. Det kan synes underligt at prise en Lyriker, fordi han ikke er altfor lyrisk. Men det er et Fortrin! Folket kender sig selv i Aakjær. Han giver dem det, de har i sig, men ellers ikke

kan faa fat i, det daglige Livs Poesi, Arbejdets Værdighed og de simple Tings ophøjede Skønhed. Det er en stor Gave! Hans poetiske Rige er mindre end mange andres, men til Gengæld behersker han det, og gennemtrænger det og *er* saa helt og aldeles i det, at det bliver stort derved. Det vinder i Tæthed, hvad det mangler i Udstrækning. Han ejer sit Omraade paa en Gang som en Bonde og en Digter, som en Muldvarp og en Lærke, der stiger op mod Solen; men aldrig taber sin Traad til Jorden.

Den dybe Samhørighed med alt, hvad der gror og rører sig i hans Verden, er hans digteriske Adelsmærke. Han er Gaardbruger ogsaa i sine Vers; men han ejer Haren og Ræven og Musene og Himlens Fugle, lige saavel som Horset og Koen og Grisen og Hønsene. Lad være, at der er en Smule Pose i hans Holdning; det vil maaske ikke sige stort mere, end at han markerer sin Natur, hvilket stundom 149kan være nødvendigt for en Mand fra Landet, der ikke vil sætte sig selv overstyr i Byen. I sine bedste Digte ejer han i fuldt Maal den gældfrie Selvejers jævne Majestæt.

* * *

Naar man kan sige til den ene Part af Festens Givere: Hvor kan I fejre denne Agitator! saa kan man sige til den anden: Hvor kan I fejre denne Digter! Aakjær er jo den frommeste Sanger, der har været i Danmark, siden *Ingemanns* Dage! Denne Dobbelthed forklarer meget, og den kaster et mærkeligt Lys over Tiden. Hjemstavnsdigtningen blev jo baaret naturligt frem af den demokratiske radikale Bevægelse; men i sig selv rummer den udpræget konservative Værdier. Den er dybt national (uden at have noget nationalt Program), og den er hos Aakjær idyllisk og derfor from.

Naar man læser „Rugens Sange“, hans ypperste og mest udbredte Værk, og derved bliver klar over, *hvad* det er, der har skabt Digterens Ry, kan man blive betænkelig ved de Modsætninger, der rummes i Manden. Det er ikke, fordi jeg vilde foretrække en modsætningsløs Personlighed. Tiden er oprevet og maa være det, og det frie Aandsliv har Ret og Pligt til at søge og prøve og gennemvandre alle Veje for at finde Værdierne; nej det, som virker forkert paa mig, er noget helt andet. Det gaar saa mærkelig glat og smertefrit til hos Aakjær. Han føler formodentlig ikke Disharmonien, fordi han taler ud af samme naive Sind baade som Digter og 150Agitator (men den Naivetet, som er Guld i Poesien, er ikke fem Øre værd i Tankens Verden). Han er en uforbederlig Idylliker. Jeg har ham mistænkt for, at han er idyllisk, ogsaa naar han er grov.

Mon han egentlig er saa udpræget Jydsk, som det siges? Han minder mere om Ludvig Holstein, end om det stridige stærke, som vi kender fra Jak. Knudsen og Johs. V. Jensen. Aakjær ser paa den cimbriske Halvø med en Øbos Blik. Maaske er det en af Grundene til den almene Yndest, han nyder, at hans Jylland er saa *dansk*.

Hvad der slaar mig med Undren er Fromheden i det Livsbillede, han giver, og det ikke blot i Ordets neutrale Betydning. Ingen anden Nutidsdigter har tilnærmelsesvis saa meget *Kirke* med i sin Poesi. Klokkerne ringer og Alteret lyser, Bønderne og Børnene beder, Salmerne toner og Dagen slutter „i Jesu Navn“. Selve den berømte Havre er from, og beder Aftenbøn.

Det gaar ganske naturligt til, at hans Sange har disse Toner. Han digter jo om Virkeligheden, og Barndomsminderne er hans Poesis dybeste Kilde. Men man kan dog ikke lade være at undres en Smule.

Jeg for min Del synes stundom, der er for meget af det Gode hos Aakjær, jeg kommer til at længes efter Uro. Et enkelt Digt, det dialogiserede „To Siv“, virker med sin tragiske Grundstemning befriende. Han har aldrig skrevet noget mere henrivende end denne Klagesang, hvor Idyllen bliver brudt. To stakkels beskedne Siv taler sammen om Haren og de smaa blinde perlegraa Museunger, 151som bor hos dem og nu trues de alle af den onde Plov. Hvis denne Fortælling ikke havde den Fejl at være skrevet i de yndigste Vers, vilde de smaa Museunger og de stakkels bekymrede Siv gaa Verden over, saa godt som noget af H. C. Andersen. Hvilken Ømhed for alt, hvad der rører sig under Solen. Hvilken Renhed og Fylde i Følelsen!

Dette Digt hører ikke til Aakjærs mest berømte og er paa en Maade enestaaende i hans Produktion; men ellers maa man jo sige, at det virkelig er hans gode Vers, der er naaet videst ud. Det storladne, tungt henskridende Karup Aa, som maaske er det mest udpræget jydske han har skrevet, og „Havren" med sine morsomme ringlende Overraskelser, sit Klokkespil i Vindene, sine Byger af Smil.

I et enkelt Digt, som Aakjær har ladet indhugge i Sten til Minde om sine Forældre, har han givet et fortættet Udtryk for det ypperste i sit Væsen:

Her vendte Far sin Plov, aa saa mangen, mangen Gang,
naar Graalærken højt over Sandmarken sang.
Her gik min stille Mor i sin grove graa Kjol
og saa med tynget Blik mod den synkende Sol.
Thi satte eders Søn, denne liden graa Sten,
til Minde om en Færd der som Duggen var ren.

Det Digt fortjener sin Granit. Det er let og tungt som et Suk; men trods sin lille ydmyge Skælven, er det

Stenstil. Hvad her er samlet af plastisk Billedvirkning er vidunderligt. Vi ser den Far og Mor, og vi føler Slægternes Gang og de tungt henskridende. Tider. Her er Landet og Lærken, den dugfriske Morgen og den vemodige Kvæld. Pet Digt 152adler sin Sten og den Sten adler sit Digt. Man skulde ikke tro, at Materialet kunde betyde noget videre for Poesien; men her kan ikke ske nogen Adskillelse uden Tab. Stenen gør Digtet til en Handling, Ordene faar Virkelighedens fulde Tyngde og er symbolske for det Bedste hos Aakjær. Den Graasten har Hverdagens Farve og al dens fortættede Bærekraft. Vi fornemmer dens bundne Vilje, som stod vi overfor Naturens Haand, der er knyttet om sin egen Styrke. Kan vi ikke udløse Energien, som bor i Stenens Atomer og lade den trække Læsset, saa kan vi dog af Stenskriften udløse den Kærlighed, som driver hele Værket og bærer alle Byrderne.

II

Jeg har liden Lyst til æstetisk Pindehuggeri; men der er noget i Harald Nielsens Post festum-Artikel,*) som gør ondt ikke blot i min poetiske Nerve, men ogsaa i min Følelse (for den Sags Skyld ogsaa i min Forstand). Han bruger desuden sin Kniv netop paa to af Aakjærs Digte, hvis Skønhed jeg forleden fremhævede her i Bladet, og Læseren vilde let forvirres, hvis jeg lod hans Ord staa uimodsagt. Min „Festartikel" indeholdt en Bedømmelse, som jeg staar ved, ogsaa paa Hverdage.

Harald Nielsen har saa længe beskæftiget sig med Politik, og denne Verdens nyttige Ting, at Døren til hans æstetiske Sans maaske er gaaet i Baglaas. Dybest set er det vel Sympatien, han har lukket af for. Der vilde ikke være saa stor Forskel paa vor Vurdering, * – 153som der nu er, hvis han ikke netop gik løs paa Værdierne og forringede det Gode, saaledes at han endogsaa finder Had, hvor der er Kærlighed.

Om Digtet „To Siv" taler han med Forstaaelse, men det lykkes ham dog at fordærve dets rene Poesi for sig selv. Det ender ynkeligt, siger han.

Vi er Siv. Vi er Siv.
Vi har intet Krav paa Liv!

Hvad han faar ud af disse to Linjer er forbavsende! — Skal jeg være meget nøjeregnende, saa medgiver jeg, at Ordet „Krav" skurrer en Smule mod Tonen. Det falder ikke helt naturligt for Sivet (som ellers taler med det blideste Mæle), at sige „Krav", men dette er jo kun en bittelille sproglig Plet paa et ellers helt igennem henrivende poetisk Værk. Hvis det er dette Ord, der har forledet Harald Nielsen, saa har han været let at forlede. Hans Indvending er nemlig ikke af æstetisk Art. Nej, han vender Digtet til et Indlæg mod Overklassen! Om jeg kunde begribe, hvorledes han bærer sig ad dermed! Jeg kan ikke forklare det paa anden Maade, end at han maa være kommen ind i Poesiens stille Verden med Hovedet fuldt af politiske Tanker, som ikke kommer Digtet det fjerneste ved. Hør, hvorledes han fortolker Sivenes Klage: „Vi er smaa, vi er stakkels, vi er Skæbnens og Samfundets *Ofre!*" Agitation altsaa! Hvor faar han den fra. Der staar intet af dette i Verset.

Forøvrigt maa jeg indskyde, at det *er* tilladt for en Digter at have Medfølelse med de Smaa og Svage. Ja, selv Vrede overfor det, Hamlet kalder „the 154opressors wrong", kan ikke forbydes i Poesien; men der er altsaa slet ikke Tale om noget saadant her. De to Siv, som beder saa smukt om Skaansel ogsaa for Haren og de smaa Museunger, taler sandelig ikke Politik! Den onde Plov tager deres lille Liv. Der staar ikke engang noget om, at det er Herremandens Plov, det kan ligesaa godt være Husmandens !

Det er Harald Nielsen, som er Agitator her! Aakjær og Sivene og Haren og Musen og de smaa Museunger har andet at tænke paa, og de vil allesammen lytte med den største Forbavselse til den vrede Mands Ord, og maaske endogsaa synes, at han er slemmere end selve den sorte Plov.

Men nu kan Læseren selv dømme om Sivenes Tone og Tale, naar Døden nærmer sig og Angsten vokser og tilsidst bryder ud i et Skrig:

Første Siv:
Det var nok den fæle Plov,
han, som roder bag hin Skov,
han er ond, men Gudskelov
kommer han da aldrig her
i det gamle Knoldeskjær.
Men hos mig en Hare laa,
aa, saa blød at slege paa;

for jeg strøg ham med min Dusk
ad hans lange Ørebrusk;
se, der sidder Haar endnu
i min Kvast af Pelsens Lu.
Andet Siv.
I min Busk en Angelmus
har sit lille tætte Hus.
Jeg kan føle den har Smaa,
fire blinde, perlegraa.

155

Naar den Gamle gaar sin Vej,
piber den omtrent som jeg.
For i Dug med Maaneskin
smutter Musen ud og ind.
Har jeg Dug i Dusken graa,
staar den paa sin Bagbens Taa,
og saa langt, som den kan naa,
slikker den mit glatte Straa.
Første Siv.
Hvad er det for tunge Tramp,
Kuskeraab og Hestetramp?
— Aa, det er den sorte Mand
med den lange, krumme Tand.
Her jeg ser ham. Ploven, Ploven
fra den anden Side Skoven;
skaan os, Plovmand, lad os staa.
I min Busk en Hare laa.
Andet Siv.
Og min Mus har fire Smaa!
Vi er Siv. Vi er Siv,
vi har kun det ene Liv!

Man kan roligt indlade dette Eventyrguld i Skolens Lærebøger. Der kommer ingen Klassekamp og intet Had af det!

Men endnu mere ondt gør det at høre, hvad Harald Nielsen skriver om det lille Digt, Aakjær har viet sine Forældres Minde.*) At Faderen Dag ud, Dag ind vender sin Plov, og at Moderen ser med tynget Blik mod den synkende Sol, opfatter han * – 156som medynkvækkende Klynk, der forstemmer ham, fordi han aner Hensigten! Den Harald Nielsen, som jeg har sat højt og som jeg altid gerne vil møde paany, han forstod netop det jevne Arbejdes simple og rene Skønhed!

Men værst er dog det, han siger om Digtets sidste Linjer, der giver, hvad han kalder „Oprejsning" for Ynkeligheden. Som om der var en Modsætning tilstede! Deres Færd var ren som Duggen siger Aakjær.

Nu spørger Harald Nielsen. Skal dette tages bogstaveligt? Og han fortsætter: Er deres Færd da mere ren end enhver anden „ustraffet" Persons. „En Veksellerers" — „en Officers"?

Jeg gad nok vide, hvad der vil blive tilbage af Alverdens Poesi, hvis den skal maales med denne Meter! Hvilket Billede, hvilket Udtryk for Følelse kan undgaa Beskæmmelse under et Regulativ af denne Art? Hvis en Digter skriver om sin Elskedes Dejlighed, vil Harald Nielsen da spørge, om det skal tages bogstaveligt, og om ikke alle andre Piger og Koner er lige saa dejlige? Har en Mand nu ikke Lov til at holde af sine Forældre? Fornærmer han alle Landets Borgere derved?

Spørgsmaalet lyder: Har disse Almuemenneskers Færd mere Krav paa at kaldes ren som Duggen, end en Officers eller en Veksellerers? — Ja, selvfølgelig har den det! En Officers Færd kan være blank som hans Klinge, men ikke ren som Duggen. Det vilde ikke passe for Krigeren. Hvad en Veksellerer duer til i Vers, ved jeg ikke. Han er i Følge sin Stilling ikke nogen poetisk Figur; men derfor kan han jo baade som Forretningsmand og i sit Privatliv være det 157pure Guld (sagt uden Malice). Duggen falder kun lidt for langt fra Kontoret til at kunne komme i umiddelbar Betragtning.

Det er det allerelementæreste i Poesien, Harald Nielsen her træder ned. Den dybe Samfølelse mellem Naturen og Mennesket, Billedets Helhed, det inderlige Samspil mellem Rytme og Ord, hvor selv den mindste Stavelse giver sig hen for at yde det Bedste den ejer, saa rundhaandet, som den bare kan. Duggen giver baade til Marken og Menneskene. Den synkende Sol udtrykker baade Dagens og Livets Hensvinden. Det tyngede Blik taler baade om Arbejdets og Alderens Byrder.

Rode, Helge, *Det sjælelige Gennembrud,* 1928

Det simple, ydmyge Liv i Marken har sin egen primitive Poesi. Faderen og Moderen, der har slidt med Jorden og Gaarden, fortjener paa deres gamle Dage Duggens klare Renhed. Saadan noget ved Harald Nielsen lige saa godt som jeg. Han har bare glemt det. Forhaabentlig kommer han igen til at erindre denne Viden, som er Grundlaget for hans bedste Indsats i dansk Aandsliv.

158

JOHANNES V. JENSEN

MYTER (1912)

I en tidligere Artikel*) saa vi en Forfatter, der gav sit Sprog en norsk Tone, for at være kraftig, andre Forfattere pynter med lidt Fransk, for at være fine. Hos Johannes V. Jensen kan de lære, at Dansk er godt nok, baade kraftigt og fint nok! Vi møder i den nye Samling Myter, som i alle hans Bøger, et sejrrigt Sprog. Her er den rette legende Lethed. Ordene er villige, de lystrer straks og med Glæde. Saaledes skal det være, det hele gaar som en Dans, rap paa Foden, sikker i Svinget, mere Svæven end Trin. Grunden er den simple, at han elsker at danse med Pigen, og Pigen elsker at danse med ham. Af og til slaar han rigtignok over i Træskodans og gebærder sig som stærk Mand (maaske netop naar Kræfterne svigter); han klasker sig da paa Laarene og tramper svært i Gulvet. Pigen synes jo om ham alligevel, selvfølgelig; men ser dog lidt undrende paa ham, som om hun tænkte: Er det egentlig nødvendigt?

Hvad Bogens Indhold angaar, saa er det ret ujevnt og spredt. Det mytiske Element, som har bestemt* 159Titlen, er ikke stærkt fremtrædende. Her er Rejsebeskrivelser, Naturbilleder, en Stump Æventyr, et enkelt lille Digt, foruden et Par forhistoriske Skildringer, der slutter sig nær til Bræen, de egentlige „Myter".

Disse sidste har alle „Bræen"s Fortrin og Fejl. Natur og Dyreliv udfolder sig pragtfuldt for vore Sanser. Men Idéerne, de halvvidenskabelige Hypotheser er tvivlsomme og ihvertfald ufrugtbare, og Menneskene synes, trods mange Kræfter og adskillig Støj, ret tynde og uvirkelige. Vi kommer ikke vore fjerne Forfædre synderlig nærmere ad denne Vej. Her optræder en ung Pige, som hedder Tju! og der er Tju i det Hele! Det smager egentlig mere af Circus end af forhistoriske Stepper. Tilsidst rider Direktør-Forfatteren da ogsaa i rasende Galop en Æresrunde i Manegen paa „Helhesten". Tju! Pragtfuldt redet for Resten!

Det er mit Indtryk, at Johannes V. Jensen egentlig spilder en Del af sin kostbare Tid med Spekulationer over, hvordan dit og dat er foregaaet i Menneskets Udvikling. Er der vundet noget ved hans Paastand, at det er Skovbrandene, der har lært os at spise Kød? Hvem kan vide noget om det, indlysende forekommer det ikke. Jensen siger, at de halvforkullede Dyrerester lugtede godt og gav Appetit. Ja, lugter halvforkullede Dyrerester nu egentlig godt? Faa Digtere har vist talt mere om Udviklingslæren end han; han har altid travlt med et eller andet Udviklingsfænomen, hvad enten det nu er „the missing link", han ser Spor af i Bjørnson, eller Neanderthal-Mennesket han genkender i H. C. Andersen.160Men mon Udviklingen egentlig betyder overvættes meget for ham? Neppe.

— Jeg gad i det hele taget vide, om „Udviklingslæren" ikke foreløbig har virket fuldt saa meget fordummende som oplysende paa Menneskene. Den frister i høj Grad til Udvendighed og Overfladiskhed. Den baandlægger megen Kraft, fængsler Fantasi og Intelligens og fører dem ad uendelige Veje ind i en Sækkegade, hvor de udmattede segner om og af lutter Træthed gerne hengiver sig til den Tanke, at nu er der ikke mere Vej at gaa. Det er naturligvis ikke selve den store Hypotheses Fejl. Med Tiden vil Menneskene faa mere ud af dens Indhold og klarere se dens Begrænsning; men foreløbig ser det ud, som om denne bestandige Tænken bagud, denne Gøren sig mindre og mindre, denne Kryben i Mors Liv igen, har haft noget sløvende og livsfjendsk ved sig, noget naturstridigt! Vi har staaet og stirret paa det store System, der blev oprullet for vore Øjne; vi har ligesom seet os selv tage af og svinde hen, indtil vi omsider forsvandt i en næsten usynlig Prik, som vi kaldte en Celle. Intet Under, at det var svært at føle den reneste Begejstring ved Synet af dette Forsvindingskunststykke, og det var da unægtelig ogsaa noget blandede Følelser, der laa i det langtrukne Aah —, som fulgte Opvisningen.

Man prøver jo imidlertid at holde sig munter, man raaber saa godt man kan, for at der kan komme en Agtelsessucces istand og skjuler saa længe som muligt, at man har en temmelig tom og sulten Smag i Sjælen. „Dette var storartet," siger man; men i Hemmelighed føler man paa sig selv, om der nu ogsaa er noget tilbage af Personen.
161

For det er jo Sagen. Det, vi havde overværet, var simpelthen, at man lod os selv forsvinde. Ein, zwei, drei

— verschwunden! Aah!

Det er en meget fortumlende Affære at assistere en Tryllekunstner, og Menneskene vil ikke rigtig komme til Hægterne igen, før Sagen bliver opklaret. Det sker ganske simpelt paa den Maade, at En træder frem og siger: Det er fuldkommen rigtigt, det var mig, der forsvandt; men Sagen er den, at der var dobbelt Væg i den grønne Kasse, og lige i det Øjeblik, jeg blev borte, saa stod jeg der skam alligevel."

Udviklingslæren har ikke løst Livets Gaade. Verden er ikke bleven mindre og lettere at fatte. Bag den lille Prik breder Mys.teriet, som er det inderste i os selv, sig lige vældigt, lige overmægtigt som før.

Men glemmer vi det, saa er vi fortabte, saa skrumper vi ind og bliver til de Prikker og Celler, vi har stirret os blinde paa.

Men jeg har forvildet mig langt bort fra mit Emne, i alt Fald tilsyneladende. Hvad jeg vilde sagt er dette: Vi møder i denne Bog Lyrikeren Johannes V. Jensen træt af den moderne Verden med Længsel mod det primitive Menneskes Friskhed, og vi møder ham fuld af Lykke ved Naturlivet, dvælende ved det nærværende. Disse Stemninger, som begge er lige ægte hos ham, og som jo meget vel kan forliges, er lidet udviklingsvenlige: De dvæler ved det bestandig tabte og ved det, vi har. Nogen Fremskridtstro er der ikke i dem; men vel en Trang til personligt Liv. Netop! Det er det personlige Liv, som saa let gaar tabt for den Udviklingstroende, (i 162Ordets populære Forstand). Placeret som han er et Sted i en uendelig lang Række (han aner ikke selv hvor, om nær ved eller fjernt fra et muligt Resultat) opstaar der en frygtelig Usikkerhed hos ham. Det nytter ikke i Længden at se frem, for om Fremtiden kan til syvende og sidst intet vides, altsaa maa man se tilbage, hvor der kun er Spøgelser at finde eller søge at slaa sig til Ro i det nærværende; men saa viser det sig, at man i Virkeligheden har rykket Grundvolden bort under det personlige Liv. Man svæver da hid og man svæver did, snart frem, snart tilbage, snart paa Stedet; men kan intet Sted slaa Rod.

Det er om denne Trang til at slaa Rod denne rastløse Bog af en rastløs Forfatter fortæller. Sin Lykke og Hvile, sin Blomstring finder han i Naturlivet, i Foraar og Sommer, der bestandig vender tilbage:

„Nu breder Hylden
de svale Hænder
mod Sommermaanen"
„De samme Bøge
og lyse Nætter,
den samme Lykke"

Det er nær ved at blive en Kultus, en Religion — ja, det ser næsten ud, som Johannes V. Jensen mener, at det er Religion allerede.

Det er nu et Spørgsmaal; men en stor Skønhed rummer disse Naturbilleder i alt Fald — et rigt Liv! Ordene aander og lever, lyser og bevæger sig. Johannes 163V. Jensen giver ikke, som mange udmærkede Forfattere, et Spejlbillede af Tingene, han giver Tingene selv. Der skimtes ingen blank og glat Flade mellem Beskueren og Synet! Hvor han er bedst og giver sig helt hen, skriver han Sider, der er, som om Naturen havde skrevet dem selv.

Dér fortæller den om sit eget. Der fortæller den om Blæst og Sol og Regn, om Lys og Skygge, om Farver og Duft, om Befrugtning, Spiring, Blomstring og Grøde. Den fortæller om alt, hvad der kan ses, høres, lugtes og fornemmes.

Har den slet ikke mere at sige? Har den fortalt alt? Nej, ikke alt, ikke om sin inderste Kamp og højeste Lykke. Ikke om sin dybeste Hemmelighed (for den kaldes kun frem paa Bunden af Menneskets egen Sjæl). Stundom, ja mange Gange er det, som om den er nærved at faa det sagt; underlige Ting ligger den lige paa Tungen, men den faar det ikke helt frem. Det centrumflyende i Manden, som den taler igennem, har vel gjort, at han alligevel havde for travlt ude i Periferien til rigtig at ville lytte ogsaa til dette. Og saa synes han dog skabt til at høre den fjerneste Hvisken og opfatte det flygtigste Vink!

Ludvig Feilberg, som jeg andetsteds skrev om, var jo ikke en *saa* forbløffende Sprogkunstner; men han havde en Idé, han var central i sin Stræben. Han lyttede sig frem til sin Idé, og da han havde opfattet den, blev han dobbelt lydhør. Derfor er der en voldsommere Sjælsbevægelse i hans Naturbilleder end i andres. Den kommer fra Dybet i hans Sind og fortoner sig i Uendeligheden. Den lyder tilbage som 164Musik langt borte fra, bag Horizonten. Stundom kaldende med en sød, sitrende Tone — stundom truende.

Læsere, der har Sans for saadant, raades da endnu en Gang til at gøre sig bekendt med hans Arbejder. De behøver ikke derfor at forsømme Johannes V. Jensen paa de Omraader, hvor han er Mester.

165

DYRENES FORVANDLING

Denne Bog bæres af en betydelig Kundskab om Dyrenes Verden, erhvervet gennem en omfattende Læsning, men hertil kommer som den egentlige Værdi en Rigdom af Selvsyn og medvidende Oplevelse, et herligt Stof for Digterens Sprogkunst, der her kan udfolde sig i al sin Frodighed. Nogle Særheder, som ikke er helt af det Gode, følger unægtelig med i Købet; men det er man forberedt paa.

Johannes V. Jensen har forøvrigt renset sin Stil denne Gang for en Del Overflødighed. Den er ikke saa spækket, krydret og garneret med Overraskelser og Forbløffelser, som i andre af hans filosoferende Værker, hvor han ødslede med Peber, Salt, Paprika, Sukker og Persille. — Det prægtige og saftige Stof i hans Sprog kommer derved til sin fulde Ret.

Det virtuosmæssige, kokette, den altfor bevidste Suverænetet mærkes dog nu og da i en vis Vilkaarlighed. Digteren gør med Grammatiken aldeles, hvad han vil, og hans Sætningsopbygning og Interpunktion er en Tyrans Lune.

Nogle Ord derom er paa sin Plads, eftersom vi jo ikke bare har med Biologi at gøre.

Medens et tidligere Slægtled blev stakaandet af lutter Punktum'er, morer det Johannes V. Jensen at holde Vejret saa længe som muligt ved Hjælp af 166Kommaer. Han er sikkert Nutidens største Forbruger af dette Tegn, og har opøvet en mærkelig Evne til at hobe Indskud paa Indskud med Sidespring og Tilbageblik og alskens Vidtløftigheder, uden at Stilens Flugt eller Sprogets Vellyd lider alt for meget derved. Digteren holder Vejret enestaaende længe; men man kan jo nok se, at han bliver lidt bleg tilsidst.

Her er et Eksempel paa hans Kommakultur. Man vil bemærke, hvorledes den lille, stavformede Bacille yngler:

„Først det frie, aandelige Overblik, Mennesket uddanner, Bevidstheden om sin Plads i Naturen, Udfoldelsen af Evner, som et Maal for sig, en meget sen Erhvervelse, og langtfra tilegnet af alle Mennesker, de fleste gaar ganske ukunstlet til Sagen med en Pølse i den ene Haand og en Bajer i den anden, først Erfaringen for, lad os heller ikke være sentimentale, at Maaltiderne dog ikke fylder hele Døgnet, men at Resten egner sig for Arbejde og Eftertanke, er i Færd med at lægge Balancen over med Tyngdepunktet i Hjælpeorganet, Centralen derfor, Hovedet, snarere end i den oprindelige animalske Tilskyndelse."

Jeg siger ikke, at dette er uforstaaeligt, det er det ikke; men Læseren er udsat for en Række smaa Stød i Forstanden, hvorved han bliver noget taaget. — Naar Ekspressen kører med Ilfart over Sporskifterne hopper Passagererne i Sædet, og den dermed følgende lettere Hjernerystelse gør det vanskeligt at holde Tankerne samlede.

Nogle af de gammeldags Stoppesteder, som kaldtes 167Punktum'er, vilde ikke have forsinket Tilegnelsen af Johannes V. Jensens Tanker. Skulde det ske saa galt, at Læseren kommer til at misforstaa ham i et eller andet, er der en Undskyldning parat.

Det er i alt Fald ikke den Slags Rekorder, der har gjort Johannes V. Jensen til en stor Prosaist, men man kan jo nok kende hans Egenart, ogsaa her: Det jævne, folkelige, det absolut uakademiske i Foredraget, hvor Billedet (Manden med Pølsen og Bajeren) springer frem og laver Fest, er blot drevet ud til en Yderlighed. Naar Billedet er frigjort fra Ræsonnementer og faar Lov til at være sig selv helt og udelt, fejrer han sine sande Triumfer og udfolder sin glimrende Jævnhed. Hans beundringsværdige Se- og Sansekraft og hans uudtømmelige Forraad af levende Ord, kommer aldrig tilkort, han *kan*, hvad han vil. Selv om det biologiske Apparat stundom virker som et Bur, ser man gennem Tremmerne den levende Vrimmel løbe, flyve, krybe, sno sig og svømme. Et Firben kommer dansende paa to „som en lille Mand i Spidskjole". Man" glemmer ikke denne diminutive Selskabsherre. En Kylling staar og dypper og falder i Søvne omkuld. Mage til Kylling findes ikke i Litteraturen, og dog er det et ganske almindeligt lille Kræ. Saadan noget er jo ikke bare glimrende gjort og set med Øjnene, det er hjerteligt opfattet! En stor Kærlighed til Dyrene gør Skildringen varm og frodig! Darwin har sikkert næret og øget Johannes V. Jensens Godhed for vore Medskabninger. Han har forsaavidt faaet det bedst mulige Udbytte af Udviklingslæren; men dermed skal ikke siges, at han har undgaaet dens Farer og 168Snarer. Tendensen er jo ikke til at tage Fejl af. Man kender fra før hans smaa majestætiske Bandbuller, han kan endnu sige „religiøs" med en Mine af saa ophøjet Foragt, at Per Degn og den stakkels Nille maa græde.

En Forskel er der forøvrigt paa Før og Nu. Johannes V. Jensen proklamerer ikke længere ensidigt Darwin og kun Darwin; men arbejder bevidst med Lamarcks Hypotese og bringer stundom Bergsons „Skabende Udvikling" i Erindring. En Navneforandring er desuden foretaget. „Forvandling" i Stedet for Udvikling.

Skønt Johannes V. Jensen stadig hævder den ortodokse Evolutionsdogmatik og tildeler de uhyre Tidsrum afgørende Betydning for Tilblivelsen, kunde det endogsaa se ud, som om han lagde Hovedvægten paa den store Mutation. Han siger om Reptiliernes Tidsalder: „Forvandlingsevnen har været livlig til den Grad maaske, at man kan tænke sig en Art præge sig om indenfor een eller ganske faa Generationer", og senere: „Fra de tidligere Formers Frugtbarhed i Huden, som var i Stand til at frembringe omtrent alt, hvad det skulde være, har Fuglene deres Fjer". Man faar her det Indtryk, at Johannes V. Jensen tænker sig Overgangen fra Krybdyr til de højere Arter realiseret gennem en stor Mutation, men bliver tvivlraadig, naar man læser det følgende Citat, hvor Skyer gaar henover Solen.

„Man udsætter sit Skind for Træk, og der bliver et Haar. Et Krybdyr frøs og blev haaret: Pattedyrene. Et andet skabte sin egen Træk, slap den faste 169Grund under Fødderne; og udsæt Øglehuden længe nok for en Luftstrøm, under Omstændigheder bliver der Fjer! Blæs paa Firbenet, og det bliver en Fugl".

Ærligt talt, saa er dette temmelig dunkelt og dobbelttydigt skrevet; men vi maa vel gaa ud fra, at de korte og knappe Sætninger („Et Krybdyr frøs og blev haaret" — „Blæs paa Firbenet, og det bliver Fugl") ikke skal opfattes bogstaveligt, men som en poetisk Forkortning af Metamorfosen? Om saa er, bevilger Udviklingen altsaa *et* Haar og *en* Fjer ad Gangen? Sene Efterkommere begunstiges med et Tillæg, der dobles op? Dette er en meget langsom Paaklædning, naar Kulden bider! Er Naturen virkelig saa smaalig?

I hvert Tilfælde kan vi roligt sige, at et videnskabeligt Eksperiment kun vil give negative Resultater. Vi kan blæse paa Firbenet og dets Efterkommere saa længe, det skal være: Der kommer ikke Fugl af det. De Krybdyr, som maaske engang fik Vinger, har været af en anden Beskaffenhed end de nulevende „Firben", om ikke udvendig, saa indvendig.

Skildringen af visse Perioders „Plasticitet" er forøvrigt glimrende gjort med en levende Fornemmelse af Vævenes Vækst og Evne til at realisere alle Muligheder. Dyret tramper sig til Hove og tygger sig til Tænder, kradser sig til Negle. Grenene slaar Hjorten i Hovedet og ved denne Pirring vokser Gevirets Grene frem.

Indvendinger kan dog gøres. Selv om man gerne 170vil tiltro Skoven, at den i sit Galanteri kun stryger Hinden blidt over Panden, føler man, at noget væsentligt mangler. Trampe sig til Hove, tygge sig til Tænder og kradse sig til Negle! Saa ser man sig vel ogsaa til Øjne og flyver sig til Vinger? Johannes V. Jensen tager ogsaa disse Konsekvenser, og der anes noget som en Sandhed i Nærheden; men Forklaringen er ikke tilstrækkelig. Plasticitet gør det ikke alene. Vi føler uvilkaarligt, at noget skjult maa være tilstede, Personlighed, Princip, Inspiration, Vilje — hvad man nu vil kalde det. At flyve uden Vinger er en betænkelig Sag. Flugtens „Idé" maa være til før dens Redskab, Redskabet før dens Praksis.

Udviklingslæren er gaaet Johannes V. Jensen i Blodet. Han fornemmer med hele sit Væsen og sin Krop den store Sammenhæng; men han ser ikke Vanskelighederne, alt gaar som Fod i Hose, og det falder ham slet ikke ind, at ogsaa andre Tydninger er mulige; det er ikke noget Problem for ham. Alligevel vilde Værdierne i denne Bog efter mit Skøn, overveje Manglerne, hvis ikke Udviklingslæren netop hos denne Digter havde vist sin skæbnesvangre Evne til at skabe Mørke ved at sætte ind med en tilsyneladende Klarhed.

Naar vi fordyber os i Værkets egentlige Idé, føler vi en gabende Tomhed midt i Frodigheden.

II

Johannes V. Jensen er Materialist. *Maven* er Grundvolden, Begyndelsen og Fortsættelsen. *Maven* 171er *alfa* og samtlige Bogstaver i hele Alfabetet lige til omega, der som et lille, ganske isoleret Tegn repræsenterer Aanden. Saa yderliggaaende er han i sin Materialisme, at en venskabelig Anmelder endogsaa har udnævnt ham til *Mad*terialist.

Johannes V. Jensen begynder altsaa med Maven. Han har formodentlig et Univers i Forvejen. Det volder ingen Vanskelighed. Paa et Punkt i det store Verdens-Etablissement opstaar der nu en lillebitte Mave, saa ubetydelig, at Forklaringen paa dens Fremkomst heller ikke kræver noget videre Hovedbrud, en lillebitte, uhyre slugvorn Mave, „en Slimklump", der i Kraft af sin Ædelyst udvikler sig til en altid mere glimrende betjent Mave. Bevægelsesredskaber og alt, hvad der nu ellers staar til Raadighed for Livet, er skabt af Sulten.

„Du nedstammer fra en Slimklump," siger Johannes V. Jensen til en tænkt Bondemand, der formodes at ville tage denne Paastand ilde op, lige indtil Korporligheder, paa den rene Aands Vegne.

Saa galt gaar det nu vel ikke i vore Tider, skønt der kunde være skellig Grund til Misfornøjelse. Hvorfor vil man ogsaa prøve paa at indbilde den brave Mand saadan noget!

Bonden ved naturligvis som alle voksne Mennesker, hvor meget der er om det, men hvis man viser ham en encellet Slimklump i Naturen, vil hans sunde Sans sige ham, at den har han ikke nødig at hilse som Stamfader. Den har bevist sin Uformuenhed og kan ikke have virkelig Lighed med den over al Maade geniale og foretagsomme Mave, som har ædt sig frem til Storhed. Hertil kommer, at en Celle i 172Vækst ikke er encellet, en Slimklump i Vækst kræver nyt Navn, og selv den mest ortodokse Evolutionist tror dog vel næppe, at den Encellede er forbleven i samme Tilstand gennem Aartusinder? gennem Aarmillioner? Hvorfor i Alverden skulde den ikke straks begynde at vokse? Livets Lov er Vækst.

Johannes V. Jensen arbejder her med en svunden Tids „Darwinisme". Han synes kun at kende eet Udgangspunkt for Skabningernes Tilblivelse uden Hensyn til den nyere Biologi, som har forladt denne yderliggaaende Simplificering, (hvorved Udviklingslæren er undergaaet en retrograd Udvikling).

Den nyere Biologi har, naar galt skal være, Raad til et Stamtræ baade for den ene og den anden, derimellem Mennesket, hvis formentlige Nedstamning fra en Slimklump da ikke faar synderlig anden Betydning, end den har den Dag i Dag, hvor vi ikke trakterer vore Forfædre med en saa uhøflig Tiltale.

Medens Johannes V. Jensen næppe har taget tilstrækkeligt Hensyn til Arvelighedsforskningens Resultater, synes der paa anden Maade at være kommet et reaktionært Element ind i hans Betragtning. Det forekommer mig i alt Fald, at der i selve den Stemning, som vokser frem af hans Biologi, er noget, der minder om det evolutionsfjendtlige Sortsyn hos Wieth-Knudsen. Livet er et Kaos af blinde Kræfter. Ingen Hensigt, intet Maal. En Kamptummel, frem og tilbage. Darwin virkede ikke *saa* mørkt; men til Gengæld mere spidsborgerligt.

Nu skal det vil'igt indrømmes, at Livets *Totalitet*er saa uoverskuelig og ufattelig, at menneskelige Begreber kommer til kort. Men glipper de positive Bestemmelser: 173Hensigt og Formaal, saa føles deres ubetingede Negation som endnu mere snævert menneskelig, ja, kun som Forstaaelsens fuldstændige Fallit.

Johannes V. Jensen argumenterer med stor Kraft for sin Paastand; men hvorledes skal man egentlig kunne føre Fornuftsbeviser, hvor ingen Fornuft er. Han henviser til Statistiken, som uddrager lovmæssige Resultater af et Tilfældighedernes Materiale.

— Statistiken beskæftiger sig imidlertid med Forhold, hvor der raader en vis Stabilitet, saa Tanken kan faa Fodfæste. Krig og Omvæltning ophæver Livsforsikringerne. Jeg gad se Statistikernes Regnestykke overført paa et Kaos, som er lutter Krig, Omvæltning og Omskiftelse. Skulde man virkelig kunne bevise, at dette blinde Spil af Tilfældigheder naturnødvendigt maatte frembringe Synet og Fornuften, Instinkterne, hele den mangfoldige og rigt udstyrede Formverden, der dog uvilkaarlig fremkalder Forestillingen om System og Plan.

Det forekommer mig ogsaa, at dette pessimistiske Element er et fremmed Stof, der ikke helt har kunnet forbinde sig med det væsentlige og naturgivne i Johannes V. Jensens Betragtning. To modsatte Strømninger brydes i hans Tanke. Da han i sin Ungdog indlevede sig i Darwinismen havde han Fremskridtets Fanfare i Ørene. Den er ikke helt glemt endnu. Af Natur er han stadig en Livsbejaer og Fjende af Sortsyn. Pessimismen trænger sig naturligvis frem med Aarene; men naar det kommer til Stykket dæmper han den ned og nænner ikke at lade 174den komme for tydeligt til Orde. Fra Bogens sidste Blade lyder der et Suk: Menneskets Udvikling har ikke været Fremskridt, „Urmennesket har haft personlige Egenskaber, som Menneskeslægten siden, ikke til sit Held er falden fra," siger Johannes V. Jensen, og han spørger mismodigt om Nutidens Mand: „Er han glad? gaar det stadig godt? synger han endnu om Morgenen?"

En bitter Erkendelse har her faaet en sagtmodig Form. Et stærkere Udtryk vilde ogsaa have skurret mod Bogens Stemning, som trods alt har bevaret en Tone fra Fanfarens Tider, nu afbrydes den ikke af en uhyggelig Disharmoni, den dør stille hen; men samtidig dør Udviklingslæren som *Religion*, og dens Brod er brudt.

Og hvad er det saa, „vi er falden fra — ikke til vort Held". Maaske fra en Tro og en hemmelig Medviden. Hvad ellers? Læren om Mavedyret skal saa vist ikke faa nogen til at synge om Morgenen. Aand og aandelig Indsigt gaar tilbage, naar Materialismen gaar frem. Man saver den Gren over, man selv sidder paa og beklager sig dog over Faldet, — ja, ser endogsaa med fornærmet Mine paa dem, der sagde: „Far varsomt med Grenen."

Lad os tilsidst resumere Bogens ledende Tanke. Helt op til Tigerens herlige Legeme (som Johannes V. Jensen beundrer ud fra al sin Evne til at se og fornemme), er vi ikke kommen videre end til en glimrende udrustet Mave. Tigeren er ikke andet. Dog Johannes V. Jensen indrømmer, at den samtidig *er*. Den *er*, men hvad saa, naar hele dens Funktion drives af Sulten?
175

Det ser saadan ud; men vi ved jo dog ikke, hvad dette *er* rummer, og selv om det maa kaldes tomt, bliver der dog noget tilbage: Tilstanden selv. Dyrene *er*, naar de spiser, men de *er* ogsaa, naar de ikke spiser. De spiser for at være, de *er* ikke for at spise. Dette *er* betinger overhovedet vor Forstaaelse af dem og vor Slægtskabsfølelse. Dette *er* rummer selv i sin fattigste Form en uudgrundelig, ophøjet, men ogsaa frygtelig Hemmelighed.

Forledet af Udviklingslæren, som begyndte frejdigt og stolt med at gøre Smaat til Stort og endte med at gøre Stort til Smaat, undervurderer Johannes V. Jensen dette *er*, og hvad det indebærer. (Betegnende nok er Jahve Navnet paa en latterlig Gorilla) selve Aanden i egentligste Forstand henvises til en lille Særart af Menneskeheden. Det store Flertal har kun ringe Andel deri og fungerer saa temmelig mekanisk. Der er naturligvis megen Sandhed i dette. Bogen er i det hele taget præget af *den halve Sandhed*, som er Madens Filosofi.

Ved at reducere Aanden søger Johannes V. Jensen at gøre Springet fra Mavedyret til Mennesket lettere; men det lykkes ikke. Bortset fra, at den nyere Forskning ingenlunde har været tilbøjelig til at udjævne Overgangen, er Opsvinget fra Mave til almenmenneskelig Aand ufatteligt stort: Hvad er det, der sker? Nu dukker selve Universet op, det uspiselige Univers, som ingen Tænder og ingen Klo kan naa, den uspiselige Sol, de uspiselige Stjerner, hele den vældige og skønne og dog ufordøjelige Verden.

Og nu dukker Aanden op bag ved Universet, for vi 176kan ikke frigøre Stoffet fra vor Tanke, uden at gøre Vold paa vor Aands Natur. — Udviklingen er dermed naaet frem til noget, som er ældgammelt før os den selv og til Forbund med noget, som er evigt før alle Ting. Det er Udviklingens Lod, at den indhenter det — som var bagved. Den løber mod et Maal, som den kommer fra.

Og med Erkendelsen af Universets og Aandens Storhed følger Døden, Samvittigheden og Menneskets Følelse af egen *Ringhed*. Opsvinget er samtidig et *Fald*.

Besynderligt, at Johannes V. Jensen med Lidenskab har bundet sig til et Tankestof, der er saa afsjælet, at det vilde stinke, hvis det ikke laa paa Is. Bedst modbeviser han sig selv! Skulde han stamme ned fra en Slimklump, et graadigt Mavedyr? Hvem kan læse ham uden at finde Spor af en højere Paternitet!

Han følger den lille Kylling med venlige Øjne, uden nogen Mindelse om, hvor delikat den smager. Han fryder sig ved den „paradisisk" uskyldige Giraf, og en Engel kunde ikke have renere Tanker! Han klapper den gode Ko paa dens varme Flanker, og der er ikke Tale om, at hans Tænder løber i Vand.

177

THØGER LARSEN

Thøger Larsen var i Sandhed en Søn af den danske Jord, med alt, hvad den er tilhørende af Himmel og Stjerner. Naar han nu graver sig ned i Jyllands Muld og skjuler sig under Græstæppet, har Jorden faaet sit tilbage, men Lyset vil ogsaa faa sin Del.

Det siges ikke sjældent, at der intet Aandsliv, ingen Aandslitteratur er i Danmark. De, der taler saaledes, er ikke altid kompetente og dømmer maaske ud fra sig selv. Her sad nu Thøger Larsen i Lemvig med sin Stjernekikkert og fulgte de vandrende Kloder. Og her søgte han ind i Fortidens aandelige Urskove for at naa til Forstaaelse af svundne Slægters Tro, altid spejdende efter den store Livssammenhæng. Jeg kan ikke tale med om hans Indsats paa disse Omraader, og det er vel sandsynligt, at den ikke kan staa for en kritisk Prøvelse, men det skulde undre mig, om der slet ikke var en eller anden Værdi at hente frem hos ham ogsaa her. Var han ikke svært bevæbnet med Lærdom og Metode, ejede han til Gengæld sin Evne til Indlevelse og sin Samfølelse med Folkesindet. Han syntes skabt til at bane sig Vej i et Vildnis med tunge Skridt og varsomme Hænder, paa een Gang sindig og stridig, som han var.
178

Aandeligt Udbytte har han haft af sin Søgen, selv om han ikke naaede Maalet, derom vidner hans Poesi. Saa jordisk sanselig den er i sin Skønhed, er der altid noget mere med i Spillet. Det dybe Perspektiv og Evighedsgløden i Nuet er Grublerens Rigdom.

I sin lykkeligste Tid skabte han nogle skønne og store Digte, der gjorde ham til Ligemand med de Bedste i Tiden. Han vandt sig gode Venner og varme Beundrere; der burde blot have været flere af dem.

Disse Digte ejede en mærkelig Fylde og Vægt; de vejede til med en velgørende Tyngde, som Guld og

modne Frugter i Haanden. Deres rige og varme Farver havde en næsten fysisk Kraft, alt var Stof, rumligt og tæt. Her var den Muld, som man ved Foraar gerne klapper med sin Haand og tager op for at lugte til den og kende de frodige Kræfter, som bor i den. Hans Hav var tungt af Salt, hans Luft var mættet med Lys og Næring for Lungerne, og hvor var hans Skyer store, runde og kuplede! De svævede skinnende, som hvide Kloder i Rummet; men ikke blot til Lyst, de havde noget at bære paa, de var med i det store livsopholdende Virke. I denne arkadiske, frugtbare og fødende Natur herskede en Eros, der var frisk og renset af Duggen og Havet. Thøger Larsen værnede om sit Hellas; men ogsaa bag dette anedes det dybe Perspektiv og den søgende Tanke.

I disse rolige og mægtige Sommerdigte rummes al den Salighed, som er Danmark beskaaret i de gode Dage. Den er flygtig nok i Virkeligheden, men i 179Verset er den varig. Den Værdi, han har skænket, er en poetisk „Materialisme", som er gennemtrængt af Sjæl og baaret af Aand. Det er skønt at føle Tingenes stoflige Tyngde, naar Jorden dog svæver som en Sæbeboble i Rummet mellem de andre Stjerner.

180
I

INDHOLD

- Side
- Forord 5
- Det danske Sprog 7
- Det sjælelige Gennembrud 14
- Sophus Claussen:
- Danske Vers 1912 47
- Heroica 1926 59
- Fødselsdagshilsen 85
- Johannes Jørgensen:
- Jorsalafærd 89
- Galilæa 95
- „Oliventræets Frugt“ 100
- Brig „Marie“ af Svendborg 106
- Digtning og Sandhed 111
- Harald Kidde: Helten (1912) 124
- Sven Lange 133
- Pelle Erobreren 136
- Jacob Knudsen 141
- Jeppe Aakjær 146
- Johannes V. Jensen:
- Myter (1912) 158
- Dyrenes Forvandling 165
- Thøger Larsen 177